

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

**BÜTÇE AÇIKLARI İLE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ ve
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Tuba AKPINAR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

BÜTÇE AÇIKLARI İLE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ ve TÜRKİYE
ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tuba Akpınar

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Tuba Akpınar tarafından hazırlanan “Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma, 10.06.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Necmiddin BAĞDADIÖĞLU (Başkan)

Doç. Dr. A. Tarkan ÇAVUŞOĞLU

Doç. Dr. Özgür TEOMAN

Yrd. Doç. Dr. Alparslan A. BAŞARAN

Öğr. Gör. Dr. Serkan ERKAM (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10.06.2014

Tuba AKPINAR

ÖZET

AKPINAR, Tuba. *Bütçe açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Bu tez, yüksek lisans tezi olarak “Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir İnceleme” başlığı altında Tuba AKPINAR tarafından, Dr. Serkan ERKAM danışmanlığında hazırlanmıştır.

Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişki makroekonomi yazınında yaygın olarak tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisine ait 1987:1-2004:4 yılları arasındaki çeyrek dönemlik veriler kullanarak söz konusu bu makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik yapısını açıklamaktır.

Bu amaçla, öncelikle eski ve yeni dönem teoriler dahilinde teorik bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bunu takiben ilgili ampirik çalışmalar incelenmekte ve kullanılan veri setleri ve ampirik yöntemlere göre tasnif edilmektedir. Son olarak nedensellik analizi gerçekleştirilmekte ve yukarıda anılan yıllar arasında Türkiye ekonomisindeki gelişmeler ışığında bütçe açığı ve enflasyon değişkenleri arasındaki yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Bütçe açığı, enflasyon, bütçe açıklarının finansmanı, iktisat okulları, Granger nedensellik testi.

ABSTRACT

AKPINAR, Tuba. *The Relationship Between Budget Deficits and Inflation and A Research on Turkey*, Master's Thesis, Ankara, 2014.

The thesis; "The Relationship Between Budget Deficits and Inflation: A Research on Turkey" was prepared by Tuba AKPINAR as Post-Graduate Thesis which was supervised by Dr. Serkan ERKAM.

The relationship between the budget deficit and inflation has been widely discussed in macroeconomics literature. The object of this study is to examine the causality structure between these macroeconomic variables by using quarterly Turkish data for the period of 1987:1 to 2004:4.

On this basis, first of all the theoretical framework is surveyed in the context of old and new theories. Following that, relevant empirical studies are examined and classified on the basis of used data set and empirical method. Finally, a causality analysis is performed and interpreted between budget deficit and inflation variables for Turkey in the light of macroeconomic developments for the given period.

Keywords:

Budget deficit, inflation, financing of budget deficits, economy schools, Granger causality test.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
GRAFİKLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
BÜTÇE AÇIĞI, ENFLASYON VE İKTİSAT OKULLARI YAKLAŞIMLARI	3
1.1. BÜTÇE AÇIĞI VE ENFLASYON TÜRLERİ, TANIMLARI VE NEDENLERİ	3
1.1.1. Bütçe Açığı Türleri, Tanımları ve Nedenleri	3
1.1.1.1. Bütçe Açığı Türleri ve Tanımları	3
1.1.1.1.1. Geleneksel Açık	3
1.1.1.1.1.1. Konsolide Bütçe Açığı	4
1.1.1.1.1.2. KİT açığı	4
1.1.1.1.2. Birincil Açık	4
1.1.1.1.3. İşlemsel Açık	5
1.1.1.1.4. Yarı Mali Açık (Gizli Açık)	5
1.1.1.1.5. Nakit Açığı-Tahakkuk Açığı	5
1.1.1.1.6. Nominal Açık-Reel Açık	6
1.1.1.1.7. Cari Açık-Sermaye Açığı	6
1.1.1.1.8. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık	6
1.1.1.1.9. Yapısal Açık-Dönemsel Açık	6
1.1.2. Bütçe Açıklarının Nedenleri	7
1.1.2. Enflasyon Türleri, Tanımları ve Nedenleri	9
1.1.2.1. Artış Hızına Göre Enflasyon Türleri	9
1.1.2.2. Kaynağına Göre Enflasyon Türleri	10
1.2. İKTİSAT OKULLARI AÇISINDAN BÜTÇE AÇIKLARI İLE ENFLASYON İLİŞKİSİ	10
1.2.1. Geleneksel İktisat Okulları Açısından	11
1.2.1.1. Klasik Yaklaşımda Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi	11
1.2.1.1.1. Genel Hatlarıyla Klasik Yaklaşım	11
1.2.1.1.2. Klasik Yaklaşımda Enflasyonun Açıklanması	13
1.2.1.1.3. Klasik Yaklaşımda Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı	14
1.2.1.2. Keynezyen Yaklaşımda Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi	15
1.2.1.2.1. Genel Hatlarıyla Keynezyen Yaklaşım	15
1.2.1.2.2. Keynezyen Yaklaşımda Enflasyonun Açıklanması	18
1.2.1.2.3. Keynezyen Yaklaşımda Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı	18
1.2.1.3. Parasalcı Yaklaşımda Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi	19
1.2.1.3.1. Genel Hatlarıyla Parasalcı Yaklaşım	19
1.2.1.3.2. Parasalcı Yaklaşımda Enflasyonun Açıklanması	21
1.2.1.3.3. Parasalcı Yaklaşımda Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı	22
1.2.1.4. Yeni Klasik Yaklaşımda Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi	25
1.2.1.4.1. Genel Hatlarıyla Yeni Klasik Yaklaşım	25
1.2.1.4.2. Yeni Klasik Yaklaşımda Enflasyonun Açıklanması	26
1.2.1.4.3. Yeni Klasik Yaklaşımda Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı	28
1.2.2. Son Dönem Teoriler Açısından	30

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI İLE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN AMPİRİK ÇALIŞMALAR..... 35

- 2.1. TÜRKİYE İÇİN YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR 35
- 2.2. DİĞER ÜLKELER İÇİN YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR..... 47
 - 2.2.1. Tek Bir Ülkeyi Ele Alan Ampirik Çalışmalar 47
 - 2.2.2. Ülke Gruplarını Ele Alan Ampirik Çalışmalar 57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1987-2004 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE EKONOMETRİK BİR ANALİZ 63

- 3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER..... 63
 - 3.1.1. Birinci Dönem: 1987-1996..... 63
 - 3.1.1.1. Genel Ekonomik Durum 63
 - 3.1.1.2. Kamu Maliyesi..... 65
 - 3.1.1.3. Fiyatlar 66
 - 3.1.2. İkinci Dönem: 1997-2004..... 67
 - 3.1.2.1. Genel Ekonomik Durum 67
 - 3.1.2.2. Kamu Maliyesi..... 71
 - 3.1.2.3. Fiyatlar 73
- 3.2. TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME..... 76
 - 3.2.1. Veri Seti..... 76
 - 3.2.2. Ekonometrik Yöntem..... 77
 - 3.2.3. Ekonometrik Analiz..... 82
 - 3.2.3.1. Birinci Dönem (1987:1-2004:4)..... 82
 - 3.2.3.1.1. Mevsimsellik Sınaması 82
 - 3.2.3.1.2. Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri 83
 - 3.2.3.1.3. Birim Kök Sınaması 84
 - 3.2.3.1.4. Granger Nedensellik Testi..... 84
 - 3.2.3.2. İkinci Dönem (1987:1-1996:4) 88
 - 3.2.3.2.1. Mevsimsellik Sınaması 88
 - 3.2.3.2.2. Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri 88
 - 3.2.3.2.3. Birim Kök Sınaması 89
 - 3.2.3.2.4. Granger Nedensellik Testi..... 90
 - 3.2.3.3. Üçüncü Dönem (1997:1-2004:4) 93
 - 3.2.3.3.1. Mevsimsellik Sınaması 93
 - 3.2.3.3.2. Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri 93
 - 3.2.3.3.3. Birim Kök Sınaması 94
 - 3.2.3.3.4. Granger Nedensellik Testi..... 95
 - 3.2.3. Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi 97
- SONUÇ 99
- KAYNAKÇA..... 102
- ÖZGEÇMİŞ 112

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABK	: Akaike Bilgi Kriteri
BD	: Bütçe Dengesi
BM	: Birleşmiş Milletler
DSEKK	: Dinamik Sıradan En Küçük Kareler
EİKT	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
EKK	: En Küçük Kareler
ENF	: Enflasyon
FDMT	: Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi
GDF	: Genelleştirilmiş Dickey Fuller
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GOKDV	: Genelleştirilmiş Otoresif Koşullu Değişen Varyans
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDM	: Hata Düzeltme Modeli
HQ	: Hannan-Quinn
IPS	: Im-Pesaran-Shin
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

KMYKK	: Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu
KPSS	: Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin
LLC	: Levin, Lin ve Chu
MB	: Merkez Bankası
MS-VOR	: Markov Switching-Vektör Oto Regresyon
ORDG	: Otoregresif Dağılmış Gecikme
PİÜÖ	: Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
PP	: Phillips-Perron
SC	: Schwarz Criteria
SEKK	: Sıradan En Küçük Kareler
STH	: Son Tahmin Hatası
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSEKK	: Tamamen Modifiye Edilmiş Sıradan En Küçük Kareler
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UPF	: Uluslararası Para Fonu
VHD	: Vektör Hata Düzeltme
VHDM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
VOR	: Vektör Oto Regresyon

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Türkiye için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Tek Yönlü Nedensellik Tespit Edenler).....	42
Tablo 2: Türkiye için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edenler).....	45
Tablo 3: Türkiye için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Nedensellik Tespit Edemeyenler).....	46
Tablo 4: Tek bir Ülke için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Tek Yönlü Nedensellik Tespit Edenler).....	52
Tablo 5: Tek bir Ülke için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edenler).....	55
Tablo 6: Tek bir Ülke için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Nedensellik Tespit Edemeyenler).....	56
Tablo 7: Ülke Gruplarını için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Tek Yönlü Nedensellik Tespit Edenler).....	61
Tablo 8: Ülke Grupları için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edenler).....	62
Tablo 9: Ülke Grupları için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Nedensellik Tespit Edemeyenler).....	62
Tablo 10: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Mevsimsellik Sınaması.....	82
Tablo 11: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri.....	83
Tablo 12: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Birim Kök Sınaması.....	84
Tablo 13: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi.....	85

Tablo 14: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Granger Nedensellik Testi.....	85
Tablo 15: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin VOR Modeli.....	86
Tablo 16: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Denklem Setinin Tahmin Sonuçları.....	87
Tablo 17: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Mevsimsellik Sınaması.....	88
Tablo 18: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri.....	88
Tablo 19: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Birim Kök Sınaması.....	89
Tablo 20: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi...	90
Tablo 21: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Granger Nedensellik Testi.....	91
Tablo 22: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin VOR Modeli.....	91
Tablo 23: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Denklem Setinin Tahmin Sonuçları.....	92
Tablo 24: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Mevsimsellik Sınaması.....	93
Tablo 25: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri.....	93
Tablo 26: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Birim Kök Sınaması.....	94
Tablo 27: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi...	95
Tablo 28: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Granger Nedensellik Testi.....	96
Tablo 29: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin VOR Modeli.....	96
Tablo 30: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Denklem Setinin Tahmin Sonuçları.....	97
Tablo 31: Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi.....	98

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Enflasyon Veri Seti.....	77
------------------------------------	----

GİRİŞ

Bütçe açıkları gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak tüm ülke ekonomilerinin güncel makroekonomik sorunları içerisinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu açık ve bağlı etkileri geleneksel iktisat okulları açısından ele alındığı gibi görece yeni ekonomi teorilerinde de kendine yer bulmaktadır.

Klasikler, bütçe denkleğini savunurken, enflasyonu para düzeyi ile ilişkilendirmektedir. Benzer şekilde, Parasalcılar da, enflasyonun parasal bir olay olduğu ve bütçe dengesinin denk olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak, Keynezyen anlayışta bütçe denkleğinden çok ekonominin genel dengesi önemsenmektedir. Ayrıca, enflasyon tam istihdamdan sonra ortaya çıkan aşırı talep baskılarının bir sonucu olmaktadır. Yeni Klasik yaklaşımın, Klasiklerden ve Parasalcılardan ayrıldığı nokta ise parasal bir genişlemenin enflasyon yaratacağı sonucu değil, bu sonuca ulaşma süreci olarak görünmektedir. Yeni Klasikler, politikaların öngörülebilir olup olmadığına göre süreci şekillendirmektedirler. Bütçe açıkları ise, bu akıma göre yine enflasyonist olmaktadır. Son dönem teoriler başlığı altında incelenen, Hoş Olmayan Parasalcı Aritmetik teorisine göre ekonomide ortaya çıkan bütçe açıkları ya borçlanılarak ya da para basılarak finanse edilmektedir. Ancak borçlanmanın tıkandığı noktada para basma yoluna giden hükümetlerin, baştan bu yöntemi tercih etmelerine kıyasla daha yüksek bir enflasyona yol açacakları ifade edilmektedir. Bu teoremi takiben ele alınan Ricardocu Eşdeğerlik Önermesi çerçevesinde bütçe açıklarının toplam talep ve fiyatların belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmadığı açıklanmaktadır. Diğer taraftan FDMT (Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi) Ricardocu politikalarından farklı olarak tüketicileri de oyunun bir parçası olarak ele almaktadır. Son olarak Tanzi (1977, 1978) enflasyonist finansman sürecinin olumsuz tarafını reel vergi hasılatı bakımından değerlendirmektedir. Conrad (1997) ise Ters Tanzi etkisi olarak bilinen, enflasyonun reel kamu harcamaları üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada ele alınan 1987-2004 yılları arasında Türkiye ekonomisi yüksek oranlarda enflasyon ve bütçe açıkları rakamları ile yüzleşmektedir. Türkiye ekonomisindeki bütçe

açıkları ve fiyat düzeyi hareketleri, kriz dönemleri göz önünde bulundurularak, 1987-2004 döneminde ilişkin araştırılmaktadır. Bu dönemde, KKBG (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği)/GSMH¹ oranı istikrarsız bir seyir izlemektedir. 1980'li yıllara yüksek oranda bütçe açıkları ile girilmektedir. Bu oran 1990'lı yıllarda da hız kesmemekte ve 2001 krizi sonrası ele aldığımız dönemde en yüksek oranına ulaşmaktadır. Ancak, 2001 sonrası dönemde, bütçe açıkları uygulanan politikalar sayesinde başarılı bir düşme eğilimine girmektedir. Enflasyon da benzer şekilde 1980'lere yüksek oranlarla girmekte, bu salınım 90'lı yıllarda devam etmekte, kriz dönemlerinde daha da yükselip istikrarsız bir seyir almaktadır. Enflasyondaki iyileşme ise, ancak 2004 yılı ile birlikte görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisi için bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi varsa tespit etmek ve bu ilişkinin yönü ve işareti hakkında bir sonuca ulaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde bir temel oluşturması bakımından bütçe açığı ve enflasyon kavramları açıklanmakta ve söz konusu bu iki kavram arasındaki ilişki, önce geleneksel iktisat okulları açısından ardından da görece yeni dönem teoriler açısından ele alınmaktadır. İktisat yazınına takiben, çalışmaya konu olan bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yapılan çalışmaların incelendiği ikinci bölüme geçilmektedir. Bu bölümde yirmi iki tanesi Türkiye üzerine, otuz üç tanesi diğer ülkeler veya ülke grupları üzerine olmak kaydıyla toplamda elli beş araştırmaya yer verilmektedir. Tüm çalışmalar temelde Türkiye ve diğer ülkeler bazında sınıflandırılmakla birlikte temel bulgularına göre de bir alt tasnife gidilmektedir. Üçüncü bölümde söz konusu bu yıllarda Türkiye ekonomisindeki ekonomik gelişmeler kurgulanarak benzer salınım gösteren bu iki değişken arasındaki ilişki, 1987:1-2004:4 dönemi ve alt dönemleri için Granger nedensellik analizine göre ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Nedensellik olup olmadığı ortaya konulduktan sonra VOR (Vektör Otoregresyon) modeli altında tahmin edilen denklem seti, nedenselliğin yönüne ilişkin sorulara cevap etmektedir. Sonuç bölümünde ise, ampirik bulgulardan hareketle genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

¹ Kamu kesimi borçlanma gereği, kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan açık olarak ifade edilebilmektedir. Toplam kamu gelirleriyle giderleri içinde borçlardaki değişmeler dışında ortaya çıkan fark olarak tanımlanan kamu kesimi finansman açığının artması kamu kesiminin bu açığı finanse etme yolu olan borçlanma gereğinin de artması anlamına gelmektedir (ekodialog.com, 15.04.2014).

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI, ENFLASYON VE İKTİSAT OKULLARI

YAKLAŞIMLARI

1.1. BÜTÇE AÇIĞI VE ENFLASYON TÜRLERİ, TANIMLARI VE NEDENLERİ

1.1.1. Bütçe Açığı Türleri, Tanımları ve Nedenleri

1.1.1.1. Bütçe Açığı Türleri ve Tanımları

Bu araştırmaya konu olan iki temel değişkenden biri bütçe açıkları olduğundan, aşağıda, bu kavrama ilişkin tanımlamalara yer verilmektedir. Bu amaçla, geleneksel bütçe açığı, birincil açık, işlemsel açık, gizli açık, nakit açığı-tahakkuk açığı, nominal açık-reel açık, cari açık-sermaye açığı, yurtiçi-yurtdışı açık, yapısal-dönemsel açık kavramları sırasıyla açıklanmaktadır.

1.1.1.1.1. Geleneksel Açık

Bütçe açığı denildiğinde, akla ilk olarak geleneksel bir bütçe açığı kavramı gelmektedir. Geleneksel bütçe açığı, iç ve dış borç stokundaki değişimleri hesaba katmadan toplam kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki farkı ölçmektedir. Ancak, genel bütçe açığının ölçümünde karşılaşılan sorunlar ve ülkeler arasında daha anlamlı karşılaştırma yapılması ihtiyacı kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) kavramını bir bütçe açığı göstergesi olarak kullanılır hale getirmektedir. KKBG milli gelirin bir oranı olarak ifade edilmektedir. Bu ölçüm yöntemi, kamu kesiminin toplam nakdi harcamaları ile toplam nakdi gelirleri arasında harcamalar lehine olan fark olarak ortaya çıkmaktadır. KKBG kamu kesimi içerisinde yer alan tüm birimlerin açıkları toplamını kapsadığından en geniş kapsamlı bütçe açığı ölçüm yöntemi olarak bilinmektedir. Türk bütçe sisteminde ise merkezi hükümet, kamu iktisadi teşebbüsleri, yerel yönetimler, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeli kuruluşlar ile fonların ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların açıkları toplamından meydana gelmektedir (Şen vd. 2004:1-3). Diğer taraftan, bu kavram bütçe açığı ölçümünü birebir karşılamamakla beraber yazında yaklaşık ölçüm yöntemi olarak bütçe açığı ölçüm göstergeleri yerine kullanılmaktadır.

1.1.1.1.1.1. Konsolide Bütçe Açığı

Konsolide bütçe, kamu kesimine ait çeşitli bütçelerin birleştirilmesinden oluşmaktadır. Ülkemizde ise, genel ve katma bütçe toplamı olarak ifade edildiğinden; konsolide bütçe açığı, genel ve katma bütçe gelirleri ile giderleri arasında giderler lehine olan fark olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan mükerrer sayımı önlemek adına söz konusu konsolide bütçe giderlerinden Hazine yardımlarının çıkarılması gerekmektedir. Öte yandan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile konsolide bütçe yerine merkezi bütçe tanımı getirilmektedir. Bu tanıma göre yapılan ölçüm aşağıdaki şekildedir:

Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları = Genel Bütçe Harcamaları + Özel Bütçe Harcamaları + Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçeleri Harcamaları

Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri = Genel Bütçe Gelirleri + Özel Bütçe Gelirleri + Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçeleri Gelirleri

Merkezi Yönetim Bütçe Açığı/Fazlası = Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri – Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları (Günay 2007:26-27).

1.1.1.1.1.2. KİT Açığı

Devletin bir girişimci olarak iktisadi faaliyetlerde bulunmak amacıyla kurmuş olduğu işletmelere Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) adı verilmektedir. Türkiye’de KİT’ler İktisadi Devlet Teşekkülleri ile Kamu İktisadi Kuruluşlarından oluşmaktadır. Bu kapsamda KİT’lerin ödemeleri ile yatırımları toplamının KİT kaynaklarından fazla olması KİT açığını, yukarıda ifade edilen toplamdan az olması ise KİT fazlasını ifade etmektedir (Günay 2007:31).

1.1.1.1.2. Birincil Açık

Birincil açık, geleneksel bütçe açığı ölçümünden borç faiz ödemeleri için ayrılan kısmın çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Diğer bir ifade ile borç faizlerini içermeyen kaynak-harcama dengesini ifade etmektedir. Çünkü enflasyon faiz oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Bu durumun sonucunda ise geleneksel bütçe açığı büyümektedir.

Dolayısıyla borç faiz ödemeleri tutarının geleneksel açıktan çıkartılmasıyla kaynak-harcama dengesi daha rahat ortaya konulabilmektedir (Egeli 2002:33).

1.1.1.1.3. İşlemsel Açık

İşlemsel açık, bütçe açığından, birincil açıkta olduğu gibi faiz ödemelerinin çıkartılması ile değil, sadece enflasyon etkisi ile aşınmaya uğrayan kısmının çıkartılması ile hesaplanmaktadır. Diğer bir deyişle, işlemsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel kısmının toplamı olarak tanımlanabilmektedir (Egeli 2002:34).

1.1.1.1.4. Yarı Mali Açık (Gizli Açık)

Bir ekonomide bütçe açıklarının yalnızca borçlanma ile finanse edildiği varsayıldığında, bütçe açığındaki artış ile kamu borç stoku artışın birbirine eşit olması gerekmektedir. Ancak uygulamada durum böyle sonuçlanmamaktadır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde, kamunun borç stokundaki artışın tamamını bütçe açığındaki artışla açıklama olanağı söz konusu olmamaktadır. Aradaki fark, çoğunlukla kamunun yarı mali faaliyetlerinden² kaynaklanmaktadır. İşte kamunun bu yarı mali faaliyetlerinin doğurduğu bütçe açığına yarı mali açık; bütçe kayıtlarına yansımadağı için de gizli açık adı verilmektedir (Şen vd. 2004:15-17).

1.1.1.1.5. Nakit Açığı-Tahakkuk Açığı

Tahakkuk ve nakit durumunu gösteren dönem sonu bütçe açığına kıyasla daha az kullanılan nakit açığı kavramı, bir mali yıla ait hükümet giderleri için kullanılan nakit ile gerçekleşen nakit gelirlere dayanmaktadır. Örneğin, faiz ödemeleri çoğunlukla vadeleri geldiğinde gider olarak kaydedilirken, gelirler ancak tahsil edildikleri zaman gelir sayılmaktadır. Buna göre, dönem sonu bütçe açığı (tahakkuk açık), işlemlerin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almadan ilgili mali yıl boyunca hükümetin kullanacağı net kaynakları (kamu taahhütlerini) içermeyi hedeflemektedir. Nakit ve tahakkuk açık kavramları arasındaki en temel fark, nakit ödemelerde normal bir

² Kamu kurum ve kuruluşlarının yarı mali faaliyetleri, normal kamu harcamaları gibi ekonomik etkiler yaratmakla birlikte, bütçe kalemleri arasında yer almamaktadır. Yarı mali faaliyetler, merkez bankası ve/veya finansal ve finansal olmayan kamu girişimleri tarafından yürütülen, hükümetin genel yönlendirmesi altındaki bütün faaliyetleri kapsamakta olup kamu kaynaklarının bütçe dışı kanallarla özel sektöre transferini ifade ettiğinden bütçe dışı olarak nitelendirilmektedir (Şen vd. 2007:16).

muhasabe dönemini aşan gecikmelerin dikkate alınmamasında yatmaktadır (Egeli 2002:38).

1.1.1.1.6. Nominal Açık-Reel Açık

Normalde bir devletin gelir ve giderleri nominal terimlerle ifade edilmektedir. Kamu giderleri ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasında oluşan negatif fark nominal bütçe açığı olarak ifade edilirken; bu kamu gelir ve giderlerinin reel değerleri arasındaki fark ise, reel bütçe açığı şeklinde literatürde yer almaktadır. Özetle enflasyondan arındırılmış kamu gelir ve giderlerinin giderler lehine fark oluşturması halinde ortaya çıkan reel bütçe açığı, nominal bütçe açığının fiyatlar genel seviyesine bölünmesi sonucu elde edilmektedir (Günay 2007:51).

1.1.1.1.7. Cari Açık-Sermaye Açığı

Cari açık, kamu gelir ve harcamalarına sermaye gelirleri ile yatırım harcamaları eklenmeksizin hesaplanan bir açık ölçüm yöntemidir. Sermaye açığı kavramı ise sadece sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasında sermaye harcamaları lehine olan farkı ifade etmekte; cari harcamalar ile cari gelirler açık ölçümüne dahil edilmemektedir (Şen vd. 2004:25-27).

1.1.1.1.8. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık geleneksel açığın sadece yurtiçi ekonomiye ilişkin işlemlerden doğan faaliyetleri kapsarken, yurtdışı açık bütçenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini ölçmekte kullanılan bir bütçe açığı ölçüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Egeli 2002:28; Şen vd. 2004:28).

1.1.1.1.9. Yapısal Açık-Dönemsel Açık

Ekonominin tam istihdam düzeyinde olduğu anda ortaya çıkan bütçe açığına yapısal açık adı verilmektedir. Bununla birlikte dönemsel açık (devresel-konjonktürel), iktisadi dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan açık olup, bu dalgalanmaların bütçe açığı üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır (Şen vd. 2004:28-29).

1.1.1.2. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Klasik iktisat bütçe denkliğini önemserken, Keynezyen bakış açısı dönem dönem ortaya çıkabilecek bütçe açıklarında bir sakınca görmemektedir. Klasik iktisat ve onun yeni yorumlamalarına göre ekonomi tam istihdam düzeyinde dengede olduğundan devletin harcama yapmasına gerek görülmemektedir. Devlet harcama yaptığı zaman bundan vazgeçemeyeceğinden bütçe açıklarının yükünü gelecek nesiller çekmektedir (Pınar 2006:128-129).

Bununla beraber Ricardocu denklik hipotezi, bireylerin rasyonel oldukları varsayımından hareketle, bireylerin bugün vergi alınmasa bile gelecekte alınacağı bilincinde olduklarını söylemektedir. Bütçenin açık vermesi halinde kamu tasarrufu negatif olmakta ve bu miktar oranında özel kesim ek tasarruf yapmaktadır. Keynezyen yaklaşımda, ekonominin tam istihdamda dengesi olması mümkün görünmektedir. Dönemsel açık olabilmektedir ancak bu açıklar her durumda özel tasarrufları dışlamamaktadır. Hatta bu yaklaşıma göre bütçe açığının artması talep yetersizliğinin devlet eliyle giderilmesi anlamına gelmektedir (Pınar 2006:129).

Diğer taraftan, yapısalci yaklaşıma göre bütçe açıklarının nedenleri Pınar (2006) tarafından aşağıdaki biçimde ele alınmaktadır (Pınar 2006:128-131).

Siyasal açık, yapısal açık ve enflasyon vergisi kavramları ile bütçe açıklarının nedenlerine ilişkin üç bakış açısı geliştirmektedir. Mali genişlemenin nedeni olarak siyasi faktörleri işaret eden bakış açısına göre devlet meşruluğunu sağlamak ve çıkar gruplarını memnun etmek amacıyla az vergi alıp çok harcama yapmaktadır. Burada, toplam talebin artırılması yoluyla istihdam düzeyini artırmak amacı yatsa da sonuç enflasyon ve dış açık yaratılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapısalci iktisatçılar, kamu açıklarının siyasi nedenleri yok saymamakla beraber ticaret haddi düşüşleri, ihracattaki tıkanmalar ve dış borçlar üzerinde faizler gibi dış şokları da hesaba katmaktadır. Bu türden şoklar daraltıcı etki yaptığından hükümetler bu mali açıkları telafi etme yoluna gitmektedir. Ayrıca dış şokların haricinde başka yapısal nedenler de söz konusu olmaktadır. Doğal afetler, finansal krizler, sürekli enflasyon, endekslenmiş kamu borçları, dış ödeme yükümlülükleri örnek verilebilmektedir. Bir diğer yapısal açık nedeni, dışarıya yapılan transferler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'lerin başındaki

borç krizlerinden sonra hükümetler büyük oranda dış yükümlülüklerin önemli bir bölümünü devralmak durumunda kalmaktadır. Bu da onların ikili bir transfer sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Dışarıya karşı borçları ödemek için ticaret fazlası verilmesi gerekirken, içeride de ödeme hedeflerini karşılamak adına döviz temin etmek zorunda kalmaktadır. Gerekli döviz elde etmek zorunda olan hükümetler ihracatı vergilendirmek ya da ihracatçılardan döviz almak alternatiflerinden birini seçmektedir. Vergilendirme siyasal olarak iyi bir seçenek olmadığından hükümet, yurtiçi piyasalardan veya merkez bankasından borçlanmaktadır.

Sonuç olarak, bütçe açıklarının yapısal nedenleri üç gruba ayrılabilir:

- Siyasal faktörler: Siyasal istikrarsızlık, hükümetlerin parçalı yapısı ve siyasi kurumlar,
- Sosyal faktörler: Sosyal farklılıklar, gelir eşitsizliği ve etnik ayrımlar,
- Kurumsal faktörler: Bütçe süreçleri ve kuralları, bürokratik etkinlik ve demokratik yapılar.

Yukarıda sıralanan nedenlerden başka, silahlanma yarışı, savunma harcamaları gibi askeri nedenler; sosyal güvenlik sistemlerinin doyum noktasına ulaşması, nüfusun yaşlanması, işsizlik ve sağlık harcamalarının devlete olan maliyetinin artması gibi sosyal nedenler ve doğal afetler, terör eylemleri, deprem gibi diğer nedenler gündeme gelmektedir (Şen vd. :67-88).

Türkiye ekonomisi açısından değerlendirildiğinde, bütçe açıklarının nedenlerinden biri yeterince vergi toplanamamasının bütçe gelirlerini azaltması beraberinde ise bütçe açığının artmasıdır. Bir ekonomide vergilerin artırılmamasının temelinde siyasi arenada çekince ile yaklaşılması ve halk tarafından hoş karşılanmamasıdır. Bu kapsamda bütçe açığını gidermek adına alınacak önlemler, vergi gelirlerini artırarak harcamaları azaltmak olmaktadır. İlaveten, kamu borçlanmasının sonucunda gerçekleşen faiz ödemelerinin vergi gelirlerinden sağlanması, vatandaşlara mal ve hizmet sağlanmasının önüne geçmektedir. Söz konusu açıkların, borçlanma yoluyla finanse edilmesinin süreklilik göstermesi ekonomik dengesizlikleri beraberinde getirmektedir. Türkiye ekonomisinde de bu çalışma kapsamında ele alınan dönemde yüksek düzeylerde bütçe

açıkları ve beraberinde yaşanan ekonomik dengesizlikler dikkatleri çekmektedir. Türkiye’de görülen kamu kesimi açıklarının değişik nedenleri olmakla birlikte, konsolide bütçe açıkları, kamu iktisadi teşebbüslerinin görev zararları ve son dönemlerde de sosyal güvenlik kurumlarının açıkları önemli etkenler olarak göze çarpmaktadır (Bayrak, Kanca 2013:3-4).

1.1.2. Enflasyon Türleri, Tanımları ve Nedenleri

Bütçe açıkları ile nedensellik ilişkisini ortaya koymayı hedeflediğimiz enflasyon kavramı, sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesi anlamını taşımaktadır. Diğer bir deyişle, sadece bazı malların fiyatlarının sürekli artması ya da tüm malların fiyatlarının bir sefer artması enflasyon olarak kabul edilmemektedir. Yani tek bir malın fiyatının artması nispi bir artış anlamına gelirken, fiyatlar genel seviyesinin artması enflasyon göstergesi olmaktadır. Buna göre enflasyon, alım gücünün zaman içinde azalmasının net bir göstergesi haline gelmektedir (Enflasyon Kitapçığı 2004:3).

Enflasyon kavramı, artış hızına göre ve kaynağına göre iki ayrı sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Artış hızına göre enflasyon türleri, ılımlı enflasyon, aşırı enflasyon ve hiper enflasyon; kaynağına göre enflasyon türleri ise talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu şeklinde tasnif edilmektedir. Enflasyon türleri aynı zamanda enflasyonun oluşum nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

1.1.2.1. Artış Hızına Göre Enflasyon Türleri

İlmlı enflasyon, sürünen veya sinsi enflasyon isimleriyle de anılmaktadır. İlmlı enflasyon fiyat artışlarının oldukça düşük oranlarda oluşması anlamına gelmektedir. Bu oran yıllık olarak tek rakamlı yani %10’un altında kalan bir düzeyde gerçekleşmektedir. İlmlı enflasyon oranı, her ülkenin yapısına göre normal kabul edilebilecek bir oranı ifade etmekle beraber gelişmekte olan ülkelerde yıllık %4’ün altında gerçekleşmektedir. Aşırı enflasyon ise fiyat artışları iki veya üç rakamlı olmaktadır. Bu sebepten dört nala veya yüksek enflasyon gibi isimlerle de anılmaktadır. Son olarak, hiper enflasyonda fiyat artışları o denli büyük ve hızlıdır ki aynı gün içerisinde bile görülebilmektedir. Yazında genelde, günlük %50 enflasyon oranı hiper enflasyon olarak kabul

edilmektedir. Bu düzeydeki bir enflasyon, mevduat hesaplarında yerli paranın yerini yabancı paranın almasına neden olmaktadır (ekodialog.com, 15.05.2014).

1.1.2.2. Kaynağına Göre Enflasyon Türleri

Ortaya çıkış nedenleri göz önüne alındığında enflasyon, arz ve talep enflasyonu olarak sınıflandırılmaktadır. Talep enflasyonu, cari fiyatlar genel düzeyinde üretilen mal ve hizmetlerin toplam talebi karşılayamaması durumunda fiyatların yükselmesini ifade etmektedir. Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen bir artış enflasyon adını almaktadır ve talep çekişli enflasyon olarak nitelendirilen talep değişmesinin sebep olduğu enflasyon anlamına gelmektedir. Toplam talebin ekonominin tam istihdamda üretebileceği çıktıyı aşması durumunda daha fazla para daha az malı kovalayarak fiyatların yükselmesine sebep olmaktadır. Bu süreçte emek piyasasında ücretlerin yükselmesi enflasyonun bir parçası haline gelmektedir (ekodialog.com,15.05.2014).

Maliyet enflasyonu ise, enflasyonun arz yönlü olarak ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bir ekonomide, üretim faktörleri piyasasında rekabetin bozulmasından hareketle girdi fiyatlarının yükselmesi maliyetlerin artmasına, toplam arzın azalmasına neden olduğundan maliyet enflasyonu olarak anılmaktadır. Maliyetlerin artmasına neden olan her unsur maliyet enflasyonunu da beraberinde getirmektedir. O halde, maliyet enflasyonu üretim girdilerinden birinin veya birkaçının fiyatının artmış olmasından dolayı ürün fiyatlarının artması olarak tanımlanabilmektedir (ekodialog.com,15.05.2014).

1.2. İKTİSAT OKULLARI AÇISINDAN BÜTÇE AÇIKLARI İLE ENFLASYON İLİŞKİSİ

İktisat yazınındaki yaklaşımlar, geleneksel ve son dönem şeklinde ikiye ayrılabilir. Bu noktada, bütçe açıkları, enflasyon ve her iki kavramın birbiriyle olan ilişkisi yukarıdaki ayırım altında ele alınmaktadır. Geleneksel olarak nitelendirilen yaklaşımlar, Klasik, Keynezyen, Parasalcı ve Yeni klasik; son dönem teoriler adı altında incelenen yaklaşımlar ise Hoş olmayan parasalcı aritmetik, Ricardocu eşdeğerlik, Fiyat düzeyinin mali teorisi ve Tanzi-ters Tanzi olarak kendini göstermektedir.

1.2.1. Geleneksel İktisat Okulları Açısından Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi

1.2.1.1. Klasik Yaklaşımda Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi

1.2.1.1.1. Genel Hatlarıyla Klasik Yaklaşım

Klasik iktisadi yaklaşımın başlangıç noktası Adam Smith'in "Ulusların Zenginliğinin Niteliği ve Nedenleri Hakkında Bir Araştırma" adını taşıyan eseri olarak kabul edilmektedir (Gedik 2007:14).

Klasikler, bir ulusun zenginliğinin işareti olarak reel faktörleri göstermekte ve serbest piyasanın kamu sektörü olmadan nasıl optimize olduğunu vurgulamaktadır. Ekonominin büyümesi üretim faktörlerinin artmasına ve teknolojik ilerlemeye dayanırken para onlara göre bir değişim aracı olmaktadır. Para politikasına önemli bir rol atfetmemeleri paranın ekonomik olayların oluşmasında bir etkisinin olmamasından kaynaklanmaktadır (Froyen 2009:33; Aktan vd. 2010:2).

Bununla birlikte, Klasik iktisatçılar piyasa mekanizmasının, tam istihdam dengesini hızlı ve etkin biçimde sağlayacağı görüşünde birleşmektedir. Onlara göre piyasa güçlerini etkin kılmanın ve aktif kamu müdahalesinin vereceği zarar getireceği uyumdan fazla olmaktadır. Klasik görüşünü benimsemiş olan iktisatçılar, toplam talebi, onu belirleyen faktörleri ve tam istihdama geçişi sağlayan ve toplam talebi istikrara kavuşturan politikaları pek de dikkate almamaktadır. Zaten, onlara göre tam istihdam kendiliğinden gerçekleşen bir durum olarak görülmektedir. Klasik yaklaşımın yukarıda ifade edilen iyimser sonuçlara varmalarını yani tüm piyasaların dengede olmasını sağlayan varsayımlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Tüm ekonomik birimler (firmalar ve hanehalkları) rasyonel olup fayda veya karlarını maksimize etmeyi amaçlamaktadır; bunun ötesinde para yanılısamından zarar görmekteyirler,
- Tüm piyasalar, tam rekabetçidir ve böylece ekonomik birimler tam esnek olarak verilen fiyatlar çerçevesinde ne kadar alım-satım yapacaklarına karar vermektedir,
- Tüm birimler, piyasa koşulları ve ticarete girişmeden önceki fiyatlar hakkında tam bilgi sahibi olmaktadır,

- Ticaret sadece tüm piyasalarda denge fiyatı yerleşik hale geldikten sonra, biçimlendirilmiş Walrasgil müzayedecinin³ varlığının hatalı ticareti önlemesi ile yapılmaktadır,
- Birimler istikrarlı beklentilere sahip bulunmaktadır (Snowdon, Vane 2012:33-34).

Dolayısıyla Klasik teoriye göre, piyasa hükümet müdahalelerinden yoksun olduğunda rekabetçi bir ortamda hem bireysel hem de ulusal çıkarlar maksimize olmaktadır (Froyen 2009:34). “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” öğretisi ile anılan Klasik yaklaşım, tam rekabet şartlarının geçerli olduğu bir ekonomide, faktör fiyatlarının esnekliğine ve Say Yasasının geçerliliğine dayalı olarak her arzın kendi talebini yaratacağı fikrini savunmaktadır. Dolayısıyla bu şartların sağlanması ekonominin hiçbir müdahale yapılmaksızın dengeye gelmesi ile sonuçlanmaktadır (Gedik 2007:14).

Tüm bunları takiben, 1803 yılında Say yasasının ortaya çıkmasıyla beraber krizlerin sistemlerden doğup doğmadığı tartışması yeniden gündeme gelmektedir. Jean-Baptiste Say tarafından öne sürülen bu yaklaşıma göre bir ürün üretildikten çok kısa bir süre sonra kendi değeri ile eşit diğer ürünleri de alma gücü yaratmaktadır (Snowdon, Vane 2012:40).

Ayrıca serbest iktisadi faaliyetlerin iktisadi yaşamda mükemmel bir uyum yakaladığı noktasından hareket eden Klasik yaklaşım krizlerin iktisadi yapıyla ilintili olduğu fikrini reddetmektedir. Bu noktada Say, kriz olasılığını yok sayan görüşün temsilcisi kabul edilmektedir. Say’a göre bir ürünün ortaya çıkışı bile kendi değerine eşit bir değer yaratarak ürünlerin ürünlerle değiştirilebilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımdan hareketle malların mallarla satın alındığı yani paranın sadece mübadeleyi kolaylaştıran bir araç olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Paranın az veya çok olması ekonomik faaliyetleri etkilememektedir. Böylece, “görünmez el prensibi” altında serbest piyasanın dışarıdan herhangi bir müdahale olmadan işlediğini savunan Klasikleri, Say Yasası ile birlikte önemli bir dayanağa kavuşmuş olmaktadır. Say’ın bu önermesi arz

³ Walrasçı bir piyasada fiyat bir müzayede memuru tarafından ilan edilmektedir. Ticari muhataplar, bu fiyatı kabul ederler veya etmezler. Ancak kendi taleplerine veya arzlarına etkiye bulunabilmektedirler. Müzayedeci duruma göre yeniden fiyat belirleyebilmektedir. Bu süreç arz ve talep eşitlenene kadar devam etmektedir. Bir takım varsayımlar altında işleyen bu modele göre “müzayedeci” gibi bir kuruluşun olması piyasa demokrasisinin etkin biçimde işlemesi için yeterli görünmektedir.

artışının talebi beraberinde getireceğini savunduğundan ekonomide ona göre ekonomide talep kaynakları bir sorun olmamaktadır. Dolayısıyla Say Yasası serbest piyasa ekonomisinin istikrarlı olduğunu söylemektedir. Bu yüzden de Klasik, Neoklasik, Parasalcı ve Yeni Klasik yaklaşımlar tarafından kabul görmeye birlikte Keynezyen ve Marksist yaklaşımlar tarafından reddedilmektedir (Aydın 2012:2).

1.2.1.1.2. Klasik Yaklaşımda Enflasyonun Açıklanması

Sistemdeki nominal değişkenlerin belirlenmesini açıklamak için Klasik iktisatçılar miktar teorisine başvurmuştur. Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill gibi Klasik iktisadi düşünceyi kabul edenler, enflasyonu paranın miktar teorisine dayandırarak açıklamaktadır (Şahinoğlu 2010:3). Buna göre, para miktarı toplam talebi, toplam talep de fiyat düzeyini belirlemektedir. Miktar teorisinin başlangıç noktası olan değişim denklemi (1.1) numaralı denklem ile ifade edilmektedir.

$$MV \equiv PT \quad (1.1)$$

Amerikalı teorisyen Fisher'e göre bu denklikte M para miktarını, V paranın dolaşım hızını, P fiyat düzeyini, T ise işlem hacmini ifade etmektedir. Fisher ve diğer miktar teorisyenlerine göre değişim denklemindeki değişkenlerin denge değerleri, fiyat düzeyi dışındaki, diğer bazı güçler tarafından belirlenmektedir. Böylece değişim denklemi fiyat düzeyini belirlemektedir.

Bununla birlikte, teorinin en temel varsayımı para miktarının, para otoritesi tarafından dışsal olarak kontrol edilmekte olduğudur. Fisher ve diğer miktar teorisyenlerine göre paranın dolaşım hızının denge değeri geleneksel faktörler tarafından belirlenmektedir ve kısa dönemde sabit olmaktadır. Eğer dolaşım hızı önceden belirlenmişse, Klasikler tarafından reel faktörler tarafından belirlendiği iddia edilen çıktı da sabitse, değişim denklemi para arzı ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklar hale gelmektedir. Para arzı %10 artarsa fiyatlar genel düzeyi de %10 artmaktadır. Bu durum paranın miktar teorisinin temel sonucu olarak görülmektedir (Froyen 2009:51-52). Başka bir ifadeyle Klasiklere göre enflasyon parasal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1.1.3. Klasik Yaklaşımında Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı

Klasik iktisat bakış açısına göre bazı durumlar dışında devlet bütçesi denk olmaktadır. Bu bakış açısı doğrultusunda, Klasik öğretilerde, devletin hareket alanının sınırlı olması, vergilerin tarafsız olması, giderlerin dolaylı vergilerle karşılanması, borçlanmanın uzun vadeli olması ve bütçenin de denk olması gibi temel bazı prensiplere yer verilmektedir (Avcı 1988:4; Gedik 2007:14-15).

Bu bağlamda, Klasik yaklaşım altında, hükümet harcamalarındaki bir artışın etkisi, harcamaların nereden ve nasıl finanse edildiğinde yatmaktadır. Buna göre hükümet harcamaları finanse etmek için vergilendirmek, halka tahvil satmak (halktan fon borçlanmak) veya para yaratmak yollarından birini seçebilmektedir. Bu noktada, para arzının sabit olduğunu ve hükümetin vergilendirmeye gitmediğini varsayarsak artan kamu harcamaları tahvil satışı ile finanse edilmektedir. Bu durumda denge çıktı düzeyi veya fiyat düzeyi değişmemektedir. Bu sonuçları anlamak için hükümet harcamalarındaki artışın faiz oranını nasıl etkilediğine bakmak gerekmektedir. Hükümet harcamalarındaki bir artış ödünç verilebilir fon talebini, o da faiz oranları artırmaktadır. Bu durumda yatırım düzeyi ve dolayısıyla tasarruflar azalmaktadır. Yatırım ve tasarruf düzeyindeki azalış hükümet harcamalarındaki artışla eşdeğer olmaktadır. Yatırımlardaki azalma bilindiği üzere dışlama etkisi olarak anılmaktadır. Faiz oranındaki artış insanları tüketimden uzaklaştırmakta diğer bir değişle tasarrufları artırmaktadır. Borçlanma pahalı hale geldiği için yatırımlar azalmaktadır. Toplam talepte değişim olmadığı için fiyat düzeyi de değişmemektedir.

Diğer taraftan, alternatif finansman yöntemi olan para yaratma, Klasik sistemde para arzındaki artışın kaynağının bir önemi olmadığından hükümet harcamalarını finanse etmek için ya da başka bir sebeple yapılan artış yalnızca fiyatlar genel düzeyinde bir artışla sonuçlanmaktadır (Froyen 2009:61-62).

Klasiklere göre artan kamu harcamaları para arzındaki artışla finanse edilmediği takdirde istihdamı ya da fiyatlar genel düzeyini etkilemezken; para yaratılması ile finanse edilirse istihdam ya da çıktı gibi reel değişkenler değil ancak fiyatlar genel seviyesi etkilenmektedir. Diğer taraftan, sadece talep yönlü etkisini düşünürsek, vergilendirmedeki bir değişiklik hükümet harcamalarından farklı bir sonuç

doğurmamaktadır. Örneğin, harcanabilir gelirden bir artış yaşanır ve vergi kesintisi tüketimi uyarmaktadır. Ancak, hükümet halka tahvil satmak yoluna giderse dışlama etkisi tekrarlanmaktadır. Eğer vergi kesintisinden kaynaklı gelir kaybı para basma ile telafi edilmeye kalkılırsa toplam talep ve dolayısıyla fiyatlar genel düzeyi artmaktadır. Vergi oranındaki azalma ise her bir reel ücret düzeyinde emek arzını artırmaktadır. Emek arzının artması çıktının artması anlamına geldiğinden, bu süreç, toplam talep sabitken toplam arzın artmasından dolayı fiyat düzeyinin azalması ile sonuçlanmaktadır (Froyen 2009:62-63).

Nihayetinde, Klasik iktisat teorisinin bütçe anlayışı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kendine uygulama alanı bulmuş olmakla birlikte, söz konusu dönemde devletin mümkün olduğu kadar asli fonksiyonlarına yönelmesi, bütçe açığı sorununun ele alınmasına imkan vermemektedir. Ancak, tüm dünyada görülen deflasyonist eğilimler bütçe açıklarını haklı çıkarır hale gelmekte ve 1929 Ekonomik Buhranı ile ortaya çıkan talep yetersizliğinin devletin müdahalesi ve bunun gerektirdiği bütçe açıklarıyla giderilmesi gereği dikkatleri çekmektedir (Özen 2002:21).

1.2.1.2. Keynezyen Yaklaşımda Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi

1.2.1.2.1. Genel Hatlarıyla Keynezyen Yaklaşım

Klasik iktisadi düşünce çerçevesinde devlete verilen minimal koruyucu rol, Büyük Buhrana kadar geçen sürede yaygın kabul görmeye birlikte, bunalım yıllarında ortaya çıkan işsizlik ve önemli boyutlara ulaşan ekonomik küçülme nedeniyle bu genel kabul ekonomistlerce sorgulanmaya başlamaktadır (Kaya 2009:5).

Bu bağlamda, Keynezyen model, Büyük Buhrandan sonra ortaya çıkmakta ve Keynes'in "Genel Teori"deki görüşleri zamanla birçok iktisatçı tarafından kabul görmekte ve özellikle 1960'lardan itibaren uygulanmaya başlamaktadır (Froyen 2009:68).

Esasen Keynes, "Genel Teori"de "belirli bir sistemin milli gelirini ve bu sistemin istihdam miktarını her zaman neyin belirlediğini ortaya çıkarmaya" girişmektedir. Kitabın teorik yeniliği ve temel önermesi, fiyatlardan ziyade üretimdeki değişikliklerin dengeleyici rolü ile birlikte, efektif talep prensibi olmaktadır. Efektif talep prensibi, atıl

kapasitenin bulunduğu kapalı bir ekonomide üretim düzeyinin (ve dolayısıyla istihdam düzeyinin) hanehalkları tarafından gerçekleştirilen tüketim harcamaları ve firmalar tarafından gerçekleştirilen yatırım harcamaları olmak üzere iki bileşen içeren toplam planlanmış harcamalar tarafından belirlendiğini ifade etmektedir (Snowdon, Vane 2012:51-52).

Bunun yanında Keynes, Klasik bakış açısının bir ürünü olan devlete biçilen minimalist koruyucu rolü sorgulamaya başlayan ekonomistlerden biri olarak, ekonominin her zaman kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini ve devlet müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır. Keynes, devletin ekonomiyi yönlendirme gücü üzerinde durarak, bu amaçla iradi maliye politikalarının durgunluktan çıkılması ve dönemsel dalgalanmaların etkisinin yumuşatılması amacı ile kullanılması gerektiğini söylemektedir (Kaya 2009:8).

Diğer taraftan, Klasik iktisatçılara göre vatandaşların bireysel amaçlarını mümkün olduğunca sürdürebilecekleri bir huzurlu ve rekabetçi ortam sağmaları için devlet faaliyetleri sınırlanmaktadır. Kısıtlı ancak tamamen kullanılan kaynaklar veri iken, sadece tekel gücünün kötülükleri ve ekonomik ilişkiler içinde çok fazla devlet müdahalesi, fiyat mekanizmasının maksimum ulusal üretimi sağlamasına engel olabilmektedir. Bu ortodoksiye karşın, Keynes'in çalışmalarının en devrimci yönü, genel istihdam ve üretim düzeyine bağlı olarak kişisel çıkarları sosyal faydaya yönlendirecek "görünmez bir el" olmadığını belirtmesinde yatmaktadır (Snowdon, Vane 2012:49).

Bununla beraber, Keynezyenler, Klasiklerden farklı olarak, parasal değişkenler üzerindeki bir düzenlemenin yatırım, üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel değişkenler üzerinde etkili olacağını iddia etmektedir. Onlara göre, parasal genişleme her durumda enflasyon ile sonuçlanmamaktadır (Aktan vd. 2010:7-8).

Yatırım harcamaları ile faiz oranlarının belirlenmesi, çarpan mekanizması ve emek piyasası dengesine ilişkin Keynezyen öğretinin çarpıcı açıklamaları Snowdon ve Vane tarafından aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır (Snowdon, Vane 2012:52-57).

Keynes'e göre yatırım harcamaları, yatırımın beklenen karlılığına ve ödünç alınabilir fonların maliyetini temsil eden faiz oranının etkisi altında belirlenmektedir. Keynes beklenen karları "sermayenin marjinal etkinliği" olarak anmaktadır. Böylece, kaçınılmaz bir şekilde Keynes'in modelinde istihdam, büyük ve ani dalgalanmalara maruz kalabilecek istikrarsız bir faktör olan yatırım harcamasına bağlı hale gelmektedir. Zira faiz oranının belirlenmesine dair Keynes'in açıklaması önceki Klasik kuşaklarla ciddi bir kırılmayı belirtmektedir. Keynes'e göre faiz oranı, toplumun likidite tercihi (para talebi) ile birlikte para otoritelerince saptanan para arzı tarafından belirlenen tamamen parasal bir değer içermektedir. Her ne kadar Klasik düşünceye göre faiz bugünün ertelenmiş tüketimi için verilen bir ödül olarak görülse de, Keynes bu öğretiyi kabul etmemektedir. Aksine, Keynes için faiz oranı, likiditeyi elden çıkarmanın bir ödülü veya belirli bir dönem için biriktirme yapmamak şeklinde açıklanmaktadır.

İlave olarak, bazı iktisatçılar tarafından Keynezyen sihir olarak tanımlanan çarpan diğer bir deyişle hızlandırıcı mekanizması yoluyla, otonom yatırımlardaki ilk yükselişi takiben yeni yatırımlardaki bir artış ile desteklenmektedir. Bu durumda çarpan (hızlandırıcı) denilen model ile "tavan" ve "taban" analizlerini birleştirmek, iş çevrimlerine, Keynezyen yaklaşımın savunucularına, çevrimlerdeki üst ve alt dönüm noktalarına ait açıklama olanağı vermektedir.

Öte yandan Keynes, emek piyasasının her zaman dengeyi sağlayacak bir biçimde işlemediğini savunmaktadır. Nominal ücretler katı iken emek piyasasında gayri iradi işsizlik yaşanması muhtemel görünmektedir. Bununla birlikte ona göre nominal ücret esnekliğinin, ekonominin tam istihdam düzeyine geri dönmesine yönlendirebilecek yeterli güçlü etkiler yaratmasının pek mümkün görünmemektedir.

Sonuç olarak, Keynezyen iktisatçıların ekonomi politikası üzerine bağlayıcı kurallar ileri sürmemesinin nedeni, para ve maliye politikası araçlarının ekonominin gerektirdiği şekilde uygulanması savunmalarında yatmaktadır. Diğer taraftan, ekonomiye gerektiğinde ve gerektiği şekilde müdahale edilmemesi durumunda, ekonomi politikasının hedeflerine ulaşılama sorunu ile karşılaşmaktadır. Siyasi otorite ekonomideki istikrarsızlıkları önceden tespit ederek özellikle maliye politikası aracılığıyla gerekli tedbirleri alabilmektedir (Aktan vd. 2010:3).

1.2.1.2.2. Keynezyen Yaklaşımda Enflasyonun Açıklanması

Keynezyen iktisatta enflasyonun açıklanması bakımından, mevcut üretim olanakları ve toplam harcama düzeyi arasındaki ilişkiye dayanan “enflasyon açığı modeli” gündeme gelmekte olup bu model kısa dönemde ücretlerin katı olduğu talep yönlü bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, bu modele göre enflasyonun nedeni ekonomi tam istihdama yaklaşırken ve tam istihdama ulaşıldığında ortaya çıkan aşırı talep baskıları olarak açıklanmaktadır. Söz konusu model, parasal ücretlerin fiyat artışlarına gecikmeli olarak uyum sağlamasından dolayı enflasyonun, ücretlilerden girişimcilere doğru bir gelir transferine yol açması ile ortaya çıkan, gelirin yeniden dağılım sürecinde gündeme geleceğine dikkat çekmektedir. Ekonomi tam istihdam düzeyinde iken talep fazlası (nominal ücretin sabit olduğu durumda) firmaların karlarının artmasına yol açmaktadır. Zira işgücü piyasasında artan emek talebi ücretlerin de artması ile sonuçlanmaktadır. Bu süreçte enflasyon ve ücret artışı birbirini beslediğinden, Keynes’e göre bu spirali ortadan kaldırmanın yolu toplam talebe müdahale etmek yani onu daraltmaktan geçmektedir (Şahinoğlu 2010:4).

Esasen Keynezyen iktisat eksik istihdamda olan bir ekonomi varsayımından hareket ettiği için enflasyonla pek ilgilenmemektedir. Enflasyon tam istihdamdan sonraki bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Bilgili 2009:121).

1.2.1.2.3. Keynezyen Yaklaşımda Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı

1930’ların başlarında yaşanan işsizlik artışı Klasik iktisat ile açıklanamamaktadır. Birçok ekonomist toplam talebi artırmayı amaçlayan politikaları tartışmaktadır. Bu politikalar, Klasiklere göre çıktı ve istihdam talep tarafından belirlenen değişkenler olmadığından Klasik öğretilerde çalışmamaktadır ancak Keynes çıktının ve istihdamın belirlenmesinde toplam talebin rolüne inanmaktadır. Keynes’in teorisi toplam talep yetersizliğinden kaynaklandığını iddia ettiği işsizlikle mücadelede temel ekonomi politikaları sunmaktadır. Keynes bu noktada, maliye politikası araçlarını, temelde de hükümet harcamalarını tercih etmekle birlikte genişletici maliye politikalarını işsizliğin tedavisinde bir önemli bir yöntem olarak göstermektedir (Froyen 2009:68-71).

Bununla birlikte, birçok Keynezyen iktisatçı kamu açıklarının özel yatırımları dışlamadığına inanmaktadır. Aksine, kamu açığı toplam talebi artırdığından özel

yatırımlarının karlılığını artırmaktadır. Bu da sabit bir faiz oranı söz konusu iken yüksek düzeyde yatırımın gerçekleşmesi işle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla, ekonomide beklenmeyen bir para politikası uygulanmadığı durumlarda, kamu açıkları özel yatırımları uyarıcı etkiye sahip olabilmektedir. Bunu da, eksik istihdam koşulu altında, hem nominal hem de reel talebi tam istihdam düzeyine doğru artırmakla başarmaktadır. Faiz oranları yükselmiş olmakla beraber artan tüketim yatırımların karlılığını uyardığı için Klasiklerin iddiasının tersine dışlama etkisi doğmamaktadır. Keynes'e göre, fiyatlar genel düzeyi tam istihdamdan sonraki bir olgu olduğundan tam istihdam düzeyinde, enflasyon vergisi, reel kamu açıklarının artış oranını milli gelir artış oranına eşitlediği noktada ancak enflasyonun artışından bahsedilebilmektedir (Gedik 2007:23-24).

Bu bağlamda, Klasik öğretinin tersine bütçe dengesi yerine makroekonomik dengeyi öne çıkaran bir Keynezyen yaklaşımdan bahsedilebilmektedir. Keynezyen politika, makroekonomik dengenin sağlanması adına bütçe dengesinden sapmayı kabul gördüğü için hükümetlere açık finansman politikası izleme olanağı sunmaktadır (Şen vd. 2007:76).

1.2.1.3. Parasalcı Yaklaşımda Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi

1970'li yıllar, kamu sektöründeki görece büyüme, ekonomik durgunluk ve işsizlik sorunlarının birlikte yaşandığı yeni bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemle birlikte iktisat yazınına yeni bir kavram olarak yerleşen stagflasyon olgusu sorgulanmaya başlanmaktadır. Stagflasyon olgusunun gündeme gelmesiyle birlikte, ekonomide yaşanan darboğazlar ve kamu kesiminin görece büyüklüğü hükümet başarısızlıklarının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu durum da kamu sektörünün ekonomideki ağırlığının azaltılması yönündeki tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda, Keynezyen iktisada tepki olarak doğan yeni fikir akımlarından biri de paranın önemini ve para politikasını yeniden değerlendiren Parasalcı öğretisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya 2009:8).

1.2.1.3.1. Genel Hatlarıyla Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı makroekonomik model olarak anılan bu yeni ekol, ekonomik özgürlüklerin kuralsızlık olmadığını savunmakta ve Keynezyen iktisadi eleştirmekte olup politikaya karşı kuralları savunmaktadır (Yay 2001:4-5).

Parasalcı makroekonomik yaklaşımın temel önermeleri onların açıkça devlet müdahaleciliğine karşı olduklarını ortaya koymaktadır. Parasalcıların temel politika önermelerinin sonuçlarına göre, para politikası uygulamalarının etkileri belirli bir zamansal gecikmeden sonra gözlenebilmektedir ve maliye politikası, özel sektörde kullanılması gereken kaynakların kamu kesimine transferinden başka bir şeye yol açmayan bir politika uygulaması olarak yerini almaktadır. Buradan hareketle Parasalcı iktisatçılar, devlet müdahaleciliğine karşı olduklarından ihtiyari politikalar yerine kurala dayalı politikaları savunmaktadır. Dolayısıyla bu sayede Parasalcı iktisadın öncüsü olan Friedman'a göre ihtiyari politikaları tercih etmek yerine kurala dayalı politikalar yürütüldüğünde siyasal iktidarların popülist politikaların önüne geçilmektedir. Kurala dayalı politika bakış açısının temelinde para arzı artışı ile üretim artışı arasında bir paralelliğin gerektiği fikri yatmaktadır. Yani üretim artışını aşan parasal genişleme iktisadi istikrarsızlıkların temel kaynağı olarak görülmektedir. Sonuç olarak, söz konusu istikrarsızlıkların önüne geçilebilmesi adına para arzı artışının, reel büyüme oranı dikkate alınarak sabit bir oranda yapılması gerekmektedir. Para arzı artışının sınırlı olması, siyasal iktidarların ekonomiye müdahale gücünün kısıtlanması anlamı taşımaktadır (Çinko 2005:147-148).

Diğer taraftan, Keynezyen teoriye göre, fiyatlar ve nominal gelirdeki yükselişin nedeni hükümetin savaş harcamalarındaki artışı finanse etmek için tercih ettiği yöntemde yatmaktadır. Dolayısıyla, fiyatlar ve nominal gelirdeki yükseliş, hükümetin savaş harcamalarındaki artışı açıktan harcamaya karşı olarak vergileme yoluyla finanse ettiği kapsamda, ters surette değişmektedir. Ancak Friedman, maliye politikasının değil, paranın bu savaşlardaki yaygın enflasyon hareketlerinin kaynağı olduğunu savunmaktadır (Hetzel 2007:9).

Bununla beraber enflasyonu açıklamak üzere, Keynezci modeller (yüksek) enflasyon ile (düşük) işsizlik arasındaki daimi bir ters bağlantıyı sergileyen, ampirik bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu bağlantı, Britanya'ya ait veriler üzerinde Britanyalı iktisatçı A. W. Phillips (1958) tarafından keşfinin ardından, "Phillips Eğrisi" adını almaktadır. Buradan hareketle Friedman, "beklentilere göre güçlendirilmiş "Phillips Eğrisi" formülasyonunu geliştirmektedir. Parasal politikanın reel değişkenleri sistematik olarak etkileyemeyeceği biçimindeki Friedman'ın hipotezi "doğal oran hipotezi" adını almaktadır (Hetzel 2007:14).

Öte yandan, miktar teorisi altında paranın dolaşım hızını sabit kabul eden Klasik yaklaşımın aksine Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Parasalcı model modern miktar teorisini gündeme getirmektedir. Paranın dolaşım hızının sabit değil ama istikrarlı olduğunu vurgulayarak modern miktar teorisini ileri sürmektedirler.

1.2.1.3.2. Parasalcı Yaklaşımda Enflasyonun Açıklanması

Parasalcı makroekonomi modelinde, fiyat düzeyini belirleyen tek unsurun para politikası olduğu ileri sürülmektedir. Paranın miktar teorisi çerçevesinde ortaya konulan Parasalcı görüşe göre para politikası üzerinde herhangi bir etki yaratılmasının önüne geçilmesi halinde, maliye politikasının fiyat istikrarı amacına yönelik olarak kontrol edilmesine ihtiyaç olmadığı ifade edilmektedir (Telatar 2002:181).

Zira birçok ekonomiste göre enflasyon parasal bir olay olduğundan para arzındaki büyüme oranı ekonominin büyüme oranından fazla olduğu takdirde ortaya çıkmaktadır. Geleneksel Parasalcı öğretilerde para yaratılması neticesinde para arzı para talebini aşmaktadır. Bu sebeple mal piyasasında artan talep fiyatlar genel düzeyinde baskı yaratmaktadır. Hanehalkı aşırı para arzından kurtulmaya çalıştığında ancak merkez bankası para basmayı reddederse bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki bağlantı kırılmaktadır (Akçay vd. 1996:1).

Özetle Parasalcı makroekonomi modeline göre, bütçe açıkları parasal genişlemeye iki farklı kanaldan neden olmaktadır. Bunlardan biri, kısa dönemde genişletici maliye politikası uygulanması ile bütçe açıklarında meydana gelen bir artış faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır. Ekonomik dengeleri sarsmak istemediğinden hedeflediği faiz oranını korumak isteyen bir hükümet, bu hedefi tutturabilmek için tercih etmese de genişletici bir para politikası uygulamak zorunda kalmaktadır. İkincisi, uzun dönemde hükümetler hiç olmazsa açıkların belli bir kısmını para basılarak finanse edebilmek için kasıtlı olarak parasal tabanı artırma yoluna gidebilmektedir. Her iki durumda da bütçe açıkları enflasyona yol açabilmektedir. Diğer taraftan, açıkların borçlanma ile finanse edilmesi durumunda enflasyonist etki yaratıp yaratmayacağı büyük ölçüde hükümetlerin uygulayacağı politikalara bağlı olmaktadır (Şen vd. 2007:51).

1.2.1.3.3. Parasalcı Yaklaşımında Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı

Parasalcı yaklaşım devlet bütçesinin denk olması gerektiğini savunmaktadır. Onlara göre bütçe açıkları, finansman yöntemine bağlı olarak enflasyonist etki doğurmaktadır. Yani bütçe açıklarının ekonomik etkileri, açıkların nereden ve nasıl finanse edildiğine bağlı olarak değişmekte ve sonuçta ekonomide istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Bütçe açıkları, para arzında genişleme olmaksızın halktan borçlanma yoluyla finanse edilmesi halinde ekonomide doğrudan genişleme etkisi ortaya çıkarmaktadır. Ancak, bu genişleme etkisi mali kaynakların devlete aktarılmasının ortaya çıkardığı dolaylı etki vasıtasıyla büyük oranda telafi edilmektedir (Şen vd. 2007:50).

Bu bakış açısına göre bütçe açıklarının istenmemesinin altında, hükümetlerin bütçe açıklarını kapatmak anında nihayetinde para basmayı tercih edecek olmasının enflasyonist sonuçlar doğuracağından bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Para basılması yoluyla bütçe açıklarının finanse edilmesi sonucunda artan para arzı enflasyona neden olabilmektedir. Parasalcılara göre bütçe açıkları ne derece para basma yoluyla telafi edilmeye çalışılırsa o derece enflasyonist olmaktadır (Altıntaş vd. 2008:185-186; Tekin-Koru, Özmen 2003:1).

Dolayısıyla, bütçe açıklarının finansmanında parasal yöntem kullanıldığı takdirde kısa dönemde faiz oranları düşerken, uzun dönemde Parasalcı görüşün aktarma mekanizmasına uygun olarak fiyatlar genel düzeyi artmaktadır. Bütçe açığının parasal yöntemle bu şekilde finanse edilmesi, enflasyonun bir vergi olarak kullanılması olarak gündeme gelmektedir. Halk gelirinden daha az harcamaya ve aradaki farkı devlete ek para tutma karşılığında ödemeye mecbur bırakıldığı için enflasyon adeta bir vergi gibi etki doğurmaktadır. Böylelikle, devlet daha fazla kaynak ayırırken halk daha az kaynak harcamak durumunda kalmaktadır. Bir anlamda devlet açıkları enflasyon vergisi ile finanse etmiş olmaktadır (Şeker 2005:18).

Diğer taraftan, bütçe açıkları para basılması ile finanse edilmese bile enflasyona neden olabilmektedir. Kamu borçlanma gereksinimi ekonomideki net kredi talebini artırdığından faiz oranlarını yükseltip özel yatırımları dışlamaktadır. Ekonominin büyüme oranındaki azalma ekonomideki mal miktarının azalmasıyla sonuçlanmakta böylece fiyat seviyesi yükselmektedir (Akçay vd. 1996:1).

İlave olarak Friedman'ın enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğu önermesinden hareketle bütçe açıklarının finansman yöntemlerinden biri olan kamu tahvillerinin merkez bankalarınca satın alınmasının parasal tabanı, para arzını ve sonuçta fiyat düzeyini artırarak enflasyonist etki yarattığı ortaya konulmaktadır (Dwyer 1982:315). Bununla beraber fiyat artışını önlemek için bankacılık dışındaki birimlere kamu kağıtları satılarak bütçe açıklarının parasal finansmanının kısıtlanabileceği ve böylece varlıkların özel sektörden kamu sektörüne transferi gerçekleşerek, paranın kamu tarafından harcanması sonucunda bütçe açıklarının para arzı üzerindeki etkisinin sınırlandırılabilmesi vurgulanmaktadır. Buna karşılık, teorik düzeydeki analizlerde finansman yöntemi ne olursa olsun bütçe açıklarının para arzı üzerindeki etkisinin temel belirleyicisi parasal otoritenin davranışları olarak gösterilmektedir (Altıntaş vd. 2008:186).

Enflasyon sürecinin bütçe açıklarından bağımsız gerçekleşebileceğini ileri sürenlerin bu iddiasının altında bütçe açıklarının artması karşısında senyoraaj gelirlerinin azalması, yani parasallaşmadan kaçınılması yatmaktadır. Ancak merkez bankasının açıkları finanse etmediği takdirde artan bütçe açığı politikaları karşısında özel kesimin beklentileri daha yüksek enflasyona neden olabilmektedir. Örneğin, parasal genişleme olmasa da finansal piyasalardaki yenilikler ve yeni araçların kullanılması, yüksek faiz getirisiyle teşvik edilerek bireylerin para kadar likit olan varlıkları taşımaları sağlanmaktadır. Bu durumda parasallaşmanın özel sektör tarafından gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilmektedir (Altıntaş vd. 2008:190).

Bununla birlikte, Parasalcı makroekonomik model, bütçe açıklarıyla enflasyon arasındaki doğrusal ilişkiyi analiz ederken ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımından hareketle tahvillerin reel değerinin artmasının ekonomide net servetlerin değerinin de artacağını, sonuçta bütçe açıklarının toplam harcamalarla birlikte fiyat düzeyini yükselmesine neden olacağını ileri sürmektedir. Söz konusu uzun dönemli ilişki Meltzer, Patinkin ve Friedman tarafından desteklenmektedir ve özellikle parasal otoritenin uzun dönemde para arzını kontrol etmesi vasıtasıyla enflasyonu kontrol altına alabileceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıkları parasallaştığı ölçüde ekonomide enflasyonist olmakla beraber açıkların tahvil satışlarıyla finanse edilmesinin enflasyonist olup olmadığı para otoritesinin para politikasına ilişkin yaklaşımına göre

farklılık göstermektedir. Para otoritesinin faiz oranlarını sabitleyerek istikrar sağlama ve daha sonra bütçe açıklarını tahvil satışlarıyla karşılama politikası para arzında artışı gerektirmekte ve fiyatlarda yükselmeye neden olabilmektedir. Sargent ve Wallace böyle bir durumda merkez bankasının bütçe açıklarını para basarak finanse etmek zorunda kalabileceğinden hareketle uzun dönemde hem para arzında hem de enflasyon oranında artış yaratılabileceğini savunmaktadır. Ayrıca aynı bakış açısına göre bütçe açıklarının artan ölçüde tahvillerle finanse edilmesinin faiz oranları ve tahviller üzerinde baskı yaratacağını ileri sürerek merkez bankasının faiz oranlarını sabitlemeye çalışması para arzında bir artış yaratmaktadır. Böylece belirli bir bütçe kısıtı altında dışsal olarak belirlenen bütçe açığı parasal büyümeyle finanse edilme zorunluluğundan kaynaklı içsel özellik kazanmakta ve bu yüzden enflasyon mali kaynaklı parasal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönem teoriler arasında yer alan fiyat düzeyinin mali teorisi de Ricardocu olmayan bir ekonomide tahvil arzıyla finanse edilen bütçe açıklarının özel sektörün nominal servetinde yarattığı artışlara bağlı olarak fiyatların değişebileceğini iddia etmektedir (Altıntaş vd. 2008:190).

Öte yandan, Parasalcı görüşü savunan bazı ekonomistlere göre bütçe açıkları para basılarak finanse edilmese de dışlama etkisi kanalıyla faiz oranlarını artırarak özel kesimin yatırımlarını dışlayabilmekte ve reel üretimde azalmaya bağlı olarak enflasyonist etkiye sebep olabilmektedir. Yükselen faiz oranı, finansal sistemi yenilikler konusunda uyararak para yerine kamu borçlanma senetlerinin ikame edilmesini sağlamakta dolayısıyla harcamaları artırmaktadır (Altıntaş vd. 2008:202).

Sonuç olarak, Parasalcı makroekonomi modelinin temsilcisi olarak kabul edilen Friedman, bütçe açıklarının para otoritesi tarafından para basılarak finanse edildiği sürece enflasyon ile sonuçlanabileceğini, bu nedenle de para arzının kontrol edilmesinin uzun dönemde enflasyonu önlemede yeterli bir politika seçeneği olabileceğini iddia etmektedir. Tahvil satışlarıyla finanse edilen açıklarının enflasyonist olup olmamasının para otoritesinin politik yaklaşımına bağlı değişiklik gösterebileceğinden tahvil satışlarının faiz oranları üzerinde artış etkisini azaltmak isteyen bir merkez bankasının faiz oranlarını sabitlemeye yönelik politikanın da enflasyonist etki yaratabileceğini bildirmektedir (Altıntaş vd. 2008:202).

1.2.1.4. Yeni Klasik Yaklaşımında Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi

1.2.1.4.1. Genel Hatlarıyla Yeni Klasik Yaklaşım

1970’ler boyunca bir grup iktisatçı, Keynezyen iktisat ile ilgili sarsıcı eleştiriler ortaya koymaktadır. Keynes ve Keynezyenlerin ekonomik birimlerin davranışlarına dair içsel olarak biçimlendirilmiş beklentilerin tüm çıkarımlarını keşfetmekte başarısız olduklarını iddia etmektedirler. Üstelik bu eleştirmenler, beklentileri makroekonomik modellerin içine dahil etmenin kabul edilebilir tek yolunun, John Muth’un (1961) “Rasyonel Beklentiler Hipotezinin” bazı biçimlerini benimsemek olduğu üzerinde durmaktadır. Thomas Sargent’in (1979) katkısını takiben, denge teorisi ilkesini de benimseyen rasyonel beklenticiler, Yeni Klasikler olarak anılmaya başlamaktadır (Snowdon, Vane 2012:194).

Yeni Klasikler olarak adlandırılan bu makroekonomi modelinin arkasında 1970’lerde yaşanan yüksek enflasyon ve işsizlik yatmaktadır. Parasalcı bakış açısında olduğu gibi onların da temeli Klasiklere dayanmakla birlikte rasyonel beklentiler hipotezi aracılığıyla standart Keynezyen yaklaşımdan keskin biçimde ayrılmaktadır (Telatar 2002:182).

Robert E. Lucas’ın temel figür olarak kabul edildiği Yeni Klasik makroekonomi modeline temel teşkil eden üç alt hipotez şöyle sıralanmaktadır:

- Rasyonel beklentiler hipotezi
- Piyasaların sürekli temizlenmesi varsayımı
- Lucas toplam arz hipotezi

Yeni Klasik makroekonominin altında yatan temel ilkelerden biri, John Muth’un (1961), mikroekonomi kapsamındaki ilk çalışması ile ilintili olan rasyonel beklentiler hipotezi olarak öne çıkmaktadır. Muth’a göre beklentiler, gelecek olayların bilgilendirilmiş tahminleri olduklarından ilgili ekonomik teorilerin tahminlerinin aynısı olmaktadır. Öznel olan beklentiler, ekonomik birimlerin davranışlarına temel teşkil ederek tüm ekonomik etkinlikler bilgisel/beklentisel bir boyuta sahip olmaktadır (Snowdon, Vane 2012:197-198).

Ekonomideki tüm piyasaların sürekli olarak temizlenmesi ikinci temel varsayım olarak kabul edilmektedir. Her bir zaman diliminde gözlemlenen tüm sonuçlar “piyasa temizleyici” olarak kabul edilmektedir. Bu durum, ekonomik birimlerin fiyat algılarına yönelik geliştirdikleri optimal talep ve arz tepkilerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak ekonominin sürekli denge durumunda olduğu düşünülmektedir (Snowdon, Vane 2012:203).

Son olarak, toplam arz yaklaşımına yönelik iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, emek arzına odaklanmakta ve Lucas ve Rapping’in (1969) çalışmasından türetilmektedir. İşgücü arzının reel ücrette fark edilen geçici değişikliklere karşılık vereceği varsayıldığından cari boş zamanın gelecekteki boş zaman için ikame edildiği ya da aksi durumdaki bu davranışsal karşılık “zamanlararası ikame” olarak ifade edilmektedir. Toplam arza yaklaşımına ikinci Yeni Klasik bakış açısı, yine Lucas’ın (1972a, 1973) oldukça etkili çalışmasından elde edilmektedir. Burada, Lucas’ın iddialarının ruhu mal piyasalarına ve firmaların arz kararlarına odaklanılarak yansıtılmaktadır (Snowdon, Vane 2012:205-206).

1.2.1.4.2. Yeni Klasik Yaklaşımında Enflasyonun Açıklanması

Bir önceki başlıkta değinilen “rasyonel beklentiler, piyasaların sürekli temizlenmesi, toplam arz hipotezinin birleşimi” teorileri, bir takım politika sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan biri olan politika ilintisizliği önermesi ilk olarak Sargent ve Wallace tarafından gündeme getirilmektedir. Politika etkisizliği önermesine göre, para arzı, yetkililer tarafından bilinen bazı kurallara göre belirlenirse, bu durum birimler tarafından öngörülebileceğinden, yetkililer sistematik bir para politikası izleyerek kısa dönemde bile üretim ve istihdamı etkilememektedir. Örneğin, yetkililer yıllık yüzde altılık sabit parasal büyüme oranına olanak tanıyan bir parasal kural benimseyebilmektedir. Rasyonel ekonomik birimler, enflasyon beklentilerini oluştururken para arzındaki yüzde altılık genişlemenin öngörülebilir etkilerini bu beklentilere dahil etmektedir. Sonuç olarak, parasal kuralın sistematik unsuru (yani yüzde altı) reel değişkenler üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmamaktadır. Eğer, gerçekte para arzı yıllık yüzde sekiz oranında büyürse, parasal genişlemenin sistematik olmayan unsuru (yani, yıllık yüzde iki) üretim ve istihdamın, geçici olarak enflasyon

beklentilerindeki hatalar yüzünden uzun dönem denge (doğal) düzeylerinin üzerine yükselmesine neden olmaktadır (Snowdon, Vane 2012:215).

Bu kapsamda Sargent ve Wallece (1981), iç borçlanma yoluyla finanse edilen bütçe açıklarının enflasyona neden olduğunu savunmaktadır. Hoş olmayan parasalcı aritmetik olarak bilinen bu öğretilerde, iç borçlanma sebebiyle artan reel faiz oranlarının ekonominin büyüme oranından daha yüksek olması durumunda, iç borcun sürdürülemezliği probleminin gündeme gelmektedir. Bu durumda diğer finansman yöntemlerine başvuramayan veya başvurmak istemeyen hükümetler tek yol olarak para arzını artırma yoluna gideceğinden bu şekilde yaratılan enflasyon, bütçe açıklarının başlangıçtaki iç borçlanma yerine para arzı artışı ile finanse edilmiş olsaydı ortaya çıkabilecek olan enflasyondan daha yüksek bir değerde yaşanmaktadır (Telatar 2002:183).

Dolayısıyla Sargent ve Wallace'a göre ekonomide uzun dönemde "Borçlanma Laffer Eğrisi" geçerlidir ve dolayısıyla " $r(\text{reel faiz oranı}) > g(\text{reel büyüme oranı})$ " varsayımı altında devamlı olarak sürekli borçla finanse edilmesi, nihayetinde para yaratma ile sonuçlanmaktadır. Yani $r > g$ olması demek, kamu borçlarının faiz oranının ekonominin reel büyüme oranından daha büyük olması anlamına geldiğinden, uzun dönemde kamunun borç yükü milli gelirden daha hızlı artmakta ve ekonomide Borçlanma Laffer Eğrisinin geçerli olması nedeniyle borçlanmanın bir üst sınırına (Laffer Eğrisinin tepe noktasına) ulaşmaktadır (Şen vd. 2007:109).

Bununla birlikte, Ricardocu öğretisi para politikasının baskınlığı ile özdeşleşirken, Ricardocu olmayan rejimler maliye politikasının baskınlığı ile öne çıkmaktadır. Merkez bankasının birincil amaç olan fiyat istikrarını sağlama konusunda ne derece kontrolü elinde tuttuğu ve bununla ilintili olarak, yasal olarak tanınmış olan araç bağımsızlığının uygulamaya ne ölçüde yansıtacağı sorularının yanıtları, ekonominin iki tip politika rejiminden hangisine tabi olduğuna, dolayısıyla para ve maliye otoriteleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin yapısına bağlı olmaktadır.

Bu doğrultuda, yeni fiyat belirleme teorisine göre, maliye politikasının baskın olduğu ekonomilerde pasif bir davranış benimseyen, bir diğer ifadeyle fonksiyonel bağımsızlığa sahip olamayan bir merkez bankası fiyatların belirlenme süreci üzerindeki etkisini ve kontrolünü kaybedeceğinden, yasal olarak hükme bağlanmış olsa bile fiyat

istikrarını sağlama amacına ulaşmamaktadır. Bu gibi rejimlerde, fiyatların belirlenme süreci, bütünüyle bütçe açıklarının finansmanı doğrultusunda yönlendirilen maliye politikasının kontrolü altına girmektedir. Öte yandan, para politikasının dominant olduğu rejimlerde ise, geleneksel yaklaşımın “enflasyon her zaman her yerde parasal bir olgudur” düşüncesi işlerlik kazandığından para politikasının maliye politikasının güdümünde olmaması nedeniyle merkez bankası, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla hangi aracı kullanacağı konusunda karar verme bağımsızlığına sahip bulunmaktadır (Telatar 2002:185-187).

1.2.1.4.3. Yeni Klasik Yaklaşımında Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile Bağlantısı

Yeni Klasik yaklaşıma göre maliye politikası toplam talebin belirleyicileri arasında yer almakla birlikte, kamu açıklarının, söz konusu belirleyicilerinden en az önemlisi olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, bütçe açıklarının toplam talep ve fiyatların belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görüşü, Ricardocu eşdeğerlik önermesi yardımıyla ortaya konulmaktadır. Ricardocu eşdeğerlik önermesi, rasyonel beklentilere sahip hanehalklarının devlet bütçesindeki bugünkü değişikliklerin gelecek dönemlerdeki sonuçlarını doğru biçimde algılamaları durumunda, özel tasarruflar toplam tasarruf düzeyindeki değişiklikleri telafi edecek şekilde uyarlanmaktadır. Bu bağlamda, bugün kamu harcamalarında ortaya çıkan bir yükselme, gelecek dönemde bu açıkların vergi artışı ile finanse edilebileceğini öngören rasyonel bireyler tarafından özel kesimin harcamalarını azaltması yoluyla telafi edilmektedir. Bu sürecin sonunda mevcut fiyat ve faiz oranlarında değişiklik olmayacağından bütçe açıklarının fiyat istikrarı üzerinde bozucu bir etki yapacağı fikri kabul görmemektedir (Telatar 2002:182).

Bu sebeple müdahaleci politikaların önerilmediği Yeni Klasik yaklaşımda, iktisat politikalarının etkinliği konusunda iki teori ön plana çıkmaktadır. Bu teoriler Sargent ve Wallace tarafından ortaya atılan iktisat yazınında Barro ile anılan “Ricardocu Eşdeğerlik Önermesi” ve “Politika Etkinsizliği Önermesi” şeklinde sıralanmaktadır.

Bu doğrultuda, Barro-Ricardo denklik teoremi, kamu açıklarının finansmanında vergileme yerine borçlanmanın tercih edilmesi, bazı varsayımlar altında, bireylerin servet düzeyinde bir değişikliğe neden olmamaktadır. Buna göre, kişiler ellerinde tuttıkları değerli kağıtları servet olarak görmediklerinden tüketim düzeylerini

belirlerken bunu dikkate almamaktadır. Öte yandan bireyler ellerinde tuttıkları bu kağıtlara devlet tarafından ana para ve faiz ödemesi yapılacağını bildiklerinden tasarruf düzeylerini buna göre şekillendirmektedirler. Hanehalkının mallara olan talebi beklenen bugünkü vergi oranına göre, servet pozisyonları ise gelir düzeyine bağlı olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla kamu açıklarının mevcut vergilerle finanse edilmesinin kişilerin mal taleplerine bir etkisi bulunmamaktadır. Sonuç olarak, kamu açıklarının finansmanında, vergileme ya da borçlanmanın tercih edilmesi eşdeğer bir sonuç yaratmaktadır (Gedik 2007:19).

Bu bağlamda, Barro, vergilerdeki bir artışın bireylerin tüketim düzeylerinde etkisi bulunmamakla birlikte, ancak vergilerdeki bir artışın tasarrufları uyararak harcanabilir gelirin yükselmesine neden olarak Ricardocu denklik teoremini desteklemektedir. Yani, bütçe açıklarının özel sektörün tasarruflarını artırarak veya tahvil satarak kapatılması yönündeki amaç faiz oranları, yatırımlar veya net ihracat üzerinde bir değişikliğe yol açmamaktadır.

Sonuçta, toplumu oluşturan bireylerin devletin bütçe açığını kendilerinden borç alarak finanse etmesinin, gelecekte vergi artışına yol açabileceğini ve böylece dönemler arası vergilerin birbirleriyle dengelenebileceğini yani özel tasarrufların ulusal tasarruflarla ikame edileceğini öngörmeleri anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir değişiklik yaşanmaması maliye politikasının etkisiz olduğunu gündeme getirmektedir.

Diğer taraftan, Sargent ve Wallace, bugün uygulanan sıkı para politikaları nedeniyle açıkların finansmanı için borçlanma yolunun tercih edilmesinin uzun dönemde borçların parasal finansmanından daha büyük enflasyonist sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymaktadır. Hoş olmayan parasal aritmetik olarak anılan bu görüşe göre bütçe açıklarını karşılamak amacıyla devlet, vergilerden veya finanse edemeyeceği bir borçlanma politikasından dolayı faiz yükü ile karşı karşıya geleceğinden, bu tercih nihayetinde enflasyonist bir süreç ile kendini göstermektedir. Dolayısıyla Sargent ve Wallace, Ricardocu rejim altında bile maliye otoritesinin genel fiyat düzeyini etkilemesinin mümkün olduğunu iddia etmektedir (Altıntaş vd. 2008:187-188).

Bu yüzden, Thomas Sargent ve Neil Wallace'a göre mali otoriteler bütçe disiplini sağlayamadığı sürece kamu borçlarının parasallaşması olgusu sebebiyle, enflasyonla

mücadele etmek için cari dönemde uygulanan sıkı para politikaları uzun dönemde enflasyon oranını düşürmenin aksine yükseltmektedir. Bu bağlamda, Sargent ve Wallace, para politikası uygulamalarının maliye politikası tarafından desteklenmesi gerektiğini, yani iki politikanın birbirleri ile koordinasyon halinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Söz konusu bu koordinasyonun sağlanması halinde, bir taraftan para otoriteleri parasal tabanı fiyat istikrarı çerçevesinde belirlerken, diğer taraftan mali otoriteler de kamu harcamalarını kamu gelirleri ile sınırlı tutmaktadır (Sargent, Wallace 1981:1-4).

Özetle, hoş olmayan parasalcı aritmetik yaklaşımına göre bütçe açıklarını kapatmak isteyen hükümetlerin, borçlanma yerine para basmayı tercih etmesi durumunda, en başta para basma yöntemini tercih etmesine kıyasla daha büyük enflasyonist etkiye sebep olmaktadır. Söz konusu bu borçlanmanın uzun dönemde enflasyon ile sonuçlanmasının nedeni reel faiz oranının ekonominin büyüme oranından daha fazla olmasında yatmaktadır. Öte yandan, Ricardocu denklik teoremine göre rasyonel bireyler, cari dönemde bütçe açıklarının uzun dönemde borçlanma veya vergileme ile finanse edileceğini bildiklerinden kendi iktisadi kararları bu çerçevede almaktadırlar. Bu sebeptir ki, bütçe açıklarının finansman yöntemleri sonuçları itibariyle bir fark barındırmamaktadır. Buna göre, yapılması gereken maliye politikasının para politikası ile kısıtlanması gerekliliği şeklinde görünmektedir (Büyükakın, Eraslan 2004:28-29).

1.2.2. Son Dönem Teoriler Açısından Enflasyon ile Bütçe Açığı İlişkisi

1960'lara kadar iktisat yazınında bütçe açıklarının enflasyon üzerine etkisinin üzerinde durulmamaktadır. Parasalcı makroekonomik modelde, enflasyonun belirleyicisi olarak yalnızca para politikasının ortaya konulması bunun bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre maliye politikasının fiyat istikrarı sağlama adına dikkate alınmasına gerek görülmemektedir (Telatar 2002:181).

Bununla beraber, Friedman'a göre enflasyon, kamu kesimince, beklenmedik bir enflasyon yaratarak devletin bazı gelirler elde etmesi (enflasyon vergisi ve senyoraj), işsizliğin önlenmesi, üretimin ve istihdamın artırılması (Phillips eğrisi) ve enflasyon yoluyla gelir dağılımı değiştirilerek ekonomideki yatırımların teşvik edilmesi gibi bazı hedefleri gerçekleştirmek adına yaratılmaktadır.

Öte yandan, Sargent ve Wallace, sürekli mali açıkların olduğu bir ekonomide para politikasının, bu açıkların ve dolayısıyla maliye politikasının baskısı altında olduğunu belirtmektedir. Bütçe açıkları borçlanarak veya parasal genişleme ile kapatılmaktadır. Bu yüzden, mali açıklar, parasal genişlemeyi ve enflasyonu önlemek için borçlanma ile kapatılabilmektedir. Diğer taraftan, borçlanmanın devam etmesi reel faizlerin artmasına yol açacağından, faiz ödemelerinin bile borçlanma ile kapatılması noktasına gelinebilmektedir. Bir noktada hükümetler, borcunu ödeyebilmek için para basmak zorunda kalarak daha yüksek bir enflasyona neden olmaktadır. Sonuç olarak, borçlanmanın tıkandığı noktada para basılması sonucunda ortaya çıkan enflasyon, açıkların baştan para genişlemesi ile kapatıldığı enflasyona göre çok daha yüksek oranda enflasyonist etki yapmaktadır (Kesbiç vd. 2005:83).

Sargent ve Wallace (1981), para ve maliye politikası arasındaki ilişkinin fiyat istikrarı açısından taşıdığı önemi vurgulayan ilk çalışma olarak önemli bir yere sahiptir. Hoş olmayan parasalcı aritmetik olarak anılan bu çalışmada, iç borçlanma yoluyla finanse edilen bütçe açıklarının da enflasyonist olduğu belirtilmektedir. Çünkü iç borçlanmanın artırdığı reel faiz oranlarının ekonominin reel büyüme oranından daha büyük olması durumunda iç borcun sürdürülemezliği sorunu gündeme gelmektedir. Bu noktada hükümetler, vergi almak veya borçlanmak gibi alternatif finansman yollarına başvurmaktadır. İlave olarak, bütçe açıklarını kapatmak adına iç borçlanmanın tercih edilmesinden para basılması, iç borcun reel değerini azaltarak devletin borcunu ödeyememe durumuna düşmesinin önüne geçilebilmektedir (Telatar 2002:184).

Yukarıda ifade edildiği gibi, bütçe açıkları, para arzını ve dolayısıyla enflasyonu artırmamak adına borçlanma yoluyla finanse edilirse, reel faiz oranları artmakta olduğundan faiz ödemelerinin de borç almak suretiyle ödenmesi süreci başlamaktadır. Bu süreç sonunda da borç stoku ve faiz ödemeleri büyük boyutlara ulaşmaktadır. Büyük boyutlara ulaşan bu borçların ödenmesi için de hükümet sonunda para basmak zorunda kalmakta ve çok daha yüksek bir enflasyon ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak bu önermenin, başlangıçta bütçe açıklarının borçlanma yerine para basımı yoluyla finanse edilmesinin daha yararlı olacağı ifade ettiği anlaşılmaktadır (Günaydın 2004:165).

Enflasyonun nedenlerini araştıran son dönem teorilerden bir diğeri, Woodford (1994, 1995, 1996), Sims (1994, 1998), Canzoneri vd. (2001) tarafından ortaya atılan ‘‘Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi’’ yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

FDMT yaklaşımına göre fiyat istikrarı maliye politikasından bağımsız düşünülmemektedir. Sadece para politikasının dikkate alınmasından ziyade her iki politika da göz önünde bulundurulmaktadır. Bu teori, Klasik ve Parasalcı yaklaşım altında ele alınan miktar teorisine bir alternatif getirerek enflasyonu açıklamaktadır. Bu yaklaşımca, fiyat düzeyini belirleyen etkenin para miktarı değil, hükümetin borç stoku ile bütçe dengesi arasında bir bağlantı kuran dönemlerarası bütçe kısıtı olduğu tespit edilmektedir (Temiz 2008:4-5).

Bununla birlikte, bu yaklaşımın temelinde, kamu sektörünün bugünkü değer bütçe kısıtını denge koşulu olarak alması yatmaktadır. Bütçe açıkları ve onun finansman yolları zamanlararası bütçe kısıtı yardımıyla incelenmektedir. Söz konusu bu bütçe kısıtı denge koşulu olarak alındığı durumda, hükümet tarafından basılan borçlanma senetlerinin reel değeri, cari ve gelecekteki birincil fazlanın beklenen bugünkü değerine eşit olmalıdır. Bu eşitlik maliye politikası tarafından sağlanmazsa, fiyat düzeyi bunu yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle fiyat düzeyi, cari kamu yükümlülüklerinin reel değerini, cari ve gelecekteki fazlaların bugünkü değerine eşitlemektedir (Temiz 2008:26).

Diğer taraftan, ekonomilerin Ricardocu yaklaşıma sahip olmasının oldukça az görülen bir durum olduğunu belirten Woodford (1995), birçok ekonomide genellikle Ricardocu olmayan yaklaşımın geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Maliye politikası Ricardocu değil ise, birincil fazla, bugünkü değer bütçe kısıtını sağlayacak şekilde ayarlanmakta yani fiyat düzeyini belirleyen bugünkü değer bütçe kısıtı olmaktadır. Bununla beraber, FDMT yaklaşımı Ricardocu politikalardan farklı olarak para ve maliye politikası uygulayan birimlerin yanında tüketicileri de oyunun bir parçası olarak görmekte ve fiyat düzeyi belirlenmesinde önemli bir misyon yüklemektedir. FDMT yaklaşımında hem para politikası hem de maliye politikası uygulayan birimler denk bütçe kısıtından bağımsız hareket etmektedir. FDMT yaklaşımında reel anlamda bütçede denkliğin sağlanması gerekliliği hanehalkının hareketlerini ve tabii ki tüketim harcamalarını biçimlendirmektedir (Temiz 2008:26).

Bu bağlamda, Woodford (1996) kamu bütçesindeki değişimlerin, makroekonomik istikrarsızlığın en önemli kaynağı olabileceğini ve ayrıca merkez bankasının, kamu borcunu dikkate almadan para politikası uygulaması durumunda istikrarsızlığı önleyemeyeceğini ileri sürmektedir. Hoş olmayan parasalcı aritmetik yaklaşımında, birincil açığın enflasyona yol açma nedeni, merkez bankasının nihayetinde birincil açığı monetize etmeye zorlanması nedeniyle enflasyona yol açılması olarak görülmektedir. Ancak, FDMT yaklaşımına göre birincil açığın enflasyonist etkisi, merkez bankasının bu açığı monetize etmesinden değil, maliye politikasının servet etkisi kanalı ile özel kesimin harcamalarını etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanabilmesi için merkez bankasının bağımsız olması da yeterli görünmemektedir. Etkin bir ekonomi politikası uygulaması için, para ve maliye politikalarının birbiriyle uyumlu bir biçimde yürütülmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Oktayer 2010: 433).

Bununla beraber, fiyat düzeyinin mali teorisine göre artan bütçe açıkları, kamu harcamalarındaki artış yoluyla toplam talebi artırdığından bu süreç enflasyon ile sonuçlanmaktadır. Bu çerçevede, Sargent ve Wallace'a paralel olarak teoride Woodford'un (2001) öne sürdüğü yaklaşım, devletin harcamalarını finanse etmek için seçtiği yöntemin enflasyon üzerinde önemli bir rol oynamakta olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla, enflasyon para miktarının değil, borç stokunun bir fonksiyonu olduğundan maliye politikasının disipline edilmesi para politikasına kıyasla daha önemli hale gelmektedir. Bütçe disiplininin sağlanmaması hem borçlanmayı hem de enflasyonu arttırarak yüksek faize neden olmaktadır. Bu kapsamda FDMT yaklaşımı, para-mali açık-enflasyon ilişkisi çerçevesinde ve bazı varsayımlar altında, uzun dönemde fiyat düzeyini ve enflasyonu para miktarının değil, mali açıklar ve bu açıkların beraberinde getirdiği kamu borç stokunun belirlediğini ifade etmektedir. Bu yüzden enflasyonu kontrol etmek için para politikası ve merkez bankası bağımsızlığı yeterli görünmemektedir. Böylece FDMT yaklaşımı, enflasyona ve ilgili politikalara Parasalcı yaklaşıma karşıt bir açıklama getirmiş olmaktadır. Geçiş kanalları farklı olsa da bütçe açıkları ile parasal büyüme ve dolayısıyla enflasyon arasında direkt bir ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak enflasyon ile bütçe açığı arasındaki ilişki incelenirken kısa-uzun dönem ayırımının yapılması gerekmektedir. Çünkü hükümetler bütçe açıklarını geçici olarak borçlanma ile finanse edebildikleri için mali açıklar kısa

dönemde parasallaşmaya yol açmayabilmektedir. İç borçlanma bankalardan ziyade kişilere, firmalara ve finansman kuruluşlarına tahvil ve bono ihracı ile sağlanabilmektedir. Böyle bir durumda kaynaklar özel kesimden kamuya transfer edildiğinden para arzı üzerinde bir etki söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle iç borçlanmanın parasal etkileri, kısa dönemde değilse bile, borçların anapara ve faizlerinin ödendiği uzun dönemde kesinlikle ortaya çıkmaktadır (Kesbiç vd. 2005:83-84).

Öte yandan, önceki açıklamalardan farklı olarak, enflasyonun bütçe dengesi üzerine etkisi Tanzi (1977, 78) tarafından ele alınmaktadır. Tanzi ve ters Tanzi etkileri olarak anılan bu yaklaşım enflasyonist finansman sürecinin olumsuz yönünü reel vergi hasılatı açısından ele almaktadır. Buna göre, nominal gelir esnekliği⁴ düşük olan bir vergi sistemi altında, vergilerin tahsil edilmesine kadar geçen ortalama sürenin uzun olmasının, yüksek enflasyonla yaşayan ülke ekonomilerinde reel vergi hasılatı kayıpları doğuracağı ileri sürülmektedir. Tanzi, verginin tahsiline kadar geçen süreyi, vergilemenin doğduğu an ile tahsilatın gerçekleştiği an arasındaki zaman dilimi olarak tanımlamaktadır. Buna göre, vergi tahsilatındaki gecikmeyi, yasal gecikme, ihmale bağlı gecikme olarak ikiye ayırmaktadır. Tanzi'ye göre, bir vergi sisteminde tahsilat süreleri uzun ise vergi tahsilatı enflasyonist finansmandan olumsuz yönde etkilenmektedir. Diğer taraftan, enflasyonun reel kamu harcamaları üzerindeki etki olarak bilinen ters Tanzi etkisi ilk kez Conrad (1997) tarafından ortaya konulmaktadır. Tanzi etkisinde bahsedilen gecikmenin kamu kesiminin harcama sürecinde de görülmekte olduğunu savunmaktadır. Harcama gecikmesi olarak ele alınan bu gecikme, harcama sözleşmesinin yapıldığı an ile harcamanın gerçekleştiği an arasındaki zamanı ifade etmektedir. Enflasyonist bir ortamda, eğer söz konusu bu gecikme uzun bir zamanı kapıyorsa kamu harcamalarının reel değerini de azaltıcı etki doğurmaktadır. Böyle bir durumda enflasyon, kamu kesiminin yapmış olduğu ödemelerin reel değerinin azalmasına sebep olacağından, kamu kesiminin mali durumunda görece olarak bir düzelme sağlamaktadır (Çavuşoğlu 2005:38-39).

⁴ Nominal gelir esnekliği, belirli bir dönem içerisinde tahsil edilen vergiyi, tahsilat anındaki gelir yerine yasal vergi ödeme yükümlülüğünün doğduğu andaki gelir ile ilişkilendiren bir kavramdır (Çavuşoğlu 2005:51).

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI İLE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Eski ve yeni dönem iktisat okulları tarafından ele alınan bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişki, bazen diğer bazı makroekonomik değişkenlerin de yer aldığı çok sayıda ampirik çalışma tarafından test edilmektedir. Bahsi geçen çalışmalar, ülke, yöntem ve dönem bazında sınıflandırılabilir. Bu çerçevede, temelde ülke bazında ikili bir sınıflandırma tercih edilerek Türkiye ve diğer ülkeler ayrımı yapılmaktadır. Diğer taraftan söz konusu bu ayrım altında ayrıca ortaya konulan temel bulguya göre de tasnif yapılmaktadır.

2.1. TÜRKİYE İÇİN YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Türkiye için yapılan çalışmaların bazılarında, bütçe açıkları ile enflasyon arasında ilişki olduğu tespit edilirken; bazılarında da böyle bir ilişkiye rastlanmadığı ortaya konulmaktadır. Bununla beraber, nedensellik olduğunu tespit eden çalışmalarda, söz konusu bu nedenselliğin yönü konusunda da farklı sonuçlar gündeme gelmektedir. Bu kapsamda, incelenen yirmi iki çalışmadan, on beşi tek yönlü nedensellik (Tablo 1), üç tanesi de çift yönlü nedensellik (Tablo 2) olduğunu savunurken, geriye kalan dört tanesi (Tablo 3) herhangi bir ilişkiye rastlamadıklarını ifade etmektedir.

Buna göre, tek yönlü nedensellik ilişkisini doğrulayan çalışmalardan, Akçay vd. (1996), Oktayer (2010), Metin (1998), Metin (1995), Lim, Papi (1997), Şahinoğlu vd. (2010), İnsel (1995), Özaktaş (2007), Saraçoğlu (1998), Ertel, İnsel (1993), Ülengin (1995), Saraçoğlu (1999) pozitif; Abdioğlu, Terzi (2009) ile Çavuşoğlu (2005) negatif; Kesbiç vd. (2005) ise ele aldığı dönem içerisinde hem pozitif hem de negatif nedensellik analiz etmektedir.

Bu doğrultuda, bütçe açıklarından enflasyona doğru pozitif ve tek yönlü nedensellik ortaya koyan çalışmalardan, Oktayer (2010) Türkiye’de 1987-2009 döneminde bütçe açıkları, para arzı artışı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi, eşbütünleşme teknikleri kullanılarak araştırmaktadır. Söz konusu yöntemin kullanılabilirliği için kullanılacak olan serilerin durağan olup olmadıklarının kontrolü gerekmektedir. 1987-2009 yıllarını

kapsayan veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmektedir. Elde edilen bulgular makro anlamda fiyat düzeyini belirleyen temel unsurun para miktarı olmadığını, bütçe kısıtının bu anlamda önemli olduğunu ifade eden FDMT yaklaşımını uzun dönemde destekler nitelikte görmektedir.

Benzer bir sonuca aynı yöntemle ulaşan, Metin (1998) Türkiye ekonomisi için bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ampirik bağlantıyı araştırmaktadır. 1950-1987 arası yıllık ekonomik veriler kullanılmaktadır. Tek denklemlerle modelleme tercih edilerek durağanlık testi için birim kök testi, nedensellik analizi için eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Ampirik bulgulara göre ölçülmüş bütçe açığındaki artış enflasyonu hemen artırmaktadır. Açıkların parasallaşması da enflasyonu, ikinci aralıkta artırmaktadır.

Metin (1995) ise bir önceki çalışma ile aynı dönemi ele almakla birlikte farklı bir yöntem altında sonuca ulaşmaktadır. Buna göre, Türkiye için 1950-1988 yıllarındaki bu süreci açık bir ekonomi ele alınarak analiz gerçekleştirilmekte başka sektör ve değişkenlerin yanı sıra mali genişleme de enflasyonun belirlenmesinde bir neden olarak dikkate alınmaktadır. Değişkenler hata düzeltme modeli içerisinde ele alınmakta ve mali genişlemenin enflasyonun belirlenmesinde etkin bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tek yönlü nedensellik ortaya koyan çalışmalardan bir diğerinde, Özaktaş (2007) üç farklı dönem altında analiz yapmaktadır. Özaktaş (2007) Türkiye açısından önemli bir istikrarsızlık kaynağı olan enflasyonist süreci yazındaki zenginleşme doğrultusunda yeniden değerlendirmektedir. Türkiye için 1987:1-2004:4 döneminde, enflasyonist sürecin Parasalcı, Sargent-Wallace ya da FDMT yaklaşımlarından hangisine daha iyi açıklanabildiğini ortaya koymak amacıyla ekonometrik model çalışmaları yapmaktadır. İlk model çalışmasında, Türkiye’de 1987:1-2004:4 aralığında enflasyonun açıklanmasında, para arzı ve birincil bütçe açıkları değişkenlerinden hangisinin daha anlamlı olduğu analiz edilmektedir. Para arzı, bütçe açığı ve enflasyon arasındaki dinamik ilişki incelenip enflasyonun açıklanmasında para politikası değişkeninin yanı sıra maliye politikası değişkeninin de belirleyici olduğu tespit edilmektedir. Uygulamalı

çalışmaların ikincisinde ise, etki-tepki analizi yardımıyla ekonomideki baskın otorite (para ve maliye otoritesi) tespiti yapılmakta ve ele alınan dönemde maliye otoritesi baskın bir yapı olduğu görülmektedir. Son bölümde ise çalışma kapsamında geliştirilen iki ekonomik rejim altında rejim değişikliğinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu uygulamanın sonucuna göre ekonomideki rejim değişiklikleri dışsal şoklar ve kriz dönemlerinde kendini göstermekte ve ayrıca para politikasını dikkate almadan sürekli genişletici politikalar uygulayan bir mali otorite söz konusu olmaktadır. Çalışmanın genel sonucu ise, Türkiye’de ele alınan dönemde enflasyonun hem mali hem de parasal kaynaklı bir olgu olarak değerlendirilebileceği dolayısıyla da enflasyonu engellemeye yönelik politikaların şekillendirilmesinde, para ile maliye politikalarının bir arada ele alınması gerekmektedir.

Aynı yöntem altında, Ertel, İnel (1993) ve Lim, Papi (1997) de benzer sonuca ulaşmaktadır. Bu kapsamda, Lim, Papi (1997) Türkiye’de enflasyonun belirleyicilerine ışık tutmaktadır. Bu amaçla 1970-1995 yıllarını kapsayan veri seti iki parçaya ayrılarak enflasyon denklemi tahmin edilmektedir. Ekonometrik analiz parasal faktörlerin çok kilit bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca kamu sektörü açıklarının enflasyon üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır.

Ertel, İnel (1993) 1981-1991 döneminde enflasyonu etkileyen başlıca değişkenleri belirlemeye çalışmaktadır. İlk olarak kamu açıklarının enflasyonu etkileme derecesi kamu maliyesi yaklaşımı çerçevesinde ölçülmeye çalışılmakta daha sonra ise enflasyonu etkilediği düşünülen değişkenler sırayla modele dahil edilmektedir. Kamu açıklarıyla enflasyon arasında ilişki kuran “Kamu Maliyesi Yaklaşımı”na göre enflasyon, esas olarak kamu kesiminin finansman sorunlarından kaynaklanmaktadır. Açıklayıcı değişken olarak reel faiz oranı, kamu açıkları, döviz kuru ve enflasyon beklentisi kullanılmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında kamu açıklarıyla enflasyon arasındaki ilişki en küçük kareler yöntemiyle incelenmektedir. Çalışmaya göre bu kısmın en ilginç sonucu, enflasyonun temel kaynağı olarak gösterilen kamu açıklarının tamamen parasal genişlemeyle finanse edilmesi durumunda bile enflasyonun ancak %30’luk kısmının açıklanabildiği şeklinde gündeme gelmektedir. Daha sonraki aşamalarda ise modele faiz oranları, reel döviz kuru dahil edilmektedir. Eklenen her bir değişken modelin açıklama gücünü artırmaktadır. Son olarak, Türk toplumunun,

enflasyon oranının bir yıl önceki seviyesinde kalacağı şeklinde bir beklentiye sahip olmasının o yılın enflasyon oranını ne şekilde etkileyeceği ölçmeye çalışılmaktadır. Sonuçta, gecikmeli enflasyon değişkeninin enflasyonu pozitif yönde etkileyen güçlü bir değişken olduğu görülmektedir.

VOR modeli altında, bütçe açıklarından enflasyona doğru pozitif nedensellik olduğunu savunan çalışmalardan, Akçay vd. (1996) bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, bütçe açıklarının tahville finanse edildiği 2. Dünya savaşı sonrası dönemi ve post liberal dönemi ele almaktadır. Bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasındaki uzun dönem ilişki ve enflasyonist sürecin kısa dönem dinamikleri analiz edilmektedir. 1948-1994 dönemi yıllık veriler ile 1987-1995 dönemi çeyrek dönemlik veriler kullanılmaktadır. Yıllık verilerin kullanıldığı 2.Dünya Savaşı sonrası dönemde değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilirken çeyrek dönemlik veriler ele alındığında tahville finanse döneminde ise diğer değişkenlerden enflasyona doğru zayıf bir ilişki tespit edilmektedir.

Saraçoğlu (1998) tarafından yapılan araştırmanın temel amacı, Türkiye’de enflasyonla mücadelede nasıl bir politika benimseneceğine, kurulan VOR modelleri arasında en başarı olanının seçilmesi suretiyle karar verilmesi olarak ortaya konulmaktadır. Araştırmada kullanılan değişkenler, reel para arzı, GSMH deflatörü, reel faiz oranları, reel döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, reel gayrisafi milli hasıla, reel vergi gelirleri ve reel hükümet harcamaları olup 1980-1995 arası çeyrek dönemlik veri setlerinden oluşmaktadır. Araştırmada tüm makroekonomik büyüklükleri bir sistem bütünlüğü içerisinde incelemeye olanak tanıyan VOR modelleme kullanılmaktadır. VOR analizine başlanmadan önce de, değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenmekte ve mevsimsel hareketlilik görülmemektedir. Daha sonra enflasyon üzerinde etkili olan faktörlerin bulunması ve bu faktörlerin politika aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusunda karar verilmesi için VOR modelleri kapsamında çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmanın sonucuna göre, enflasyonla mücadele için para arzını artırıcı, genişletici politikalardan kaçınılmakla birlikte, büyüme hızının da düşük tutulması gerekmektedir.

Diğer taraftan, Şahinoğlu vd. (2010) Türkiye’deki enflasyonun belirleyicilerini araştırmaktadır Bu amaçla, 1987:1-2008:4 dönemini kapsayan verilerle bir enflasyon

modeli kurulmaktadır. ORDG (Otoregresif Dağılmış Gecikme) yaklaşımıyla elde edilen uzun dönem model sonuçlarına göre yurtdışı fiyat düzeyi, ücretler ve çıktı açığı fiyatlar genel düzeyi üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etki yaratmaktadır. Model para ve maliye politikaları dikkate alınarak genişletildiğinde, fiyatlar genel düzeyi ile bütçe açığı arasında negatif bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Para arzı ise fiyatlar genel düzeyini önce pozitif sonra negatif yönlü etkilemektedir.

Öte yandan, İnel (1995) tarafından Türkiye için enflasyon-bütçe açığı bağlantısı araştırılırken bu amaçla eşbütünleşme yaklaşımı kullanılmaktadır. Enflasyon oranının bağımlı değişken olarak yer aldığı model, tahmin amacına göre değişik formlarda kullanılmaktadır. Değişkenlere uygulanan durağanlık testinin ardından uzun dönem ilişkinin incelenmesinde “durağan tahmin modeli” ve “Johansen en büyük olabilirlik” yöntemi kullanılmaktadır. Sonuçlar, bütçe açıklarının kapatılması için para yaratılmasının yüksek enflasyonun bir nedeni olmakla birlikte tek nedeni olmadığını da göstermektedir.

Ülengin (1995), 1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde, bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkilerini, etkileşim içinde olabilecek diğer temel ekonomik büyüklükleri de içine alacak şekilde inceleyerek bu değişkenler arasındaki nedensellik testlerinin sonuçlarının rapor etmektedir. Nedensellik ilişkilerini test etmek üzere 1981-1992 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak beşli otoregresif model kurulmaktadır. Modelin daha sağlıklı tanımlanması için sistem yaklaşımı önerilmekte ve uygulanmaktadır. Sisteme Granger nedensellik açısından bakıldığında sanayi üretim endeksi haricinde bütün değişkenler arasında dolaylı ve doğrudan olmak üzere karşılıklı etkileşim ortaya konulmaktadır. Bütçe açığı ile rezerv para, rezerv para ile dolar kuru ve dolar kuru ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik, rezerv paradan toptan eşya fiyat endeksine doğru tek yönlü nedensellik, toptan eşya fiyat endeksinden de bütçe açıklarına doğru tek yönlü nedensellik akışı görülmektedir. Analizde göze çarpan bir diğer nokta da rezerv paranın enflasyona doğrudan neden olurken enflasyon bütçe açığı yoluyla dolaylı olarak rezerv parada değişmeye yol açmamaktadır.

Saraçoğlu'nun bir diğer çalışmasında ise eşbütünleşme regresyon analizi yöntemi ile yine bütçe açıklarından enflasyona doğru bir ilişki tespit edilmektedir. Saraçoğlu (1999)

ülkemizin 1970’li yıllarda tanıştığı, 1980’lerden sonra önemli boyutlara varan ve kronik enflasyon olarak kabul edilen enflasyon olgusu ile yaşamını sürdürdüğü dönemi ve kamu açıklarının borç faizlerinin yüksekliği ve vadelerinin kısalığı nedeniyle konsolide bütçe üzerinde yaptığı baskıları gidermek için uygulanan istikrar programlarının etkilerini ele alınmaktadır. Çalışmada öncelikle, ekonomik ajanların, tüketim, yatırım ve finansal kararlarının hangi parametrelerden daha fazla etkilendiği incelenmektedir. Böylece, kamu açıklarının azaltılmasında ve dolayısıyla enflasyonla mücadelede hangi makroekonomik değişkenlerin kontrol altına alınabileceği daha kolay anlaşılacaktır. İki ana sektör ve alt bloklardan oluşturulan modelde amaç, enflasyonun önemli kaynağı olarak görülen kamu açıklarının azaltılmasında uygulanan politikaların etkilerini araştırmaktır. Bu çalışmaya ilişkin veriler 1986:1-1996:4 dönemine aittir. Model tahminine geçilmeden önce ise değişkenlere durağanlık analizi yapılmakta ardından eşbütünleşme regresyonları kurulmaktadır. Elde edilen parametre tahminlerine göre, kamu harcamalarını kısarak, talebi düşürmek yoluyla enflasyonla mücadele etmek mümkün görünse de yeterli görünmemektedir.

Yukarıda ele alınan ampirik çalışmaların aksine bütçe açıklarından enflasyona doğru tek yönlü ancak negatif nedensellik tespit eden araştırmalar da mümkün görünmektedir. Buna göre, Abdioğlu, Terzi (2009) Tanzi-Patinkin etkilerinin geçerliliğini ve bütçe açıkları ile enflasyon oranı arasındaki uzun dönem ilişkiyi Perasan, Shin ve Smith (2001) sınır testi yaklaşımı ile 1975-2005 dönemi Türkiye ekonomisi için incelemektedir. Tanzi etkisi, enflasyonun, vergi gelirlerinin reel değerini düşürmek suretiyle bütçe açığını artırdığını ifade etmektedir. Patinkin etkisi ise, enflasyonun reel harcamaları azaltmak suretiyle bütçe açıklarını azalttığını savunmaktadır. Sınır testi sonucunda, uzun dönemde aynı trendi takip eden enflasyon ve bütçe açıkları arasında negatif ilişki tespit edilmektedir.

Enflasyonun bütçe dengesi üzerindeki etkisini Tanzi ve ayrıca ters Tanzi etkileri kapsamında inceleyen bir diğer çalışmada, Çavuşoğlu (2005) 1987-2003 dönemi için yüksek enflasyonun hem vergi gelirlerinin hem de kamu harcamalarının reel değerini azaltıcı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Ampirik bulguların, enflasyonun reel kamu harcamaları üzerindeki etkisini ifade eden ters Tanzi etkisinin, enflasyonun reel vergi gelirleri üzerindeki etkisini ifade eden Tanzi etkisinden daha büyük olduğunu

işaret etmesi, Türkiye’de enflasyonun bütçe açıklarının reel yükünü hafifletici bir role sahip olduğu sonucunu da ortaya koymaktadır. Ekonometrik tahminlerde, istatistiksel olarak ayrı ayrı anlamlı bulunan bu iki etkinin harcama-gelir dengesi üzerindeki toplam etkisini yanılttığını düşünen harcama-gelir oranı ile enflasyon oranı arasındaki ters orantılı ilişkinin de anlamlı bulunması, Türkiye’de süregelmiş olan kronik enflasyonun harcamaların reel değerini azaltıcı etkisinin vergi tahsilatının reel değerini azaltıcı etkisinden daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada elde edilen bulgular, teorik beklentilerle uyumlu olarak Tanzi etkisinin dolaylı vergi gelirlerinden çok dolaysız vergi gelirleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, yapılan tahminlerde faiz harcamalarının toplam kamu harcamalarının dışında tutulmasıyla ters Tanzi etkisinin çok daha belirgin hale geldiği gözlemlenmektedir.

Öte yandan, tek yönlü ilişki olduğunu ortaya koymasına rağmen iki farklı dönem için iki farklı sonuç tespit eden, Kesbiç vd. (2005) öncelikle, bütçe açıklarının finansmanında kullanılan kısa vadeli avans ve iç borçlanma ile enflasyon arasındaki ilişkiyi teorik olarak ortaya koymakta, daha sonra durumu Türkiye açısından değerlendirmektedir. Son olarak da, iç borçlanma ile enflasyon arasındaki ilişki eşanlı denklem sistemleri yardımıyla ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Analiz, 1989-2003 dönemini kapsamakta ve gayrisafi milli hasıla, enflasyon oranı, iç borç stoku, kamu harcamaları, para arzı ve iç borç faizi değişkenlerine ilişkin aylık veriler kullanılmaktadır. Türkiye’de bütçe açıklarının finansmanında kısa vadeli avans kullanımının söz konusu olduğu dönem analiz edildiğinde para arzının arttığı ve dolayısıyla enflasyonun bir yükseliş trendi içinde olduğu tespit edilmektedir. 1997 yılı sonrası dönemde ise enflasyonun düşmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Tek Yönlü Nedensellik Tespit Edenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
AKCAY vd. (1996)	TÜRKİYE 1948-1994 1987:1-1995:4	1.VOR 2.VHD	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
ABDİOĞLU, TERZİ (2009)	TÜRKİYE 1975-2005	1.Pesaran, Shin ve Smith sınır testi yaklaşımı 2.Hata düzeltme modeli	Enflasyon→Bütçe açıkları (-)
OKTAYER (2010)	TÜRKİYE 1987-2009	Johansen esbütünleşme testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
METİN (1998)	TÜRKİYE 1950-1987	Johansen esbütünleşme testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
METİN (1995)	TÜRKİYE 1950-1988	HDM	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
KESBİÇ vd. (2005)	TÜRKİYE 1989-2003	EKK	1989-1997 Bütçe açığı→Enflasyon (+) 1997-2003 Bütçe açığı→Enflasyon (-)
LİM, PAPİ (1997)	TÜRKİYE 1970-1980 1981:1-1995:4	SEKK	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
ŞAHİNOĞLU vd. (2010)	TÜRKİYE 1987:1-2008:4	ORDG	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
İNSEL (1995)	TÜRKİYE 1977-1993	1.Johansen eşbütünleşme testi 2.Durağan tahmin methodu	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
ÖZAKTAŞ (2007)	TÜRKİYE 1987:1-2004:4	1.Johansen eşbütünleşme testi, 2.Hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
	TÜRKİYE 1989:2-2004:4	VOR	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
	TÜRKİYE 1989:2-2004:5	MS-VOR	Bütçe açığı→Enflasyon (+)

SARAÇOĞLU (1998)	TÜRKİYE 1980:1-1995:4	VOR modelleme altında 1.Varyans analizi 2.Etki-tepki fonksiyonları analizi	Bütçe açıkları→Enflasyon (+)
ERTEL, İNSEL (1993)	TÜRKİYE 1981-1991	SEKK	Bütçe açıkları→Enflasyon (+)
ÜLENGİN (1995)	TÜRKİYE 1981:1-1992:4	Granger nedensellik testi için beşli otoregresif model	Enflasyon→Bütçe açıkları (+)
SARAÇOĞLU (1999)	TÜRKİYE 1986:1-1996:4	Eşbütünleşme regresyon analizi	Bütçe açıkları→Enflasyon (+)
ÇAVUŞOĞLU (2005)	TÜRKİYE 1987:1-2003:4	Eşbütünleşme analizi VOR modeli	Enflasyon→Bütçe açıkları (-)

Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalardan bazıları da çift yönlü nedensellik olduğunu savunmaktadır. Tablo 2’de yer alan bu çalışmaların hepsi pozitif çift yönlü nedensellik saptamaktadır. Bu kapsamda, Günaydın (2004) Türkiye’de 1971-2002 döneminde bütçe açıklarının herhangi bir enflasyonist sonuca sahip olup olmadığını incelemektedir. Johansen-Juselius eşbütünleşme testine dayalı olarak bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasında uzun dönemli ilişki tespit edilirken hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testinin sonuçları uzun dönemde bütçe açıkları ve para arzından enflasyona doğru bir nedenselliği göstermektedir.

Günaydın (2001) ise Türkiye’de 1975-1998 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılarak kamu kesimi açıkları ile enflasyon arasındaki nedenselliğin yönünü incelemektedir. Söz konusu ilişkiyi, test etmek için Granger nedensellik testinin Hsiao versiyonu kullanılmaktadır. Bu versiyon tüm değişkenlerin durağan olmasını gerektirdiğinden modeldeki değişkenlerin birim kök özelliklerini belirlemek için GDF ve PP testleri, ikinci aşamada nedensellik testi, üçüncü aşamada da kamu kesimi açıkları ile enflasyon arasındaki nedensel ilişkinin işaretini belirlemek için t ve F testleri yapılmaktadır. Son olarak da modelin geçerliliğini sınamak için diagnostik testler uygulanmaktadır. Kamu kesimi açıklarının ölçüsü olarak kamu kesimi finansman gereği ve enflasyonun ölçüsü olarak da tüketici fiyat endeksi kullanılmış olup elde edilen ampirik sonuçlara göre, kamu kesimi açıkları ile enflasyon arasında iki yönlü pozitif bir ilişki mevcut

görülmektedir. Sonuç olarak, Türkiye’de enflasyonun önemli ölçüde kamu açıklarından kaynaklandığı görüşü ile tutarlı bir tespit ortaya konulmaktadır.

İlaveten Barışık, Kesikoğlu (2006) Türkiye’de bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerine etkilerini, “yapısal olmayan otoregresyon” yöntemi kullanılarak incelemektedir. Ekonometrik modellerde kullanılan değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için serilerin durağan olması amacıyla GDF testi kullanılmaktadır. Kullanılan değişkenlerin dışsal olup olmadığının kesin olarak bilinmediği durumlarda VOR modelleri kullanılmaktadır. Bu modelde değişkenler arasındaki nedensellik testi içinse Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Durağanlık testi sonuçlarına göre bütçe açığı, büyüme ve cari açık değişkenlerinin durağan olduğu, enflasyon, istihdam ve yatırım değişkenlerinin de seviye itibari ile durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. VOR analizi sonuçlarına göre ise, bütçe açıklarındaki bir artışın enflasyon üzerinde küçük de olsa artış yarattığı görülmektedir. Son olarak nedensellik testi sonuçlarına göre de, bütçe açıklarıyla enflasyon, cari açıklar ve büyüme değişkenleri arasında çift yönlü, istihdamdan bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik söz konusu olmaktadır.

Benzer şekilde, Özgün (2000) mali açıkların sürdürülebilirliği ve makroekonomik değişkenler üzerine (enflasyon, ekonomik büyüme vb.) etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Burada, mali açıklar ile enflasyon arasındaki ilişkinin incelendiği bölüme yer verecek olursak, ilişkinin eşbütünleşme testi, dışsallık testleri ve nedensellik testi etrafında ele alındığını söyleyebiliriz. Çalışmanın sonucu ise uzun dönemde mali açıklar, para ve enflasyon arasında bir ilişki olduğunu doğrular niteliktedir. VOR modeli altında, 1950-1998 dönemi yıllık verileri ile 1985:2-1998:4 döneminin çeyrek dönemlik verilerinin kullanıldığı çalışmada Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu’ndan yararlanılmaktadır.

Tablo 2: Türkiye için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
GÜNAYDIN (2004)	TÜRKİYE 1971-2002	1.Johansen-Juselius eşbütünleşme testi 2.Hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi	Bütçe açıkları↔Enflasyon (+)
BARIŞIK, KESİKOĞLU (2006)	TÜRKİYE 1987:1-2003:4	VOR modelleme altında 1.Granger nedensellik testi 2. Etki-Tepki analizi 3.Varyans ayrıştırması	Bütçe açığı↔Enflasyon (+)
GÜNAYDIN (2001)	TÜRKİYE 1975-1998	Granger nedensellik testinin Hsiao versiyonu	Bütçe açığı↔Enflasyon (+)
ÖZGÜN (2000)	TÜRKİYE 1950-1998	VOR modelleme altında 1.Eşbütünleşme analizi 2.Granger nedensellik testi 3.Dışsalık testi	Bütçe açığı↔Enflasyon (+)

Öte yandan, ilişki olmadığını savunan araştırmalar Tablo 3’te sıralanmaktadır. Buna göre Altıntaş vd. (2008) enflasyon ile parasal genişleme arasında hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunurken; bütçe açığı ve enflasyon arasında kısa ve uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmamaktadır. Çalışmada, 1992-2006 dönemi için ORDG sınır testi yaklaşımı kullanılarak söz konusu ilişki incelenmektedir. Enflasyon ile parasal büyüme arasında hem kısa hem de uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunurken, bütçe açığı ile enflasyon arasında kısa ya da uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmamaktadır.

Tekin-Koru, Özmen (2003) de iki değişken arasında ilişki gözlemleyememektedir. Bu çalışmada, dar ve geniş tanımlı para tanımlarının kullanıldığı iki sistem altında Türkiye’de bütçe açıklarının uzun dönemde enflasyonist olup olmadığı araştırılmaktadır. 1983-1999 yılları arası çeyrek dönemlik veriler kullanılan çalışmada VOR modeli tercih edilmektedir. Johansen eşbütünleşme testi sonuçları para ve enflasyonun birlikte belirlendiğini doğrulamaktadır. Yalnız sonuçlar, kendisine gelir yaratmak isteyen devletin aktif para politikası sonucu enflasyona yol açtığına dair kanıt sunmamaktadır. Bütçe açıkları ve enflasyon arasında da doğrudan bir bağlantı bulunmamaktadır.

Son olarak, Akçarođlu, Yurdakul (2004) enflasyon ile bütçe açıkları arasında ilişki olmadığını tespit etmektedir. Esas olarak bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Birincisi, 1987:1-2003:1 dönemine ilişkin üçer aylık veriler kullanarak Türkiye’de siyasal ekonomik dalgalanmaların bulunup bulunmadığını; ikincisi ise, siyasal partilerin partizan (ideolojiye bağlı) bir makroekonomi politikası izleyip izlemediklerini araştırmaktır. Çalışmada, politikacıların seçim dönemlerinde siyasal kazanç sağlamak amacıyla iktisat politikasını manipüle edecekleri şeklindeki hipotez Türkiye örneği için ampirik olarak test edilmektedir. Merkez Bankası ve Yüksek Seçim Kurulu’ndan elde edilen veriler enflasyon oranı, para arzı, döviz kuru, bütçe açığı/GSMH, iktisadi büyüme, toplam yatırımlar ve reel gayrisafı milli hasıla değişkenlerine ilişkindir. Değişkenlerin durağanlık sıralarını belirlemek amacıyla GDF testi yapılmaktadır. Kurulan modeller SEKK (Sıradan En Küçük Kareler) yöntemi ile tahmin edilmekte ardından da eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Ampirik sonuçlar, seçim dönemlerinde bütçe açıklarının arttığını buna karşın enflasyon ve iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir etki bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 3: Türkiye için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Nedensellik Tespit Edemeyenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
ALTINTAŞ vd. (2008)	TÜRKİYE 1992:1-2006:12	ORDG sınır testi yaklaşımı	YOK
TEKİN-KORU, ÖZMEN (2003)	TÜRKİYE 1983:1-1999:4	VOR	YOK
AKÇAROĐLU, YURDAKUL (2004)	TÜRKİYE 1987:1-2003:1	1.SEKK 2.ENGLE-GRANGER eşbütünleşme testi	YOK

2.2. DİĞER ÜLKELER İÇİN YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Türkiye dışında, diğer ülkeleri ele alan çalışmalar, temelde tek bir ülkeyi ele alan çalışmalar ve ülke gruplarını ele alan çalışmalar olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Ardından söz konusu bu çalışmalar tespit edilen nedenselliğe göre de kendi aralarında tasnif edilmektedir.

2.2.1. Tek Bir Ülkeyi Ele Alan Ampirik Çalışmalar

Tek bir ülkeyi ele alan yirmi beş araştırmadan, Tablo 4’te yer alan on yedi tanesi, bahsi geçen iki değişken arasında tek yönlü nedensellik olduğunu savunurken, üç tanesi çift yönlü nedensellik olduğunu iddia etmektedir. Diğer taraftan, altı çalışmada ise nedensellik tespit edilememektedir.

Narayan vd. (2006) Fiji için, enflasyon dışsal bir değişken olduğunda bütçe açıkları ve para arzı arasında eşbütünleşme olduğunu ve uzun dönemde, para arzı ile bütçe açıkların enflasyon üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kısa dönemde ise para arzından enflasyona doğru dolaylı ve para arzı ile bütçe açıkları arasında ise iki yönlü ilişki tespit etmektedir. Bu sonuca ulaşırken iki farklı enflasyon modeli kullanılmaktadır. Birincisinde, bütçe açıkları, para arzı, hasıla düzeyi ve ihracat fiyatlarının fiyatlar genel düzeyi üzerine etkisi araştırılırken; ikinci model bütçe açıkları ve para arzının tüketici fiyat endeksi üzerine etkisini görmek için kullanılmaktadır. 1970-2004 döneminin yıllık verilerinin ele alındığı çalışmada durağanlık testi için birim kök testi, eşbütünleşme tespiti için bounds test yaklaşımları, uzun dönem esnekliklerin tahmini için SEKK (Sıradan En Küçük Kareler), TMSEKK (Tamamen Modifiye Edilmiş Sıradan En Küçük Kareler), DSEKK (Dinamik Sıradan En Küçük Kareler), ORDG (Otoregresif Dağılmış Gecikme) gibi tahminciler, değişkenler arasındaki nedenselliğin tespiti içinse Granger F-test kullanılmaktadır.

Zozoni vd. (2011) İran hükümetinin, bütçe açıkları ve yüksek enflasyon yaşadığı bir dönemde, çeyrek dönemlik verileri kullanarak bütçe açığı-enflasyon ilişkisini yeniden ele almaktadır. 1990-2007 dönemini kapsayan örnekleme kırılma olup olmadığının test etmek için Bai ve Peron (2003) tarafından geliştirilen “çoklu kırılma testi”, durağanlık analizi için “Peron(1990) birim kök testi”, uzun dönemli ilişkinin varlığını incelemek içinse “Bounds” yaklaşımı kullanılmaktadır. Sonuç olarak, bütçe açıkları ve enflasyon

arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, son olarak GOKDV (Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans) modeli kullanılarak yapılan araştırmada bütçe açıklarının esnekliğinin de enflasyon üzerinde pozitif etki yarattığı bulunmaktadır.

Bununla birlikte Chaudhary ve Ahmad (1995) Pakistan için enflasyona neden olan değişkenleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Para arzı ise ayrıca analiz edilmektedir. Kullanılan model parasalcı teoriye ve miktar teorisine dayalı olarak kurulmaktadır. 1973-1992, 1973-1982, 1982-1992 periyotları için yıllık veriler kullanılmakta ve SEKK metodu ile para arzı, reel para talebi, fiyat düzeyi, hasıla ve ihracat mal arzı denklemleri tahmin edilmektedir. Sonuç olarak, bulgular özellikle bankalardan sağlanan bütçe açığı finansmanının uzun dönemde enflasyonist olabileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan Chimobi, Igwe (2010) bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasındaki uzun dönem ilişkisiyi ortaya koymayı amaç edinmektedir. Durağanlık testi için GDF ve PP kullanılmaktadır. VHD (Vektör Hata Düzeltme) modeli altında, enflasyon ile para arzı arasında uzun dönemde yakın bir ilişki olduğu ortaya konulmaktadır. Bütçe açıklarındaki %1'lik artış % 0,94 oranında parasal genişlemeye neden olmaktadır. Bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasındaki nedensellik Granger testi ile ortaya konulmaktadır. 1970-2005 arasında para arzı hem bütçe açıklarına hem de enflasyona yol açmaktadır.

Lazano (2009) ise Kolombiya ekonomisi için VHD modeli altında bütçe açıkları, parasal genişleme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. 1955-2007 yıllarını kapsayan yıllık veriler ve 1985-2007 yıllarını kapsayan çeyrek dönemlik veriler kullanılarak yapılan araştırmada uzun dönemde para arzı ile enflasyon arasında ilişki tespit edilmektedir. Mali açıklardaki %1'lik artış para arzında % 0,46 oranında artışa yol açmaktadır. Tabii söz konusu ilişki merkez bankalarının bağımsızlık derecesine göre ve para politikası rejimine göre farklılık arz etmektedir.

Öte yandan Favero, Spinelli (1999) ekonometrik olarak “mali baskınlık” modelini incelemektedir. Çalışma, İtalya ekonomisi için 1875-1994 yıllarını kapsamaktadır. Para politikasının maliye politikasına dışsal olup olmadığı ve böyle bir dışsallığın enflasyonun belirlenmesinde etkili olup olmadığı araştırılmaktadır. Küçük, yapısal ve

doğrusal bir ekonometrik model ele alınarak yapılan araştırma, merkez bankasındaki bağımsızlık eksikliğinin sorun olarak görülmeye başlandığı 1975'teki kırılma hariç yıllık gözlemlere dayandırılmaktadır. 1875-1975 örnekleme bütçe açıkları ile parasal genişleme arasında bir ilişkinin varlığını, uzun dönemde para miktarı ile fiyat düzeyi arasında bağlantı olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca, enflasyon oranının belirlenmesinde arz yönlü faktörlerin önemi vurgulanmaktadır. 1975 senesi ise uzun dönemli bu ilişkinin varlığında bir kırılma olarak kendisini göstermektedir. Dolayısıyla, 1975-1994 döneminde nedensellik bulunamazken, öncesi dönemde tek yönlü ve pozitif nedensellik bulgusuna ulaşılmaktadır.

Solomon, Wet (2004) bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesinden dolayı enflasyonist eğilimlere yol açtığı sonucuna ulaşmaktadır. Tanzanya'da hükümet harcamalarının enflasyona ve dış ticaret dengesine etki eden gelişimi önemli ekonomik sorunlardan biri olmaktadır. Özellikle 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başı arasında geçen dönemde rekor oranlar kaydedilmektedir. Bütçe açıkları, gayri safi yurt içi hasıla ve döviz kurunun dışsal değişkenler olarak, enflasyonun ise içsel değişken olarak yer aldığı modele dayanan çalışmada, öncelikle uzun dönem bir bütçe kısıtı oluşturulmaktadır. Modelin fonksiyonel olarak ifade edilmiş biçiminde ise tüketici fiyat endeksi, konsolide bütçe açığının, cari fiyat düzeyindeki gayri safi yurt içi hasılanın ve döviz kurunun bir fonksiyonu olmaktadır. Yıllık veriler 1967-2001 yıllarını kapsamakta olup zaman serisi değişkenlerin durağan olmadıkları test edilmektedir. Ardından da VOR modeli altında johansen eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Sonuçlar ise enflasyon, bütçe açıkları ve döviz kuru arasında ilişki olduğunu doğrulamaktadır.

Diğer taraftan Wolde (2008) Etiyopya'da 1964-2003 dönemi için bütçe açıkları, enflasyon ve para arzındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Bu amaçla bounds test yaklaşımı ve Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Ampirik sonuçlar uzun dönemde para arzından enflasyona ve bütçe açıklarından enflasyona doğrusal olmayan bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Mali politikalar, para arzı üzerinde etki yaratmamaktadır.

Bununla birlikte Makochekanwa (2008) Zimbabve'de 1980-2005 yılları arasında bütçe açığı-enflasyon ilişkisini açıklamakta ve bütçe açıklarından enflasyona doğru eşbütünleşme analizini kullanarak bir ilişki kurmaktadır. Bütçe açığı, gayrisafî yurtiçi

hasıla, döviz kuru değişkenlerinin dışsal, enflasyonun ise içsel kabul edildiği modelde bütçe açıklarından enflasyona doğru pozitif ve önemli bir etkinin varlığı reddedilememektedir. Söz konusu ilişki bütçe açıklarının monetize edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bununla beraber Piontkivsky (2001), Ukrayna'nın enflasyon ve bütçe açığı dinamiklerini analiz etmekte ve aralarındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. 1995-2000 döneminin aylık verileri kullanılarak yapılan ekonometrik incelemede, mali dengesizlikler, özellikle para basılarak finanse edilen mali açıklar enflasyonist olabilmektedir. Tüketici fiyat endeksi, parasal taban, resmi döviz kuru, merkezi hükümetten alacaklar ve genel kamu dengesinin değişken olarak yer aldığı analiz VOR modeli altında gerçekleştirilmektedir. Model, sıradan en küçük kareler ile tahmin edilmekte ve bütçe açığında gayrisafi yurtiçi hasılanın %1'i kadar bir düşüş, eğer tamamı para basılarak finanse ediliyor ise, enflasyon oranının da %0,8 düşmesi ile sonuçlanmaktadır. Eğer para ile finanse edilmeyen kısım çıkartılırsa yıllık enflasyon %0,4 oranında azalmaktadır.

Ayrıca Hondroyiannis, Papapetrou (1996), 1957-1993 yıllarını kapsayacak şekilde Yunanistan ekonomisinde bütçe açıklarının enflasyon üzerine doğrudan ve dolaylı etkisi incelenmektedir. Bu amaçla, eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Üç aşamalı bir yöntemle iki değişken arasındaki ilişki test edilmektedir İlk aşamada birim kök testi uygulanmakta, ikinci aşamada Johansen yöntemi kullanılarak eşbütünleşme testi yapılmaktadır. Son aşama hata düzeltme modelini içermektedir. Ampirik sonuçlar, uzun dönemde para arzı ve fiyatlar genel düzeyi arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca söz konusu nedenselliğin yönü para arzından fiyatlar genel düzeyine doğru gerçekleşmektedir. Ancak bütçe açıklarındaki bir artış fiyatlar genel düzeyini doğrudan etkilememektedir.

Mehdi, Reza (2011) ise bütçe açıklarının enflasyon üzerine olan etkisinin iki yolla ele alınabileceğini söylemekte ve bu yöntemlerden ikincisini yani “artan bütçe açıklarının doğrudan etkisini” tercih etmektedir. 1975-2006 yıllarını kapsayan zaman serisi verileri kullanılıp ORDG tekniği ile hata düzeltme modeli tahmin edilmektedir. Para arzı ile enflasyon arasında ilişki gözlemlenirken bütçe açıkları ile enflasyon arasında doğrudan

ilişki görülmemekle beraber bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesinden dolayı bütçe açığındaki %1'lik artışın enflasyon oranını %1,82 artırdığı gözlemlenmektedir.

Patience, Augustine (2008), Nijerya ekonomisi için açık finansmanın etkilerini araştırmaktadır. 1980-2005 dönemi verileri kullanmaktadır. Sıradan en küçük kareler yöntemine dayalı olarak enflasyon oranının bağımlı değişken olduğu modelde, bütçe açığı ve gayrisafi yurtiçi hasıla da bağımsız değişkenler olarak yer almaktadır. Modelden elde edilen sonuca göre gelişmekte olan ekonomilerde ve özellikle Nijerya'da bütçe açıklarının finansmanı enflasyon üzerinde pozitif etki yapmaktadır.

İlave olarak Darrat (2000), yüksek bütçe açıklarının enflasyon üzerine etkisi olup olmadığını incelemektedir. Kullanılan enflasyon modeli (Hondroyiannis ve Papapetrou) tüketici fiyat endeksi, dar anlamda para arzı ve bütçe açığını(gayrisafi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak) içermektedir. Değişkenlere durağanlık testi uygulandıktan sonra hata düzeltme modeline dayalı sıradan en küçük kareler regresyon sonuçları, 1977-1993 dönemi için parasal genişlemenin yanı sıra bütçe açıklarının da enflasyon üzerinde önemli ve doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

Agha, Khan (2006) ise Pakistan'da enflasyon ve mali göstergeler arasındaki uzun dönem ilişkiyi ele almaktadır. 1973-2003 yıllarını kapsayan verilerin (tüketici fiyat endeksi, genel bütçe açığı, bankacılık sisteminden hükümet borçlanması, reel gayrisafi yurtiçi hasıla, döviz kuru) kullanıldığı ampirik çalışmada söz konusu değişkenlere önce durağanlık testi uygulanmaktadır. Ardından, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek adına nedensellik testi yapılmaktadır. Elde edilen sonuçlar, uzun dönemde enflasyonun sadece mali dengesizliklerle değil aynı zamanda mali açık finansman kaynaklarıyla da ilişkili olduğunu göstermektedir.

Rosa (2011) Portekiz için 1954-1995 dönemi yıllık verilerini kullanarak bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Buna göre, yedi değişkenin yıllık değerleri alınmakta ve bu değişkenlere öncelikle durağanlık analizi uygulanmaktadır. Johansen methodu kullanılarak VOR modeli altında kısa ve uzun dönem için tahmin yapılmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre, enflasyon bağımlı değişken iken gayri safi yurtiçi hasılanın bir yüzdesi olarak bütçe açıkları kısa dönemde önemli olmamaktadır.

Diğer taraftan birim emek maliyetlerindeki değişim bağımlı değişken iken bütçe açıkları önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla enflasyon ve bütçe açıkları arasında dolaylı ve pozitif bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Son olarak, Oladipo, Akınbobola (2011) 1970-2005 yıllarını kapsayan çalışmalarında enflasyon oranı, döviz kuru, gayri safi yurtiçi hasıla ve bütçe açığı değişkenleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek adına nedensellik testi uygulamaktadır. Sonuçlar, enflasyondan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik olduğuna dair bir kanıt sunmazken bütçe açıklarının enflasyona yol açtığına dair kanıt sunmaktadır. Dolayısıyla nedensellik tek yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4: Tek Bir Ülke için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Tek Yönlü Nedensellik Tespit Edenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
NARAYAN vd. (2006)	FIJI 1970-2004	Peasaran, Shin, Smith Sınır testi yaklaşımı	Bütçe açığı→enflasyon (+)
ZONOZI vd. (2011)	İRAN 1990:1-2007:4	Bounds Test Yaklaşımı	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
CHAUDHARY, AHMAD (1995)	PAKİSTAN 1973-1992 1973-1982 1982-1992	SEKK	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
CHIMOBI, IGWE (2010)	NİJERYA 1970-2005	1.Johansen eşbütünleşme testi 2.VHD model tahmini 3.Granger nedensellik testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
LAZANO (2009)	KOLOMBİYA 1955-2007 1982:1-2007:4	VHD modeli altında 1.Eşbütünleşme testi 2.Granger nedensellik testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
SOLOMON, WET (2004)	TANZANYA 1967-2001	VOR modeli altında johansen eşbütünleşme testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
WOLDE (2008)	ETİYOPYA 1964-2003	1.Bounds Test Yaklaşımı 2.Granger nedensellik testi 3.DSEKK 4.TMSEKK	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
MAKOCHEKANWA (2008)	ZİMBABVE 1980-2005	1.HDM 2.Johansen eşbütünleşme testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)

PIONTKIVSKY VD. (2001)	UKRAYNA 1995:1-2000:6	EKK (LS)	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
HONDROYIANNIS, PAPAPETROU (1996)	YUNANİSTAN 1950-1993	1.Johansen eşbütünleşme testi 2.Granger nedensellik testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
MEHDİ, REZA (2011)	İRAN 1975-2006	ORDG HDM	Bütçe açığı→enflasyon (+)
PATIENCE, AUGUSTINE (2008)	NİJERYA 1980-2005	SEKK	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
DARRAT (2000)	YUNANİSTAN 1957-1993	SEKK	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
AGHA, KHAN (2006)	PAKİSTAN 1973-2003	VOR VHD Johansen eşbütünleşme testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
ROSA (2011)	PORTEKİZ 1954-1995	VOR	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
OLADIPO, AKINBOBOLA (2011)	NİJERYA 1970-2005	Granger nedensellik testi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
FAVERO, SPINELLI (1999)	İTALYA 1875-1994	Eşbütünleşme analizi	Bütçe açığı→enflasyon (+) (1875-1975 dönemi için) YOK (1975-1994 dönemi için)

Tablo 5'e göre tek bir ülke ekonomisi için kurgulanmış olan çalışmalardan bazıları da çift yönlü nedensellik saptamaktadır. Bunlardan, Alavirad (2003) bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasında ampirik bir araştırma sunmaktadır. Enflasyonun kamu harcamaları ve gelirleri üzerine etkisini görmek için eşanlı denklem sistemi kullanılmaktadır. Çalışmanın temel bulgusu, bütçe açıklarının enflasyonist süreçte daha da arttığı yönünde olmaktadır. Ayrıca, açıkların para arzını artırdığı, para arzının da enflasyonu artırdığı görülmektedir. Üç aşamalı en küçük kareler yöntemi yoluyla 1981:1-1997:1 dönemi çeyrek dönemlik veriler kullanılarak enflasyon oranının nominal kamu harcamalarını kamu gelirlerinden daha çok artırdığına ulaşılmaktadır. Bu da bütçe açıklarının artması anlamına gelmektedir. Ayrıca ampirik sonuçlar, para arzının artırılması yoluyla finanse edilmeye çalışılan mali açıkların enflasyonist olduğunu da göstermektedir.

Bununla birlikte Onwioduokit (1999) 1970-1994 dönemi için Nijerya ekonomisinde mali açıklar ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Bu amaçla, 1970-1994 döneminde enflasyon ile mali açıklar arasındaki ilişkinin tespiti için kurulan ve mali açıklar/gayrisafi yurtiçi hasıla, mali açıklar ve enflasyon oranının yer aldığı modele Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Ayrıca dinamik yapısal bir model kurularak sıradan en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir. Nedensellik testinin sonuçlarına göre gerek mali açıklar gerekse de mali açıklar/gayrisafi yurtiçi hasıla enflasyona neden olmaktadır. Diğer taraftan ampirik sonuçlar enflasyon ile mali açıklar arasında bir geribildirim olduğunu doğrulamamaktadır. Dahası çalışma dinamik yapısal bir model kurularak ve SEKK yöntemine göre tahmin edilmektedir. En azından iki yıl boyunca “mali açık/gayrisafi yurtiçi hasıla”nın enflasyon üzerinde etkili olduğu ortaya konulmaktadır.

Öte yandan Okpanachi (2004) oluşturduğu modeli iki aşamalı en küçük kareler yöntemiyle tahmin etmektedir. Sonuç olarak, değişkenler arasında iki yönlü nedensellik bulunmaktadır: Faktör maliyetiyle gayrisafi yurtiçi hasıla, yurt içi fiyatlar genel düzeyi, reel para arzının bir dönem gecikmeli değeri, enflasyon beklentisi değişkenlerinin (1986-1998 yılları arası) yer aldığı fiyat denklemi tahmininden elde edilen sonuçlar, enflasyonun kamu harcamalarını ve kamu gelirlerini etkileyerek bütçe açıklarını artırdığını, bütçe açıklarının ise para yaratılarak finanse edilmesinin Nijerya ekonomisindeki enflasyonist sürece katkı yaptığını göstermektedir.

Ayrıca söz konusu dönemde para arzında oluşan dalgalanmanın kamu harcamalarının kontrolünü zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Buradan hareketle de hükümet harcamalarına hedef konulması gerektiği söylenmekle birlikte geçmiş deneyimlerden bunun yapılamadığı görülmektedir.

Tablo 5: Tek Bir Ülke için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
ALAVIRAD (2003)	İRAN 1981:1-1997:1	3 aşamalı SEKK	Bütçe açığı↔Enflasyon (+)
ONWIODUOKIT (1999)	NİJERYA 1970-1994	SEKK Granger nedensellik testi	Bütçe açığı↔Enflasyon (+)
OKPANACHI (2004)	NİJERYA 1986-1998	2 aşamalı EKK	Bütçe açığı↔Enflasyon (+)

Tablo 6'ya göre nedensellik bulgusu ortaya koyamayan çalışmalardan, Dwyer (1982) Amerika'da kamu açıklarıyla enflasyon arasındaki ilişkiye dair üç temel açıklamayı test etmeyi amaçlamaktadır: Açıklar enflasyonu refah etkisi yoluyla artırmaktadır, açıklar borçlanmayı artırmakta ve böylelikle para arzı ve enflasyon artmaktadır, beklenen enflasyon borçlanmayı artırmaktadır. İlk iki hipotez için destekleyici bir sonuca ulaşamazken beklenen kamu açığının gelecek zamandaki enflasyon için öneme sahip olmadığı belirtilmektedir. Çalışmanın iki temel çıkarımı söz konusu olmaktadır. Birincisi, kamu borçlanmasının reel değerindeki artış ile enflasyon arasında herhangi bir bağlantı olmadığı, ikincisi ise bütçe açıklarındaki azalmanın enflasyonun azalmasına katkı sağladığı şeklinde gündeme gelmektedir.

Choudhary ve Parai (1991) ise Peru için 1973-1988 dönemi çeyrek dönemlik veriler kullanarak beklenen bütçe açıklarının enflasyon oranları üzerine etkisini araştırmıştır. Çalışmanın temel bulgusuna göre para arzının olduğu kadar bütçe açıklarının da enflasyon oranları üzerine önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Bununla beraber Mukhtar, Zakaria (2010) Johansen eşbütünleşme analizi kullanarak bütçe açıklarının enflasyona yol açtığına dair ampirik kanıt bulamamaktadır. Tüketici fiyat endeksi, para arzı ve bütçe açığı değişkenlerinden kurulan modele Granger nedensellik testi uygulanmakta, bütçe açıklarıyla para arzı arasında bir nedenselliğe ulaşamamaktadır. Yani bütçe açıkları parasallaşmaya yol açmamaktadır. Mali sektör, fiyat hareketlerini açıklamakta belirleyici değildir.

Diğer taraftan Favero, Spinelli (1999) 1975-1994 dönemi için İtalya ekonomisinde, bütçe açıkları ve enflasyon arasında nedensellik bulunmamaktadır. 1975 senesi ise uzun dönemli bu ilişkinin varlığında bir kırılma olarak kendisini göstermektedir.

Ayrıca Georgantopoulos, Tsamis (2011) bütçe açıkları ile diğer makroekonomik değişkenler arasında (tüketici fiyat endeksi, gayri safi yurtiçi hasıla, nominal efektif döviz kuru) nedensel bir ilişki olup olmadığını araştırmaktadır. 1980-2009 döneminde VHD modeline dayalı olarak yapılan çalışmada, bütçe açıklarıyla enflasyon arasında önemli bir bağlantı bulunmamaktadır.

İlaveten Abizadeh, Yousefi (1998) açıkların enflasyonist etkisini araştırırken IS-LM analizinden türetilmiş bir model kullanmaktadır. 1951-1986 arası yıllık veriler kullanılarak enflasyon ve diğer değişkenler (yurt içi enflasyon oranı, yurtiçi reel gelir, reel yurtiçi gayrisafi hasıla, gecikmeli reel gayrisafi yurtiçi hasıla, reel konsolide bütçe açığı, reel transfer ödemeleri, yurtdışı faiz oranı, para arzı, reel net dönüştürülebilir varlıklar, reel gayrisafi yurtiçi hasıla ile potansiyel hasıla farkı, yurtdışı enflasyon oranı, yurtiçi enflasyon oranının yurtdışı enflasyon oranına oranı) arasındaki ilişkiler SEKK yöntemi yoluyla ampirik olarak araştırılmaktadır. Sonuç olarak, bütçe açıklarının enflasyon üzerine önemli derecede bir etkisinin olduğuna dair kanıt bulunmamaktadır.

Tablo 6: Tek Bir Ülke için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Nedensellik Tespit Edemeyenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
DWYER (1982)	ABD 1952:1-1981:4	VOR	YOK
CHOUDHARY,PARAI (1991)	PERU 1973:1-1988:1	SEKK	YOK
MUKHTAR,ZAKARIA (2010)	PAKİSTAN 1960:1-2007:4	Johansen eşbütünleşme testi	YOK
FAVERO,SPINELLI (1999)	İTALYA 1875-1994	Eşbütünleşme analizi	Bütçe açığı→enflasyon (+) (1875-1975 dönemi için) YOK (1975-1994 dönemi için)
GEORGANTOPOUL vd. (2011)	YUNANİSTAN 1980-2009	VHD Johansen eşbütünleşme testi	YOK
ABIZADEH,YOUSEFI (1998)	ABD 1951-1986	SEKK	YOK

2.2.2. Ülke Gruplarını Ele Alan Ampirik Çalışmalar

Ele alınan çalışmalardan on bir tanesi, birden fazla ülke için bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bunlardan, on çalışma (Tablo 7), bütçe açıklarından enflasyona doğru tek yönlü nedensellik bulduklarını savunurken, yalnızca bir çalışma çift yönlü nedensellik tespit etmektedir (Tablo 8). Diğer taraftan, Catao, Terrones (2003) gelişmiş ülke ekonomileri için, Darrat (1984) ABD ekonomisi için ve Sahan, Bektaşoğlu (2010) ise gelişmekte olan ülke ekonomileri için nedensellik bulamamaktadır (Tablo 9).

Bu doğrultuda, Habibullah vd. (2011) on üç Asya ülkesi (Bangladeş, Hindistan, Endonezya, Malezya, Myanmar, Nepal, Pakistan, Filipinler, Singapur, Güney Kore, Sri Lanka, Tayvan ve Tayland) için bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmeyi amaçlamış bir çalışma olarak ele alınmaktadır. 1950-1999 dönemi verileri kullanılarak hata düzeltme modeli içinde Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Bütçe açığı, para arzı ve enflasyonun birbirleriyle ilişkili oldukları ortaya çıktığından bütçe açıklarının enflasyonist olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Vieria (2000) ise Avrupa Birliği ülkelerine ilişkin bir çalışma yapmaktadır. Bu çalışmada, merkezi hükümet bütçe açıklarının enflasyonist olup olmadığını altı Avrupa Birliği üyesi ülkeyi (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Hollanda) ele alarak araştırmaktadır. Pesaran, Shin, Smith sınır testi yaklaşımının kullanıldığı çalışmaya göre, son kırk beş yıldır temel Avrupa ekonomilerinde bütçe açıklarının enflasyonun belirlenmesinde önemli bir etmen olduğunu söylemek için pek de kanıt bulunamamaktadır. Ancak uzun dönemde bütçe açıkları ile enflasyon arasında bir ilişki söz konusu olduğunda, bunun yönünün enflasyondan bütçe açıklarına doğru olduğu söylenmektedir.

Neyaptı (2003) ise araştırması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır. Söz konusu çalışma, merkez bankası bağımsız ve mali piyasa gelişmiş değilse bütçe açıklarının enflasyonist olduğu fikrine dayanmaktadır. Tüketici fiyat endeksi, bütçe açığının gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payı, parasal taban büyüme oranı ve reel gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranının 1970-1989 yılları arasındaki değerlerini kapsayan çalışmanın elli dört ülke (Avustralya, Avusturya, Belçika, Şili, Kosta Rika,

Almanya, Danimarka, Etiyopya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Honduras, Hindistan, İrlanda, İsrail, Japonya, Güney Kore, Malezya, Meksika, Nepal, Hollanda, Norveç, Pakistan, Peru, Filipinler, Singapur, İspanya, İsveç, İsviçre, Tayland, Birleşik Krallık, Birleşik Devletler, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya, Zambiya, Kanada, Gana, Yeni Zelanda, Barbados, Brezilya, İzlanda, Kenya, Portekiz, Kolombiya, Fas, Tanzanya, Arjantin, Bahama) ekonomisi için sonuçları, bütçe açıklarının enflasyonist olabileceğini göstermektedir. Tabii bu etkinin varlığı merkez bankasının bağımsızlık derecesine göre ve mali piyasaların genişliğine göre değişmektedir.

Darrat (1984) bütçe açıklarının ve ücretlerin enflasyon üzerine etkisini doğrudan test etmektedir. 1960 ile 1982 yıllarını kapsayan çeyrek dönemlik veriler kullanılarak hem Amerika hem de İngiltere için enflasyon modelleri kurulmaktadır. Enflasyon oranı, işsizlik oranı, ücretlerin büyüme oranı, merkezi hükümet bütçe açığı, para stoğu büyüme oranı modellerdeki değişkenler olarak yer almaktadır. Her iki ülke için de bu parametrelerin değerleri tahmin edilmektedir. Sonuç olarak, İngiltere için ücretler ve bütçe açığı enflasyon nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, parasal genişleme enflasyonun nedeni olarak görülmemektedir. Amerika'ya gelince bütçe açığı enflasyonist etki yaratmamaktadır. Enflasyonun parasal genişlemeyle ve ücret artışlarıyla ilgili olduğunu ortaya konulmaktadır.

Öte yandan Kasseah vd. (2011) ise 20 Afrika ülkesi (Botsvana, Kamerun, Merkez Afrika Cumhuriyeti, Chad, Mısır, Gambia, Gana, Kenya, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Nijerya, Ruanda, Güney Afrika, Sudan, Tanzanya, Uganda, Zambiya) için merkez bankası bağımsızlığı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. 1988-2007 yıllarını kapsayan veriler enflasyonun önemli bir sorun olduğu Afrika ülkelerinde merkez bankası bağımsızlığının enflasyon oranını düşürmede etkili olduğu görülmekle beraber bütçe dengesinin de önemine dikkat çekilmektedir. Enflasyonun bağımlı değişken olduğu regresyon denkleminde, merkez bankası yönetimi devir hızı, bütçe açığı, reel gayrisafi yurtiçi hasıla, döviz kuru, işsizlik oranı ve ticaret açıklığı da bağımsız değişkenler olarak yer almaktadır. Panel data analizi yapılan çalışmada ampirik sonuçlara baktığımızda ise, merkez bankası bağımsızlığı arttıkça enflasyon oranı düşmektedir. Merkez bankası bağımsızlığını ölçmede kullanılan ikinci gösterge olan bütçe açıkları ile enflasyon oranı arasında da anlamlı ve pozitif yönde

ilişki gözlemlenmektedir. Buna göre bütçe açıkları arttıkça enflasyon oranı da artmaktadır.

Bununla birlikte Egeli (1986) yirmi üç gelişmekte olan ülke (Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Gana, Guatemala, Guyan, Honduras, Hindistan, Jamaika, Ürdün, Kore, Malawi, Malezya, Malta, Nepal, Nikaragua, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Wando, Singapur, Sri Lanka, Tayland, Uruguay, Zambiya) için bütçe açıkları-enflasyon bağlantısı olup olmadığını araştırmaktadır. Çalışma, yazarın kendi ifadesiyle ekonomik istikrarsızlığın başlıca nedenlerinden biri olan bütçe açıklarını gelişmekte olan ülkeler açısından teorik ve ampirik olarak ele almaktadır. Yatay kesit analizi yardımıyla gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarına yol açan faktörler ele alınarak, söz konusu değişkenlerin bütçe açığı üzerindeki etkileri çoklu regresyon yöntemiyle ölçülmeye çalışılmaktadır. Bütçe açığının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının bağımlı değişken olarak yer aldığı modelde enflasyon, dış borç/GSYİH, kamu harcamaları/GSYİH, faiz oranları ve fert başına milli gelir de bağımsız değişken olarak modelde yer almaktadır. Yirmi üç gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre, kamu harcamalarındaki artışlar bütçe açıklarındaki artışın önemli bir nedenini oluştururken; dış borç bulma imkanlarının gelişmesi de kamu borçlanmasının daha düşük maliyetle gerçekleşmesini sağlayarak bütçe açıklarını azaltıcı etki doğurmaktadır. Enflasyonun etkisinin ise, bütçe açıklarını azaltıcı yönde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan Sahan, Bektaşoğlu (2010) ise on altı Avrupa Birliği ülkesinin (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Avusturya, Belçika, Yunanistan, Danimarka, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, İspanya, Norveç, Slovakya, İngiltere, İsveç) yanı sıra Türkiye'yi de dahil ederek bir araştırma yapmaktadır. Çalışma Türkiye ve on altı Avrupa Birliği ülkesi için bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Larsson test yaklaşımı kullanılmaktadır. Diğer çalışmalardan farklı olarak söz konusu ilişkinin analizinde panel data nedensellik analizi yapılmaktadır. Başlangıçta birim kök sınaması için LLC, IPS ve Hadri testleri, ardından da nedensellik analizi yapılmaktadır. Ampirik sonuçlar, bazı ülkeler için bütçe açıkları ve enflasyon arasında uzun dönemde ilişki olduğunu gösterirken bazı ülkelerde de ilişkinin varlığını reddetmektedir. Veriler EİKT (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma

Teşkilatı)'dan derlenmiş olup bütçe açığını temsilen “bütçe açığı/GSYİH” ve enflasyonu temsilen de tüketici fiyat endeksi kullanılmaktadır. Öncelikle değişkenlerin durağanlıkları sınanmakta ardından da aralarındaki muhtemel ilişkinin tespiti için nedensellik testleri uygulanmaktadır. Sonuçlara göre, gelişmiş ülkelerde uzun dönem için bütçe açığı-enflasyon ilişkisi gözlemlenemezken tam tersine birçok gelişmekte olan ülkede nedensellik saptanmaktadır. Türkiye için de ilişkinin varlığı doğrulanmaktadır. Dolayısıyla nedenselliğin varlığının ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve yapısal özelliklerine göre değiştiği söylenebilmektedir.

İlaveten yüksek enflasyon dönemlerinde bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştıran ve bütçe açıklarının enflasyonist olduğu yönünde bulgu ortaya koyan bazı çalışmalar da söz konusu olmaktadır. Bunlardan Domaç, Yücel (2005) ve Lin, Chu (2013) aşağıda açıklanmaktadır.

Domaç, Yücel (2005) 15 yükselen piyasa ekonomisi için (Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Hindistan, Endonezya, İsrail, Kore, Malezya, Meksika, Peru, Filipinler, Güney Afrika, Tayland, Türkiye, Venezuela) 24 enflasyon vakalarının ortaya çıkış nedenlerini, 1980-2001 dönemi için araştırmaktadır. Enflasyonu tetikleyen temel faktörlerin katkısı, probit modeller yardımıyla yöntemi kullanılarak tahmin edilmektedir. Çalışmasının bulgusuna göre çıktı açığı, kültürel şoklar, mali açıklar enflasyona neden olmaktadır. Ayrıca demokratik ortam ve sermaye akımlarının GSYİH'ya oranında yaşanan bir artış enflasyonun ortaya çıkma ihtimalini azaltmaktadır.

Lin, Chu (2013) ise otoregresif dağılmış gecikme yaklaşımı altında dinamik panel dağılım regresyon modeli kurularak mali açıklar ile enflasyon arasındaki ilişkiyi tahmin etmektedir. 91 ülkenin 1960-2006 dönemi için ele alındığı çalışmada çeşitli enflasyon düzeylerinde mali açıkların enflasyon üzerine etkisi ölçülmektedir. Sonuç olarak yüksek enflasyon dönemlerinde mali açıkların enflasyonu artırdığı; diğer taraftan düşük enflasyon dönemlerinde ise zayıf bir bağlantı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yüksek enflasyon dönemlerinde mali konsolidasyonun fiyat düzeyinin stabilize edilmesinde daha etkili olduğu ortaya konulmaktadır.

Tablo 7: Ülke Gruplarını için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Tek Yönlü Nedensellik Tespit Edenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
HABIBULLAH vd. (2011)	13 Asya ülkesi 1950-1999	Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger nedensellik testi	Bütçe açığı→enflasyon (+)
VIERIA (2000)	6 AB ülkesi 1950-1996	Peasaran, Shin, Smith Sınır testi yaklaşımı	Enflasyon→Bütçe açığı (+) veya (-)
NEYAPTI (2003)	54 Gelişmiş ve az gelişmiş ülke 1970-1989	SEKK	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
DARRAT (1984)	İNGİLTERE ABD 1960:1-1982:4	Durbin-Watson test Chow test Farley-Hinich test Granger nedensellik testi Geary tau test	Bütçe açığı→enflasyon (+) (İngiltere için) YOK (Amerika için)
KASSEAH vd. (2011)	20 Afrika ülkesi 1988-2007	SEKK	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
EGELİ (1986)	23 G. olan ülke 1995	EKK	Enflasyon→Bütçe açığı (-)
SAHAN, BEKTAŞOĞLU (2010)	TÜRKİYE ve 16 AB ülkesi 1990-2008	Nedensellik testleri	Bütçe açığı→Enflasyon (+) (Gelişmiş ülkeler için) YOK (G. olan ülkeler için)
DOMAÇ, YÜCEL (2005)	TÜRKİYE ve 14 ülke	Probit modeller altında En büyük olasılırlık yöntemi	Bütçe açığı→Enflasyon (+)
LİN, CHU (2013)	91 ülke	Dinamik Panel Dağılım Regresyon Modeli	Bütçe açığı→Enflasyon (+)

Diğer taraftan gelişmekte olan ülke ekonomileri için iki yönlü nedensellik tespit eden, Catao, Terrones (2005) bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken de daha geniş kapsamı veri ışığında ve yeni bir modelleme yaklaşımı benimsemektedir. Enflasyon, bütçe açıklarıyla ilişkili olarak doğrusal olmayan olarak modellenerek panel teknikler kullanılmaktadır. Ayrıca bütçe açıklarının etkileri tespit edilirken kısa ve uzun dönemli olarak ayırma gidilmektedir. 107 ülkenin yer aldığı çalışma 1960-2001 yıllarını kapsamakta olup yüksek enflasyon oranlarına sahip ve gelişmekte olan ekonomilerde bütçe açıklarından enflasyona pozitif

ilişki tespit edilmektedir. Öte yandan düşük enflasyon oranlarına sahip ve gelişmiş ekonomilerde bu bağlantı saptanamamaktadır.

Tablo 8: Ülke Grupları için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
CATAO, TERRONES (2005)	107 ÜLKE 1960-2001	Panel regresyon	Bütçe açığı↔enflasyon (+) (g.olan ekonomiler) YOK (gelişmiş ekonomiler)

Öte yandan yine aynı çalışmaya göre, gelişmiş ülke ekonomileri için herhangi bir nedensellik bulunamamaktadır. Diğer taraftan Darrat (1984)'de yukarıda ifade edildiği üzere İngiltere ekonomisi için tek yönlü nedensellik olduğunu savunulurken, ABD ekonomisi için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Benzer şekilde, Sahan, Bektaşoğlu (2010) gelişmiş ülkelerde bütçe açığından enflasyona doğru tek yönlü ve pozitif nedensellik olduğunu savunurken, gelişmekte olan ülkeler de söz konusu bu nedensellik bulunamamaktadır. Catao, Terrones (2003)'te de gelişmiş ülke ekonomileri için yine nedensellik bulgusuna rastlanmamaktadır.

Tablo 9: Ülke Grupları için Bütçe Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar (Nedensellik Tespit Edemeyenler)

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	TEMEL BULGU
CATAO, TERRONES (2005)	107 ÜLKE 1960-2001	Panel regresyon	Bütçe açığı↔Enflasyon (+) (gelişmekte olan ekonomiler) YOK (gelişmiş ekonomiler)
DARRAT (1984)	İNGİLTERE ABD 1960:1-1982:4	Durbin-Watson test Chow test Farley-Hinich test Granger nedensellik testi Geary tau test	Bütçe açığı→Enflasyon (+) (İngiltere için) YOK (Amerika için)
SAHAN, BEKTAŞOĞLU (2010)	TÜRKİYE ve 16 AB Ülkesi 1990-2008	Nedensellik testleri	Bütçe açığı→Enflasyon (+) (Gelişmiş ülkeler için) YOK (G. olan ekonomiler)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1987-2004 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Bu çalışmanın, ampirik analizine konu olan 1987-2004 yılları Türkiye ekonomisinin ciddi oranlarda bütçe açıkları ve enflasyon ile yüzleştiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu dönemde birçok iktisadi kriz yaşanmaktadır. Özellikle araştırmaya konu olan dönemde enflasyon oranı bakımından 1996 yılının bir kırılma noktası olarak tespit edilmesi, kamu maliyesi ve fiyatlara yönelik bir izlenim edindirmeyi ve devamında ekonometrik bir analiz gerçekleştirmeyi amaçlayan bu bölümün bu kırılma çerçevesinde ikiye ayrılarak teorik ve ampirik düzeyde ikiye ayrılmasında etkili olmaktadır.

3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

3.1.1. Birinci Dönem: 1987-1996

3.1.1.1. Genel Ekonomik Durum

1980'lerde başlayan dışı açılma süreci sonunda özellikle 1990-1996 yılları arasında 1991 ve 1994 yılları hariç, ekonomi adeta bir açık pazar haline dönüşmekte çok fazla sermaye hareketi girişlerine maruz kalmıştır. Bunun sonucu olarak, yerli paranın aşırı değerlenmesi, faiz oranlarının ve toplam iç talebin artması ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bu durum, birçok kurum ve kuruluşun yurtdışından borçlanması ile sonuçlanmıştır. Borç olarak alınan paralarla yüksek faiz-kur döngüsünden yararlanılmaya çalışılması açık pozisyonların doğmasına neden olmuştur. 1989'dan itibaren artmaya başlayan ve 1990'dan sonra daha büyük bir ivmeyle yükselen enflasyon oranı, bir taraftan gelir dağılımını bozmuş bir taraftan da kamu gelirlerini eriterek kamu açıklarının hızla artmasına sebep vermiştir (Bayrak, Kanca 2013:6).

1990'lı yıllar içinde, Türkiye gibi ekonomik krizlerle karşılaşan pek çok gelişmekte olan ülke aslına birbirlerinden çok farklı ekonomik yapılara ve politikalara sahip olmuştur. Bu noktada, UPF (Uluslararası Para Fonu), bu ülkelere krizden önce nasıl bir politika izleyeceklerinin yanında krizden nasıl çıkacakları yönünde de tavsiyeler vermiştir. Bunlardan biri de nominal çapa uygulaması olmuş ve söz konusu bu uygulama, kısa süre uygulanacak bir enflasyonu bastırma yöntemi olarak birçok

gelişmekte olan ülkede bu uygulama sona erdikten sonra yerli paranın hızla değer kaybetmesi süreci başlamıştır (Yentürk, Kepenek 2008:222-224).

Türkiye’de para politikası uygulamalarının tarihsel gelişimine bakıldığında, 1986 yılının dönüm noktası olduğu görülmektedir. Çünkü 1986 yılından sonra, kamu açıklarının finansmanı için doğrudan Merkez Bankasına başvurulmaması hedeflenmiştir. O yüzden birçok kurumsal düzenleme 1986 yılında yapılmıştır. Bu uygulamalar, kamunun ihaleli bono ve tahvil satışı yapması, MB bünyesinde bankalararası para piyasasının kurulması, İMKB’nin açılması şeklinde sıralanabilmektedir. Bu kapsamda, TCMB, 1987 yılından sonra, yukarıdaki amaçlara ulaşabilmek için açık piyasa işlemleri uygulamaya başlamıştır. 1989 yılını önemli kılan gelişme, TCMB ile Hazine’nin kendi aralarında Hazine’nin TCMB’den alacağı kısa vadeli avanslara kısıtlama getiren bir anlaşmaya gitmeleri olarak vurgulanmıştır. TCMB iç varlıklarına bu şekilde kısıtlama getirmiş olması, dış varlık edinmek için geriye sadece para yaratmanın yolunu bırakmıştır. Bir diğer değişiklik ise, 1990 yılından sonra Merkez Bankasının para programını kamuoyuna açıklamaya başlamış olmasıdır (Yentürk, Kepenek 2008:233).

Öte yandan, dünyada meydana gelen bazı siyasi ve iktisadi gelişmelerin, Türkiye ekonomisine ciddi etkileri görülmüştür. 2 Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan uluslararası gerginlik ve bunu izleyen dönemde BM tarafından kurulan çokuluslu gücün Irak’a müdahalesi bu gelişmelerin en önemlileri arasında yerini almıştır. Irak’ta meydana gelen bu gelişmelerden başka Birleşmiş Milletler kararı ile uygulanmaya başlanan ekonomik ambargo sonucu artan petrol fiyatları ve 1991 yılında Irak’a yapılan müdahale birçok sektör üzerinde olumsuz etki yaratmıştır (Aslan 2007:10).

Bununla beraber 1993 yılında, Hazine ve kamu iktisadi teşebbüslerinin, Merkez bankasına olan borçlarının silinmesinin ile Hazine kullandığı krediler karşılığında Merkez Bankasına bono vermemeye başlamasının etkileri para piyasasına yansımıştır. Bu olgu, Merkez Bankasının açık piyasa işlemleriyle hazine bonusu vererek piyasadan nakit çekme gücünü ortadan kaldırdığından 1994 krizinin nedenlerinden birini oluşturmuştur (Yentürk, Kepenek 2008:234).

Birçok ülkede, sürdürülemeyen bütçe açıkları, yüksek oranlardaki dış borçlar, negatif faiz düzeyi, üretimin azalması, ücret düşüşlerine paralel olarak işsizliğin artması, hızlı fon akımları ve bankaların açık pozisyonları gibi ortak nedenlerden kaynaklanan ekonomik krizler önce finans piyasalarında ortaya çıkmakta ardından da reel sektöre yansımıştır. Diğer taraftan bu ortak nedenlerden farklı olarak, 1994 krizinin en büyük özelliği yoğun bir finans sektör krizi ile birlikte yaşanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, cari işlemler açığındaki artış, piyasalarda çok miktarda Türk lirası bulunması, ara mal ihracatının ciddi boyutlara ulaşması da diğer bazı nedenler olarak vurgulanmıştır. Bu sürecin sonunda ise develüasyona gidilmek durumunda kalınmıştır (Mangır 2003:6).

Yukarıda sıralanan gelişmeler olağanüstü istikrar tedbirlerinin alınmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, enflasyonu düşürmek, yapısal değişiklikler yapmak, kamu açıklarını azaltmak, borçlanmayı azaltmak, KİT'leri özelleştirmek, ihracatını artırmak ve dolayısıyla cari açıkları azaltmak temel bazı hedefler olarak belirlenmiştir (Bayrak ve Kanca 2013:7).

Diğer taraftan, bahsi geçen önlemler, yalnızca kısa bir süre için önemli ve olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başında, develüasyon nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düzelme, çifte vergileme ve cari harcamaların düşürülmesi nedeniyle kamu açıklarında bir azalma, kısa dönemli sermaye girişlerindeki azalma gelmiştir. Ancak 1996 yılı ile birlikte yeniden tüm göstergelerde gözlenen geriye dönüş dengesizliklerin baskın karakterde olduğunu ve alınan önlemlerin yeterli olmadığını göstermiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1996).

3.1.1.2. Kamu Maliyesi

Konsolide bütçe giderlerinin ulusal gelire oranı 1980'li yılların ortalarında belirli bir azalma sürecine girmekle birlikte, 1986'dan başlayarak yeniden yükselme eğilimi göstermiş ve 1990'lı yılların başında 1980 öncesi oranlarının üzerine çıkmıştır. Gelirler ise aynı oranda artırılmamıştır. Dolayısıyla, bütçe açığının ulusal gelire oranında artış gözlemlenmiştir. Bu gelişmeler paralelinde, 1977-80 döneminde konsolide bütçe açığı ulusal gelire oranı yıllık ortalama yüzde 3-5 dolayında iken, bu oran 1990 sonrasında

yılda yüzde 8-9 dolaylarına yükselmiş bulunduğu görülmektedir (Yentürk, Kepenek 2008:277).

Finansal piyasalarda, 1994 yılı başında yaşanan kriz sonrasında alınan 5 Nisan Kararları ile kamu açığını daraltmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu önlemlerle birlikte kamu harcamalarının GSMH içindeki payı 1993 yılında yüzde 31,2 iken, 1994 yılında yüzde 29,4'e ve 1995 yılında yüzde 26,1'e gerilemiştir. Kamu gelirlerinin GSMH içerisindeki payı ise 1993 yılında yüzde 18,9 iken, 1994 yılı sonunda yüzde 21,5 ve 1995 yılında yüzde 20,7 oranında gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak kamu kesimi toplam nakit finansman gereksiniminin GSMH içindeki payı 1993 yılında yüzde 11,6 iken, takip eden iki yılda sırasıyla yüzde 7,9 ve 5,1 oranına gerilemiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 1996).

Öte yandan bu düşüş eğilimi 1996 yılında devam etmemiştir Kamu gelirlerinin GSMH içindeki payının programlanandan önemli ölçüde sapmamasına rağmen, kamu harcamalarının payında yaklaşık iki puan artış olmuştur. Bu artış özellikle iç borç faiz ödemelerinin programlananın üzerinde artmasından kaynaklanmıştır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000:4).

3.1.1.3. Fiyatlar

Enflasyon aslında, mal ve hizmet üreten veya bunları satan gibi ekonominin değişik kesimlerinin gelirden daha fazla pay alma uğraşının göstergesi olmaktadır. Daha fazla kazanç elde etmek isteği fiyatların artması ile sonuçlanmaktadır (Yentürk, Kepenek 2008:574).

Bu çerçevede enflasyon, 1980'li yılların ikinci yarısında uygulanan serbest piyasa politikalarının beklentilerinin tersine, azalmamıştır. Enflasyon göstergeleri, bu yıllarda, ağır bir bunalım yılı olan 1979'daki düzeylerinin üzerine çıkmıştır. Bu sonuç, enflasyonun gerçek nedenlerinin yapısal öğelerde aranması gerekliliğine dikkat çekmektedir (Yentürk, Kepenek 2008:576).

Bununla birlikte enflasyonun 1988-1998 on yılında, çok yüksek sayılabilecek bir düzeyde gittiği, kalıcı bir özellik kazandığı, bu tarihten sonra da azalma eğilimine girdiği ve 2001'den sonra hızla düştüğü görülmüştür. Diğer taraftan söz konusu bu

yıllarda toplam eşya fiyatları (TEFE) ve tüketici fiyatları (TÜFE) farkının giderek açılmıştır. Gerçekten de 1980'lerin sonrasında çok az olan bu ikili arasındaki farklılık, 1990 ve sonrasında, yaklaşık on puan gibi bir düzeye çıkmıştır. Bu büyük farklılaşmanın ana nedeni, 1990'larda görülen ve tüketici kredilerinin genişlemesiyle paralel olarak seyreden tüketim patlaması adı verilen süreç olmuştur (Yentürk, Kepenek 2008:577-579).

Özetle, %60'lar civarında gerçekleşen yıllık enflasyon oranı 1994 yılına kadar devam etmiştir. 1994 yılına gelindiğinde mali sektörde baş gösteren ekonomik kriz, yıllık enflasyon rakamlarının üç haneli düzeylere çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu krizin etkilerinin sürdüğü dönemler dışarıda tutulduğunda, 1996 yılında 1993 yılı ve öncesine göre fiyat artışları hızlanmıştır. Bu gelişme ışığında, ortalama fiyat artış hızının şok sonrası sıçrama gösterdiği, ardından enflasyon gerilediğinde şok öncesi düzeyden daha yüksek bir düzeye oturduğunu söylenebilmektedir. Zaten, kriz öncesi dönemlerde yüzde 60'lar civarında olan yıllık enflasyon düzeyinin, krizin etkilerinin 1995 yılının ilk dört ayında devam etmesinden sonra, yüzde 70-80 civarında yeni bir düzeye gerilediği görülmektedir (Merkez Bankası Yıllık Rapor, 1996).

3.1.2. İkinci Dönem: 1997-2004

3.1.2.1. Genel Ekonomik Durum

Yedinci Plan döneminin (1996-2000) ilk iki yıllık döneminde GSMH büyüme hızı yıllık ortalama yüzde 7,7 olmasına rağmen bu hızlı büyüme performansı izleyen yıllarda devam ettirilemediğinden 1999 yılında GSMH yüzde 6,4 oranında daralmıştır. Böylece 1996-1999 döneminde GSMH artışı yıllık ortalama yüzde 3,1 oranında kalmıştır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000:4).

Diğer taraftan Türkiye ekonomisinde, yüksek büyüme oranlarında cari işlemler dengesinin önemli miktarda eskiye dönüştüğü, cari işlemler fazla verdiğinde ise GSMH büyümesinin gerilediği görüldüğünden GSMH büyümesi ile cari işlemler dengesi arasında bir ilişki olduğu söylenebilmektedir. Bu yüzden yüksek büyüme dönemlerinde, kamu tasarruf-yatırım açığı, özel tasarruf-yatırım fazlasıyla karşılanamamış ve dolayısıyla dış dünyadan kaynak ihtiyacı artmıştır. Yani artan iç taleple birlikte yatırım

ve tüketim harcamaları milli gelirden daha hızlı yükselmiştir. Bu süreç, tasarruf açığının cari işlemler açığına dönüşmesiyle sonuçlanmıştır (Merkez Bankası Yıllık Rapor 1996).

Bununla beraber 1996-1997 döneminde dış ticaret açığı önemli ölçüde yükselmesine rağmen, turizm gelirleri ve diğer resmi-özel hizmet gelirlerindeki yükselmelerin etkisiyle cari işlemler açığının GSMH'ya oranı beklenenden daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. 1998 yılına gelindiğinde ithalattaki gerilemeyle beraber cari işlemler dengesinin GSMH'nın yüzde 1'i oranında fazla verdiği görülmüştür. 1999 yılında ise, dış ticaret açığının azalmaya devam etmesine rağmen, özellikle turizm ve diğer görünmeyen gelirlerdeki düşüş nedeniyle cari işlemler dengesi GSMH'nın yüzde 0,7'si oranında açık vermiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000:6-7).

Öte yandan iç borç miktarının da ele alınan bu dönemde gittikçe arttığı görülmüştür. Söz konusu bu yıllarda finans kesimine bankacılık sektörünün hakim olduğu görülmüştür. Bu durum, devletin borç aldığı kaynaklara bakıldığında anlaşılmaktadır. Devlet borçlanmanın %86'sını bankalardan geri kalan %14'ü ise halkın fonları ile sosyal güvenlik kuruluşlarının fonlarından yapmıştır (Özbilen 2001:1).

Ayrıca, 94 krizi sonrası dönemde yüksek oranlardaki bütçe açıkları yine ekonominin sorunlarının başında gelmiştir. 1996 yılından sonra faiz ödemelerinin konsolide bütçe harcamaları içindeki payı yüzde 50'nin üzerine çıkması bunun en önemli göstergelerinden olmuştur (Yentürk, Kepenek 2008:586).

Tüm bu gelişmeleri takiben ağustos ayının ortasında sanayi üretiminin önemli bir kısmının gerçekleştirildiği Marmara Bölgesi'nde meydana gelen deprem ekonomideki belirsizliği artırmış ve beklentilerin daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Söz konusu bu olumsuz gelişme karşısında işgücü ve işgünü kayıpları yaşanmış, üretim tesislerinde ve altyapıda hasar doğmuş, dolayısıyla sanayi üretimi ve beraberinde iç talep daralmıştır. Tüm bu yaşananlara paralel olarak 2000 yılı genelinde yüzde 6,6 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2001 yılının son üç aylık döneminde yüzde 10,6 düzeyine yükselmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 1999;Merkez Bankası Yıllık Rapor 2001:10).

Ekonominin içinde bulunduğu bu durum nedeniyle, UPF'ye verilen niyet mektubunda ifade edildiği şekilde 2000 yılı enflasyonunu (12 aylık TÜFE enflasyonunu) Aralık

2000 sonu itibariyle yüzde 25'e (TEFE enflasyonunu yüzde 20'ye), TEFE ve TÜFE enflasyonunu 2001 yılı sonunda yüzde 10-12'ye ve 2002 yılı sonunda tek haneye (yaklaşık yüzde 5-7) düşürmenin amaçlandığı belirtilmiştir. Diğer taraftan bu programın belirtilen enflasyon hedefine ulaşabilmesi, sıkı mali disiplinin sağlanması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve önceden belirtilmiş döviz kuru hedeflerine ulaşılmış olmasına bağlı bulunmaktadır (Yentürk, Kepenek 2008:586).

Ancak, hedeflenenin aksine, yapısal reformların tamamlanamaması, programın başında düzeltici devalüasyon yapılmaması, yüksek tüketim eğiliminin dikkate alınmaması, kısa dönemli sermaye girişlerine karşı önlem alınmaması, programın başında bankacılık sektöründe reform yapılmaması programın krize doğru sürüklenmesine yol açmıştır (Yentürk, Kepenek 2008:591-592).

Diğer taraftan yapısal reformlar dışında program hedeflerine ve politikalarına uyulmasına rağmen bankacılık sektöründe Kasım ayı öncesinde ciddi bir kırılganlık artışı görülmüştür. Bu gelişmeyi takiben Kasım 2000'de, UPF'de programın sürdürülemeyeceği kanısı doğmuştur. Bu dönem içerisinde, “kısa dönemli borçlar/uluslararası rezervler” oranı hızla yükselmiş ve 1994 krizi öncesi seviyesine çıkmıştır. Kasımın ikinci yarısında kısa dönemli sermaye çıkışı yaşanmış ve Merkez Bankasının net dış varlıkları dört katrilyon civarında gerilemiştir. Bu sürecin devamında TCMB piyasaya likidite vermek için net iç varlıkları yükseltmek zorunda kalmış yani programın net iç varlık sınırını terk etmiştir. Ekonomide likidite sıkıntısının reel sektörde olağanüstü bir daralma ile sonuçlanmaması ve spekülative çalkantılara karşı konulacak acil durum çıkışının öngörülemediği olması programın krize yol açan bir eksikliği halini almıştır (Yentürk, Kepenek 2008:592-593).

Bankacılık sektöründen doğan Kasım krizinden üç ay sonra, Milli Güvenlik Kurulu'nda Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki tartışma, ikinci bir spekülative saldırıya neden olarak bu defa bir döviz krizi baş göstermiştir. Şubat 2001 krizi, 28 milyar dolar civarında olan döviz rezervini Mayıs 2001'de 18 milyar dolara geriletirerek iç borç stokunun GSMH'ya oranını %68'e çıkartmış, %2 civarında olan iç borç faiz ödemeleri/GSMH oranını %22'ye kadar çıkmasına neden olmuştur. Özellikle bankaların likiditeye çok fazla ihtiyaç duymaları, ödemelerin yapılamamasına neden

olduğundan, Şubat 2001’de tekrar döviz krizine girilmiştir. Bu olay üzerine enflasyonu düşürme programı terk edilerek, güçlü ekonomiye giriş programı (GEGP) devreye sokulmuştur (Bayrak, Kanca 2013:12).

Bu bağlamda dünya ve Türkiye uygulamalarından çıkarılan sonuç, sürdürülebilir dış ve mali dengelerin kalıcı makroekonomik istikrar ve büyümenin en önemli koşulları oldukları şeklinde gündeme gelmiştir. İstikrar ve yapısal uyum çabaları, kamu harcamalarında ve ithalatta kısıtlama yapılması ile çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı için istikrar kısa dönemli olmuştur. Çünkü, aslında bu önlemler, yatırım eğiliminin zayıflamasına, yetersiz büyüme hızlarına ve sosyal dengesizliklere yol açmıştır (Falay 2000:3).

Takip eden yıllarda, 2001 yılında yaşanan ciddi daralmanın ardından 2002 yılında yeniden büyüme sürecine girmiştir. Ekonominin büyüme sürecine girmesinin altında uygulanan ekonomik politikalara duyulan güvenin artması ve iç talep canlanmasına ilişkin iyimser beklentiler yatmıştır. Ayrıca, 2002 yılında ihracatın yüksek bir oranda artması, sanayi üretimini olumlu etkilemiş ve ekonominin büyümesine katkıda bulunmuştur. Yaşanan olumlu gelişmeler, ekonomik birimlerin iyimser beklentilerinin artırdığından ekonominin beklenenden daha hızlı bir biçimde büyüme sürecine girmesini sağlamıştır. Sonuçta, 2002 yılının ilk dokuz aylık döneminde GSMH, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 6,2 oranında büyümüştür (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2002:6-7).

Bununla birlikte 2003 yılının Mart ayında Irak Savaşı’nın yarattığı belirsizlik ortamının etkisiyle ekonominin gidişatına ilişkin endişeler baş göstermiştir. Bu dönemde, mali piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmalar ekonomik birimleri olumsuz etkilemiş ve harcamaların ertelenmesine yol açmıştır. Öte yandan, Irak Savaşı’nın uzun sürmemesi ve uygulanan politikalarla ekonomik programdan geri adım atılmayacağına ekonomik birimlerce anlaşılması, dönem sonrasında mali piyasalarda istikrarın sağlanmasını ve ekonomiye duyulan güvenin artmasını ile sonuçlanmıştır. 2003 yılının ilk üç aylık dönemi dışında Türk lirasının değerlendirilmesi ve enflasyon oranlarındaki olumlu gelişmeler özel firmaların iyimser beklentilerini daha da artırarak enflasyon beklentilerini olumlu etkilemiş ve faiz oranlarının gerilemesini sağlamıştır. Bahsi geçen

bu olumlu gelişmeler tüketici ve yatırımcı güvenini artırdığı için özel tüketim ve yatırım harcamalarının artmasını da beraberinde getirmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2003:1).

Dönemin sonuna gelindiğinde, yukarıdaki olumlu gelişmelerin etkisiyle büyüme süreci 2004 yılında da devam etmiştir. Bununla beraber ekonomideki belirsizliklerin yok olması ile enflasyondaki düşüş sürecine paralel olarak faiz oranları da gerilemiştir. Ayrıca, güçlenen iktisadi temeller doğrultusunda Türk lirası yabancı para birimleri karşısında değer kazanmıştır (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2004:5-6).

3.1.2.2. Kamu Maliyesi

Araştırma kapsamında ele alınan dönemin ikinci yarısında da devam eden yüksek enflasyon ve kamu açıkları hem büyümenin düşük düzeyde kalmasına hem de istikrarsız seyir izlemesine neden olmuştur (Sekizince beş yıllık kalkınma planı 2000:4).

Bununla birlikte kamu kesimi finansman dengesindeki gelişmeler bütçe türleri itibariyle ele alındığında, 1996-1999 döneminde konsolide bütçe açığının GSMH'ya oranının önemli ölçüde yükseldiği, 1996-1997 döneminde fazla veren KİT finansman dengesinin 1998-1999 döneminde açık vermeye başladığı görülmüştür.

Bu bağlamda 1999 yılında yüzde 11,6'ya yükselen konsolide bütçe açığı, 1995 yılında yüzde 3,3 olan faiz dışı bütçe fazlasının GSMH'ya oranının 1996 yılında yüzde 1,7'ye, 1997 yılında ise yüzde 0,1'e gerilemesinde etkili olmuştur. Bunu takiben 1998 yılında faiz dışı bütçe fazlasının GSMH'ya oranı yüzde 4,6'ya yükselmesine rağmen, dış şokların da etkisiyle faiz oranlarının özellikle yılın ikinci yarısında önemli ölçüde yükselmesi toplam bütçe açığının GSMH'ya oranının gerilemesini engellemiştir. 1999 yılında ise faiz oranlarının yüksek seviyelerde devam etmesi ve faiz dışı fazladaki azalma toplam bütçe açığının önemli ölçüde yükselmesinde belirleyici olmuştur (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000:8).

Bununla beraber, bugün kamu açıkları olarak değerlendirilen (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği-KKKG) açıklar esasen topyekün bir ekonominin açıkları şeklinde karşımıza çıkmıştır. 1996-1999 döneminde faiz oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesi bütçe açıklarının da artmasına neden olmuştur. Bu durum kamunun mali baskınlık ölçütü

giderek artırmıştır. Bununla birlikte, Türkiye’de mali piyasaların derinleştirilememesi borçlanmayı zorlaştırmış ve faiz oranları üzerinde ayrıca bir baskı oluşturarak faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, bütçe açıklarının iç borçlanma yöntemiyle kapatılmasının maliyeti giderek arttığından faiz oranları üzerinde baskı oluşturmuştur. Söz konusu bu baskı faizleri ve dolayısıyla faiz ödemelerini artırmıştır. Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı 1998’de %11,7, 1999 yılında da %13,7 olmuştur. 1999 yılında ise bütçe gelirlerinin %45,2’si faiz ödemelerine ayrılmıştır (Özbilen 2001:2).

Yaşanan olumsuz gelişmelerden hareketle gündeme gelen enflasyonu düşürme programının hedefleri arasında borç stokunu istikrarlı bir yapıya kavuşturmak, faiz dışı fazlayı artırmak, yapısal reformları gerçekleştirmek ve özelleştirmeyi hızlandırmak yer almıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, gelirleri artırmaya yönelik alınan önlemlerle beraber faiz dışı harcamalar da kısımaya çalışılmıştır. Söz konusu bu tedbirlerin etkisi ile faiz oranlarında gerileme yaşanmakta ve uygulanmakta olan kur politikasının bir sonucu olarak tüketim ve yatırım mallarına yönelik talep artarak bu da ekonomik büyümenin hızlanmasına neden olmuştur (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2000:20).

Öte yandan 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında meydana gelen krizler borç stokunu ve borç servisini yükselterek kamu kesimi genel dengesini olumsuz etkilemiştir. Krizlerin kamu maliyesi üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için 2001 yılında, kamu harcamalarında etkinliği ve şeffaflığı sağlayıcı yapısal reformlar artırılmıştır. Ayrıca faiz dışı harcamaların azaltılması vasıtasıyla faiz dışı dengenin iyileştirilmesine öncelik verilmiştir. Böylece 2000 yılında özelleştirme hariç kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH’ya oranı yüzde 3,2 iken; 2001 yılında bu oran yüzde 6,6’ya yükselmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2001:21-22).

İlaveten borç stokunun istikrarlı bir yapıya kavuşturulması, faiz dışı fazlanın artırılması ve bütçe disiplinin sağlanması, 2002 yılında maliye politikasının temel hedefleri olarak belirlenmiştir. Bu gelişmeyi takiben, 2003 yılında konsolide bütçe vergi gelirlerinin harcamaları karşılama oranı 2002 yılındaki yüzde 50,9’luk düzeyinden yüzde 60,2’ye; 2004 yılında ise %66,4’e yükselmiştir. Ayrıca vergi gelirlerinin faiz dışı bütçe harcamalarını karşılama oranı da 2002 yılında yüzde 91,2 iken, 2003 yılında 103,5;

2004 yılında ise %106,7 olarak gerçekleşmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2003:21;Merkez Bankası Yıllık Rapor 2004:23).

3.1.2.3. Fiyatlar

Bilindiği gibi 1987-2004 döneminin 1996 yılında kadar olan kısmında genele göre daha yüksek bir ortalama enflasyon oranı görülmüştür. 1998 yılına gelindiğinde ise enflasyonda kaydedilen düşme eğilimi, 1999 yılının ilk üç aylık döneminde de devam etmiştir. Ancak, uluslararası ham petrol fiyatlarındaki artış ve kamu kesimi imalat sanayiinde gerçekleşen fiyat ayarlamalarını takiben fiyat artışları hızlanmış ve buna göre 1999 yılında TEFE 12 aylık artış hızı yüzde 62,9'a yükselmiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000:13).

Bununla birlikte 1999 yılındaki fiyat gelişmeleri incelenirken, öncelikle ekonomide 1998 yılının ikinci çeyreğinde başlayan daralma sürecinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Küreselleşme ile birlikte diğer ülke ekonomilerinde yaşanan iktisadi gelişmeler Türkiye ekonomisini de etkiler hale gelmiştir. Bu bağlamda, 1997 yılının Temmuz ayında Güneydoğu Asya ülkelerinde bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar ile başlayan ekonomik kriz bu ülkelerde başlayan hızlı yabancı sermaye kaçışıyla derinleşmiştir. Bu ülkelerdeki hızlı sermaye çıkışı paralarını devalüe etmeleri ile sonuçlandığından ve bu ülkelerin dünya ticaretinde önemli yere sahip olmasından dolayı dünya fiyatlarında gerileme yaşanmıştır (Merkez Bankası Yıllık Rapor 1999).

Bu gelişmeyi takiben benzer şekilde Rusya'da 1998 yılı Ağustos ayında başlayan ekonomik kriz, tüm gelişmekte olan piyasalardan sermaye çıkışına yol açarken, Türkiye ekonomisi de bu sermaye kaçışından önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu etki, bir taraftan sermaye çıkışına yol açarken diğer taraftan da ellerinde önemli ölçüde mamul mal stoklarıyla yakalanan özel sektör firmaları zor durumda kalmışlardır. Bununla beraber yüksek düzeydeki reel faizler stok maliyetlerini yükseltmiş, öte yandan özel tüketimin ertelenmesine ve iç talebin daha da daralmasına neden olmuştur. Daralan iç ve dış talep, dünya genelinde birincil ürün ve petrol fiyatlarının düşmesi sonucu ithalat fiyatlarının gerilemesi ve kamu sektörü fiyatlarının denetlenmesi, hükümetin yüzde 50 enflasyon hedefine yaklaşmasını kolaylaştırarak TEFE enflasyonu yıllık bazda yüzde 54,3 olarak gerçekleşmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 1999).

Ayrıca, yaşanan iç gelişmeler de fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkili olmuştur. Şöyle ki 1999 yılında yaşanan deprem kamu imalat sanayii fiyat artış hızını yavaşlatmasına rağmen özel imalat sanayi fiyatları bir önceki aya göre önemli ölçüde gerilemiştir. Depremın nüfus yoğunluğunun görece fazla olduğu geniş bir bölgeyi etkilemesi iç tüketim ve yatırımı zayıflatarak ekonominin 1999 yılının üçüncü üç ayında beklentilerin ötesinde daralmasına yol açmıştır. Bu gelişmelere ek olarak, depremden etkilenen bölgenin, sanayi katma değeri açısından ülke ekonomisine yüksek oranda bir katkısının olması, sanayi üretimini geçici de olsa olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan, depremin iç talebi de olumsuz etkileyerek özel imalat sanayiinde üretim yapan firmaların fiyatlama davranışını değiştirmesi sonucunda özel sektör imalat sanayii fiyatları beklenenin altında kalmıştır. İlave olarak, deprem sonrasında yaşanan refah kaybı, iç talebin daralmasını hızlandırmıştır (Merkez Bankası Yıllık Rapor 1999).

Kısaca, Türkiye ekonomisi, 1996-1999 döneminde, artan kamu açıkları, yüksek enflasyon seviyesi ve dalgalı büyüme yapısı ile istikrarsız bir görünüm arz etmiştir. Artan kamu açıklarının yurtiçi mali piyasalar üzerindeki baskının yanı sıra bu dönemde yaşanan dış şokların da etkisiyle reel faizler hızla yükselmiştir. Artan reel faiz oranları, kamu açıklarını daha da artırarak borç-faiz kısır döngüsü sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Nitekim kamu kesimi toplam borç stokunun GSMH'ya oranı 1999 yılında bir önceki yıla göre 13,5 puan artarak yüzde 58'e yükselmiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2000:13).

Ekonomik krizden çıkmak adına 2000 yılında uygulamaya konulan program enflasyonla mücadele için döviz kurunun nominal çapa olarak kullanılmasını benimsemiştir. Böylece ticarete konu olan mal fiyatlarının ve bekleyişlerin etkilenecek enflasyonun düşürülmesi, dolayısıyla faiz oranlarının makul seviyelere indirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, döviz kuru sepetinin değeri, yüzde 20'lik TEFE yılsonu hedefi doğrultusunda ileriye yönelik olarak önceden açıklanmıştır. Ayrıca, kamu mal ve hizmet fiyatları ile gelirler politikasının da öngörülen enflasyona göre belirlenmesi benimsenmiştir.

Buna rağmen, TEFE, 2000 yılı sonunda yüzde 32,7 oranında artmış ve 2000 yılı başında uygulamaya konulan program çerçevesinde açıklanan hedefin 12,7 puan üzerinde

gerçekleşmiştir. 1999 yılı sonundaki yüksek kamu zamları ve kur ayarlamalarının yılın ilk çeyreğindeki gecikmeli etkileri, bazı sektörlerin fiyatlarındaki katılıkların tümüyle ortadan kalkmaması, ABD dolarındaki ve ithal girdi fiyatlarındaki yükselişin maliyetleri artırması, tarım fiyatlarının yüksek gerçekleşmesi ve iç talebin canlı olması, enflasyon hedefinin aşılmasına neden olmuştur (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2000:47-52).

Ayrıca enflasyonla mücadelede önemli adımların atıldığı 2000 yılının ardından fiyat artış hızı 2001 yılı Ocak ve Şubat aylarında da düşerek yıllık bazda tüketici fiyatları endeksinde yüzde 33,6'ya, toptan eşya fiyatları endeksinde ise yüzde 26,5'e kadar gerilemiştir. Ancak Şubat ayı sonunda meydana gelen gelişmeler sonucu mevcut kur sisteminin terkedilmesi ve Türk lirasının yüksek oranda değer kaybetmesinin ardından enflasyon yeniden yükseliş eğilimine girmiştir. Döviz kurlarındaki dalgalanmanın ve beraberinde Türk lirasındaki değer kaybının etkisiyle yıl boyunca devam eden yüksek oranlı kamu fiyat ayarlamaları sonucunda 2001 yılı sonu enflasyon oranları TÜFE'de yüzde 68,5, TEFE'de ise yüzde 88,6 olarak gerçekleşmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2001:52).

2001 yılındaki gelişmeleri takiben, yapısal reformlara devam edilmesi, mali disiplinin korunması ve para politikası uygulamasının fiyat istikrarı hedefi doğrultusunda kararlılıkla sürdürülmesi, 2002 yılında da enflasyonun yavaşlama eğilimini sürdürmesi ile sonuçlanmıştır (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2002:52).

Öte yandan, yılın ortasına bu yavaşlama eğilimi azalma yönünde kendini göstermiştir. Bunun arkasında, genel seçim öncesi artan siyasi belirsizliklerin Türk lirası ve döviz kuru piyasalarında dalgalanmaya neden olması ve kamu fiyat artışlarının hızlanması aranmaktadır. Diğer taraftan, ağustos ayından itibaren mali piyasalarda görece istikrar sağlanmasıyla birlikte yılın geri kalan döneminde TEFE enflasyonundaki düşüş eğilimi hızlanarak devam etmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2002:56).

Dönemin sonlarına doğru, TEFE aylık artış oranı ortalaması yüzde 1,1 ile gerek 1994-2001 ortalaması olan yüzde 4,8'in gerekse de 2002 yılı ortalaması olan yüzde 2,3'ün oldukça altında kalmıştır. Ocak-Mart döneminde Irak savaşı ile ilgili gelişmelerden olumsuz etkilenecek yükselişe geçen yıllık toptan eşya enflasyonu, bu konuyla ilgili belirsizliklerin ortadan kalkması sonucunda Nisan ayında tekrar düşüş eğilimine girmiş

yaz aylarından itibaren söz konusu düşüş eğiliminin döviz kurundaki gerilemeye dayalı hızlandığı görülmüştür. Bunun yanında, kamu sektörü fiyatlarının enflasyon hedefi ile tutarlı olarak belirlenmesi, özellikle imalat sanayi için temel girdi olan elektrik ve gaz fiyatlarındaki artışların tek haneli düzeylerde kalması TEFE enflasyonundaki düşüşü desteklemiştir. Böylece 2002 yılı sonunda yüzde 30,8 olan TEFE yıllık artış oranı, 2003 yılı sonunda 1977'den beri görülen en düşük yıllık artış oranı olan yüzde 13,9'a gerilemiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2003: 55).

Özetle, 2002 yılında başlayan enflasyonist eğilimdeki azalış, 2004 yılında hızlanarak hedeflerle uyumlu bir şekilde devam etmiştir. Öyle ki, 2004 yılı Aralık ayında, TÜFE enflasyonu yüzde 9,32'ye gerileyerek, yıl sonu için belirlenen yüzde 12'lik enflasyon hedefinin altında kalmıştır. TEFE yıllık fiyat artışı ise, yüzde 13,84 oranında gerçekleşmiştir (Merkez Bankası Yıllık Rapor 2004:49).

3.2. TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bu kısımda, sırasıyla, ampirik analize konu olan veri setinin incelenmesi, analiz yönteminin açıklanması, söz konusu analizin gerçekleştirilmesi ve nihayetinde bulguların açıklanıp yorumlanması sunulmaktadır.

3.2.1. Veri Seti

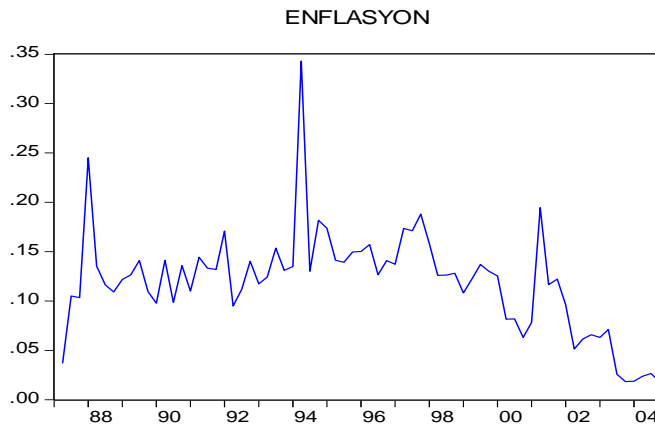
Türkiye'de bütçe dengesi ve enflasyon makroekonomik değişkenleri arasında bir ilişki olup olmadığı, bütçe dengesi/GSYİH (bd) ve tüketici fiyat endeksinden türetilen enflasyon (enf) serilerine ait 1987:1-2004:4 çeyrek verileri kullanılarak sorgulanmaktadır.

Verilerin güncel olmamasının birinci nedeni, 2005 yılında TÜFE sepetinin değişmiş olmasıdır. Bu değişikliğe göre, madde sayısı ve çeşidi artırılmış olup bazı maddelerin tanımları da değiştirilerek 3 Şubat 2005 tarihinden itibaren yeni sepete göre hesaplanan enflasyon rakamları açıklanmaya başlamaktadır. İkinci neden ise 2006 yılında bütçe tanımının değiştirilmesinde yatmaktadır. 2006 yılına kadar olan dönemde konsolide bütçe uygulaması söz konusu iken, 2006 yılı sonrası 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanununa göre hazırlanan merkezi yönetim bütçe sistemi uygulanmaya başlamaktadır.

Öte yandan, GSYİH verilerine ilişkin de önemli derecede farklılıklar barındıran 1987 ve 1998 bazlı GSYİH kullanımı konusunda bir tercih yapılarak zaman serisi analizinde oldukça önem taşıyan serbestlik derecesi kaybını engellemek adına 1987 bazlı gelir yöntemiyle GSYİH (cari fiyatlarla) serisi kullanılmaktadır.

Çalışmada kullanılan bütçe dengesi serisi Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nden; GSYİH serisi TÜİK'ten; tüketici fiyat endeksinden türetilen enflasyon serisi ise TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmaktadır.

Diğer taraftan, çalışmaya konu olan enflasyon değişkeninin ortalama oranının Grafik 1'de görüldüğü üzere, 1996 yılı öncesi ve sonrası iki dönemde birbirinden önemli anlamda farklılık göstermesinden dolayı veri seti ikiye ayrılmaktadır. Bu doğrultuda, birinci dönem 1987:1-2004:4, ikinci dönem 1987:1-1996:4, üçüncü dönem ise 1997:1-2004:4 olarak belirlenmektedir.

Grafik 1: Enflasyon Veri Seti

3.2.2. Ekonometrik Yöntem

Türkiye'de bütçe dengesi ile enflasyon arasındaki nedensel ilişki modellenmeden önce söz konusu bu iki serinin istatistiksel özellikleri ve birim kök analizi çerçevesinde analiz yapılmaktadır. İlk olarak mevsimsellikten arındırılmış olan seriler birim kök analizine tabi tutulmaktadır. Veri setinin normal dağılıp dağılmadığı incelendikten ve durağanlık sınamaları yapıldıktan sonra, veri setinin durağan çıkmasından dolayı bütçe dengesi ve

enflasyon arasındaki nedensel ilişki Granger (1969) tarafından gerçekleştirilen nedensellik analiziyle araştırılmaktadır.

Bu amaçla, öncelikle mevsimsel etkinin olup olmadığının tespitinde F-test, parametrik olmayan test ve Hareketli mevsimsel değişme testi sonuçları yorumlanmaktadır. Ardından, hata teriminin ortalaması sıfır, varyansı sabit bir dağılıma uyduğu varsayımı, Jarque-Bera test istatistiği ışığında sınanmaktadır (Gujarati 1999:102). Burada, H_0 hipotezi (sıfır hipotezi) hata terimlerinin normal dağıldığını, H_1 hipotezi (karşı hipotez) ise hata terimlerinin normal dağılmadığını ifade etmektedir.

Durağanlık varsayımı ise, verilerin ortalama ve varyanslarının zamandan bağımsız oldukları anlamına gelmektedir. Ancak makroekonomik verilerin çoğunun gerçek ve nominal değerleri zaman içinde arttığından, serilerin ortalama ve varyansları zaman içinde sabit kalmamaktadır. Birim kök testleri aracılığı ile zaman serisinin durağan olup olmadığı, eğer düzey değerleri ile durağan değilse, kaç kez fark alındığında durağanlaştığı tespit edilebilmektedir. Birim kök üzerine yapılan çalışmalar aynı zamanda, durağan olmayan değişkenlerin yer aldığı regresyon modellerinde değişkenler eşbütünleşik olmadıkları sürece kalıntıların durağan olmadıklarını göstermektedir. Böylece klasik tahmin yöntemleri hatalı sonuçlar vermekte ve sahte regresyona neden olmaktadır. Sahte regresyon modelinden hesaplanan istatistikler gerçeği yansıtmadığından, geleneksel hipotez testleri de eğilimli olmaktadır (Yavuz 2004:240).

Uygulamada birçok birim kök testi bulunmakla birlikte yaygın olarak kullanılan ve bu çalışma kapsamındaki durağanlık sınavasında tercih edilen GDF, PP ve KPSS testleri sırasıyla açıklanmaktadır. Genelleştirilmiş Dickey ve Fuller (GDF) Testi (1979), literatürde en çok kullanılan birim kök testi Dickey-Fuller tarafından geliştirilen ve parametrelerin en küçük kareler tahmin edicinin dağılımına dayanan birim kök testi olmaktadır. Standart Dickey-Fuller (DF) testi hata terimlerinin bağımsız ve aynı dağılıma sahip oldukları varsayımına dayanmaktadır. Durağanlığın araştırılmasında kurulan hipotez için t istatistik değerleri kullanılmakta olup bu istatistik değeri Dickey ve Fuller tarafından hesaplanan kritik değerlerle karşılaştırılarak birim kök olup olmadığına karar verilmektedir. Hesaplanan değerler DF kritik değerlerinden mutlak

değerce küçük ise durağan dışılığı ifade eden H_0 hipotezi reddedilemeyecek yani birim kökün varlığı kabul edilecektir (Dickey ve Fuller, 1979).

DF (1979) testinde bütün zaman serileri birinci dereceden otoregresif süreçlerle ifade edilmektedir. Diğer taraftan, daha yüksek dereceden otoregresif süreçlerin test edilmesinde de DF testlerinin kullanılması söz konusu olabilmektedir. Dickey ve Fuller, otokorelasyonlu hata terimi, hata teriminin saf rassal olduğu varsayımına dayanan DF dağılımının kullanımını geçersiz kılacağı için, yeni bir test önermektedir. DF testinde dikkate alınan model kalıpları genelleştirilerek GDF adını almaktadır. GDF regresyonlarında birim kökün varlığı, DF testi için hesaplanan kritik değerlerle test edilmektedir (Enders 1995).

Buna göre;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^k \delta_j \Delta Y_{t-j+1} + e_t \quad (3.1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^k \delta_j \Delta Y_{t-j+1} + e_t \quad (3.2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=2}^k \delta_j \Delta Y_{t-j+1} + e_t \quad (3.3)$$

GDF birim kök testi altında, (3.1), (3.2) ve (3.3) regresyonlarına göre $\delta=0$ olup olmadığı sınanmaktadır.

Öte yandan Phillips ve Perron Testi (1988) ise DF testlerinin dağılım teorisi hataların istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olduklarını varsaymaktadır. Bu yüzden de eğer bu testler kullanılıyorsa hata terimlerinin korelasyonsuz ve sabit varyansa sahip olduğundan emin olunması gerekmektedir. Ampirik ekonometrik çalışmaların hemen hemen tümünde bağımsızlık ve sabit varyans varsayımları hatalara ilişkin oldukça güçlü varsayımlar olarak belirtilmektedir (Phillips 1987).

İlaveten Phillips ve Perron (1988), birim kökün varlığını test etmek için, bu varsayımlara dayanmayan alternatif bir birim kök testi geliştirmektedir. Söz konusu bu

test, GDF testinin bir dönüşümü niteliğindedir. Bu yaklaşımda Dickey-Fuller yöntemindeki regresyon eşitliklerine değil sadece test istatistiğine bir dönüşüm yapılmaktadır. Bu test istatistiğinin limit dağılımı, DF istatistikleri ile aynı olduğundan DF tabloları PP istatistikleri için de kullanılmaktadır. Z serisi adı verilen bu yöntem, pozitif hareketli ortalama bileşenleri içeren zaman serisi modellerinde daha avantajlı olup diğer testlere kıyasla daha güçlü görünmektedir (Phillips, Perron 1988). Phillips ve Perron tarafından geliştirilen bu test istatistiği denklem (3.4a), (3.4b) ve (3.4c)' de verilmektedir.

$$Z_{\bar{\alpha}} = T(\bar{\alpha} - 1) - \frac{1}{2}(\bar{\alpha}_{T1}^2 - \bar{\alpha}^2) \left[T^{-2} \sum_2^T y_{t-1}^2 \right]^{-1} \quad (3.4a)$$

$$Z(t_{\bar{\alpha}}) = (\bar{\sigma}/\bar{\sigma}_{t1})t_{\bar{\alpha}} - (l/2)(\bar{\sigma}_{T1}^2 - \bar{\sigma}^2) \left[\left(T^{-2} \sum_{t=1}^T u_{t-1}^2 \right)^{1/2} \right]^{-1}$$

$$Z_{\hat{\alpha}} = T(\hat{\alpha} - 1) - \frac{l}{2}(\hat{\alpha}_{T1}^2 - \hat{\alpha}^2) \left[T^{-2} \sum_2^T y_{t-1}^2 \right]^{-1} \quad (3.4b)$$

$$Z(t_{\hat{\alpha}}) = (\hat{\sigma}/\hat{\sigma}_{t1})t_{\hat{\alpha}} - (l/2)(\hat{\sigma}_{T1}^2 - \hat{\sigma}^2) \left[\left(T^{-2} \sum_{t=1}^T \hat{u}_{t-1}^2 \right)^{1/2} \right]^{-1}$$

$$Z_{\tilde{\alpha}} = T(\tilde{\alpha} - 1) - \frac{l1}{2}(\tilde{\sigma}_{T1}^2 - \tilde{\sigma}^2) \left[T^{-2} \sum_2^T y_{t-1}^2 \right]^{-1} \quad (3.4c)$$

$$Z(t_{\tilde{\alpha}}) = (\tilde{\sigma}/\tilde{\sigma}_{t1})t_{\tilde{\alpha}} - (l/2)(\tilde{\sigma}_{T1}^2 - \tilde{\sigma}^2) \left[\left(T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{u}_{t-1}^2 \right)^{1/2} \right]^{-1}$$

Diğer taraftan, KPSS (1992) Testi, GDF testinin aksine iyi güç özelliklerine sahip olmaktadır. Bu yaklaşım, GDF test yöntemini tersine çevirerek durağan dışılık alternatifine karşın durağanlık boş hipotezi altında bir test istatistiği oluşturmaktadır. KPSS testinde boş hipotez durağanlık anlamına gelmektedir. KPSS testinde, LM test istatistiğinin dönüştürülmüş versiyonu kullanılmaktadır (KPSS 1992). Söz konusu bu test istatistiği (3.5) ile gösterilmekte ve ortalama durağanlığın sınanması için kullanılmaktadır.

$$\eta_{\mu} = \frac{T^{-2} \sum_{t=1}^T S_1^2}{S^2(\ell)} \quad (3.5)$$

Bununla beraber, ekonometrik modellerde bir değişkenin bir başka değişkenle bağımlılığı söz konusu olmaktadır. Tabii bu bağımlılık söz konusu iki değişken arasında mutlaka bir ilişki olduğunu anlamına gelmemektedir. Bu değişkenlerden her biri diğerini gecikmeli olarak etkilemektedir. Burada, (3.6) numaralı ifade, bütçe dengesinden enflasyona doğru tek yönlü, (3.7) numaralı ifade, enflasyondan bütçe dengesine doğru tek yönlü ve son olarak (3.8) numaralı ifade ise her iki değişkenin birbirine doğru yani çift yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir.

$$bd \rightarrow enf \quad (3.6)$$

$$enf \rightarrow bd \quad (3.7)$$

$$bd \rightarrow enf \text{ ve } enf \rightarrow bd \quad (3.8)$$

Zira bütçe dengesi ve enflasyon arasındaki ilişki Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi ile araştırılmaktadır. Granger-nedensellik testi (5.9)'da yer alan regresyon aracılığıyla uygulanmaktadır:

$$y_t = \theta + \sum_{i=1}^p a_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.9)$$

X serisinin, diğer bir seri olan Y'nin Granger nedeni olup olmadığı, boş hipotezin yani değişkenleri niteleyen katsayıların sıfır değerine eşit olmasının test edilmesiyle analiz edilmektedir. Boş hipotezin reddedilmesi, değişkenler arasındaki nedensel ilişkinin geçerliliğini ortaya koymaktadır. Hipotezin kabul edilmesi ise tam aksine nedenselliğin olmadığı sonucuna götürmektedir. Denklem (3.9)'te yer alan regresyon, bütçe dengesi ve enflasyon arasındaki ilişkiyi yansıtacak biçimde düzenlenmekte ve bu ilişkiyi sınavacak hipotez denklem (3.10) ve (3.11)'de ifade edilmektedir.

$$enf_t = \theta + \sum_{i=1}^p K_i enf_{t-i} + \sum_{i=1}^q \mu_i bd_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.10)$$

$$bd_t = \theta + \sum_{i=1}^p \phi_i bd_{t-i} + \sum_{i=1}^q \delta_i enf_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.11)$$

Granger nedensellik testinin ön koşulu, optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi olarak bilinmektedir. Bu kapsamda maksimum dört bilgi kriteri seçilerek (Son Tahmin Hatası (STH), Akaike (ABK), Hannan-Quinn (HQ), Schwarz (SC)) her gecikme için kriter değer hesaplanmaktadır. En küçük kriter değeri hangi gecikme sayısında belirtiliyor ise uygun gecikme uzunluğu buna göre tercih edilmektedir. Granger nedensellik testine göre bütçe dengesi ve enflasyon değişkenleri arasında nedensellik tespit edilirse söz konusu bu nedenselliğin işaretine ilişkin VOR (Vektör Otoregresyon) modeli kurulduktan sonra tahmin sonuçlarını yorumlamak gerekmektedir.

3.2.3. Ekonometrik Analiz

3.2.3.1. Birinci Dönem (1987:1-2004:4)

3.2.3.1.1. Mevsimsellik Sınaması

Tablo 10: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Mevsimsellik Sınaması

Değişkenler	F-test	Parametrik olmayan test	Hareketli mevsimsel değişme testi
	F-değeri	Kruskal-Wallis istatistiği	F-değeri
Bütçe dengesi	0.095***	0.1509***	1.219**
Enflasyon	1.125***	1.2388***	3.218***

Tablo 10'a göre bütçe dengesi veri seti için, F-test ve parametrik olmayan test %1, Hareketli mevsimsel değişme testi ise %5 anlamlılık düzeyinde mevsimsel etkinin olmadığını söylemektedir. Diğer taraftan, enflasyon veri seti ise benzer şekilde F-test, parametrik olmayan test ve ayrıca Hareketli mevsimsel değişme testi için %1 anlamlılık düzeyinde mevsimsel etkinin olmadığını ortaya koymaktadır.

3.2.3.1.2. Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri

Tablo 11: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri

Değerler	Bütçe dengesi	Enflasyon
Ortalama	-0.073975	0.119237
Medyan	-0.062121	0.125844
Maksimum	0.033042	0.343144
Minimum	-0.223951	0.018095
Standart sapma	0.054070	0.052668
Çarpıklık	-0.850485	0.754380
Basıklık	3.489434	6.667447
Jarque-Bera	9.398541	46.52429
Olasılık	0.009102	0.000000

Yukarıdaki tabloda birinci döneme ilişkin veri setlerinin istatistiksel özelliklerine yer verilmektedir. Gerek bütçe dengesinin gerekse de enflasyonun, jarque-bera test istatistiği sırasıyla $0.0091102 < 0.01$ ve $0.000000 < 0.01$ olduğundan, %1 anlamlılık düzeyinde, verilerin normal dağıldığını gösteren H_0 hipotezinin reddedilmesi değişkenlere ilişkin veri setlerinin normal dağılmadığı anlamına gelmektedir. Bütçe dengesinin çarpıklık değerinin negatif olması, serinin negatif değerlere doğru çarpık olduğu anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, enflasyona ait çarpıklık değerinin pozitif olması da serinin pozitif değerlere doğru çarpık olduğunu göstermektedir. İlâveten, veri setlerinin standart sapma değerlerinin birbirine yakın olması, gözlem değerlerinin birbiri ile olan farklılıklarının benzer olmaları anlamını taşımaktadır.

3.2.3.1.3. Birim Kök Sınaması

Değişenlerin birim kök sınamalarında, her biri düzey değerlerinde, GDF, PP ve KPSS birim kök testlerine göre ve hem sadece sabit terim seçili iken hem de trend ve sabit terim seçili iken uygulamalar yapılmaktadır. Tablo 12'ye göre GDF ve PP için olasılık değerleri, KPSS için ise LM test istatistiğine göre yorumlanmaktadır.

Tablo 12: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Birim Kök Sınaması

Birim kök sınaması		Bütçe dengesi	Enflasyon
		Olasılık değeri	
GDF	Sabit terim	0.5298	0.1200
	Trend ve sabit terim	0.0000***	0.0479**
PP	Sabit terim	0.0009***	0.0001***
	Trend ve sabit terim	0.0000***	0.0000***
		LM istatistiği	
KPSS	Sabit terim	0.874458***	0.566183***
	Trend ve sabit terim	0.082801***	0.280752***

Birinci dönem için Tablo 12'deki birim kök test sonuçlarına göre ***,** ve * ile gösterilen değerler sırayla, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde, H_0 hipotezinin reddedildiğini yani serinin durağan olduğunu kanıtlamaktadır. Olasılık değerlerinden hareketle, örneğin GDF birim kök testinde, trend ve sabit terim seçili iken, bütçe dengesi için $0.0000 < 0.01$ olduğundan %1 düzeyinde; enflasyon için $0.0479 < 0.05$ olduğundan %5 düzeyinde birim kök olmadığı savunulabilmektedir. Diğer taraftan KPSS birim kök testinde ise boş hipotez veri setini durağan olduğunu ifade ettiğinden, LM test istatistiği, bütçe dengesi için, örneğin, sabit ve trendli iken $0.082801 > 0.01$ olduğundan, veri seti durağan kabul edilmektedir. Enflasyon veri seti için de aynı açıklama yapılabilir.

3.2.3.1.4. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testinin uygulamaya geçmeden önce uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, aşağıda öncelikle bu tespit gerçekleştirilmektedir.

Tablo 13: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

Gecikme uzunluğunun tespit edilmesi				
Gecikme	STH	ABK	SC	HQ
0	7.59e-06	-6.113304	-6.047493	-6.087262
1	4.10e-06	-6.728435	-6.531000*	-6.650309
2	3.69e-06	-6.835248	-6.506190	-6.705039
3	3.39e-06*	-6.919875*	-6.459193	-6.737582*
4	3.79e-06	-6.809790	-6.217485	-6.575413

Değişkenler arasındaki ilişkinin nedensellik analizinin ilk aşaması olarak bilinen uygun gecikme uzunluğunun tespiti için Tablo 13'teki kriterler 3 optimal gecikme uzunluğuna işaret etmektedir.

Tablo 14: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Granger Nedensellik Testi

Gecikme uzunluğu	H ₀ hipotezi: Enflasyon bütçe dengesinin Granger nedeni değildir		H ₀ hipotezi: Bütçe dengesi enflasyonun Granger nedeni değildir	
	F oranı	P değeri	F oranı	P değeri
3	1.38979	0.2545	2.93929	0.0402**

Dönemin genelinde, Tablo 14'ten hareketle, enflasyonun bütçe dengesinin Granger nedeni olmadığı anlamına gelen H₀ hipotezi, olasılık değerinin 0.2545 olmasından dolayı boş hipotez kabul edilmektedir. Diğer taraftan, %5 anlamlılık düzeyinde 0.0402 değeri H₀ hipotezinin kabul edilmemesi anlamına gelmektedir. Bu da bütçe dengesinin enflasyonun Granger nedeni olduğunu anlamına gelmektedir.

Tablo 15: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin VOR Modeli

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	
	Bütçe dengesi	Enflasyon
Bütçe dengesi (-1)	0.370529	0.088742
	(0.12378)	(0.11740)
	[2.99348]	[0.75589]
Bütçe dengesi (-2)	0.196967	-0.011664
	(0.13262)	(0.12579)
	[1.48515]	[-0.09273]
Bütçe dengesi (-3)	0.185062	0.247927
	(0.12485)	(0.11841)
	[1.48231]	[2.09374]
Enflasyon (-1)	-0.224940	0.245250
	(0.13022)	(0.12351)
	[-1.72736]	[1.98565]
Enflasyon (-2)	0.050052	0.257418
	(0.13137)	(0.12460)
	[0.38099]	[2.06593]
Enflasyon (-3)	0.196965	0.118817
	(0.12994)	(0.12325)
	[1.51578]	[0.96405]
Sabit Katsayı	-0.022713	0.068844
	(0.02301)	(0.02182)
	[-0.98708]	[3.15443]
R ²	0.411503	0.436336
F-istatistiği	7.108980	7.870094

Tablo 15' e göre, VOR modeli altında üç dönem önceki bütçe dengesi ile enflasyon arasında pozitif ilişki tespit edildiğinden, bütçe dengesi arttıkça enflasyonun da arttığı görülmektedir.

Denklem 1:

$$\text{Bütçe dengesi} = C(1) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + C(2) * \text{Bütçe dengesi}(-2) + C(3) * \text{Bütçe dengesi}(-3) + C(4) * \text{Enflasyon}(-1) + C(5) * \text{Enflasyon}(-2) + C(6) * \text{Enflasyon}(-3) + C(7)$$

Denklem 2:

$$\text{Enflasyon} = C(8) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + C(9) * \text{Bütçe dengesi}(-2) + C(10) * \text{Bütçe dengesi}(-3) + C(11) * \text{Enflasyon}(-1) + C(12) * \text{Enflasyon}(-2) + C(13) * \text{Enflasyon}(-3) + C(14)$$

Tablo 16: 1987:1-2004:4 Dönemine İlişkin Denklem Setinin Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	0.370529	0.123779	2.993478	0.0033
C(2)	0.196967	0.132625	1.485147	0.1401
C(3)	0.185062	0.124847	1.482311	0.1408
C(4)	-0.224940	0.130222	-1.727355	0.0866
C(5)	0.050052	0.131372	0.380994	0.7039
C(6)	0.196965	0.129943	1.515778	0.1322
C(7)	-0.022713	0.023010	-0.987077	0.3256
C(8)	0.088742	0.117400	0.755894	0.4512
C(9)	-0.011664	0.125790	-0.092725	0.9263
C(10)	0.247927	0.118413	2.093744	0.0384
C(11)	0.245250	0.123511	1.985649	0.0493
C(12)	0.257418	0.124602	2.065926	0.0410
C(13)	0.118817	0.123247	0.964055	0.3369
C(14)	0.068844	0.021824	3.154427	0.0020

Tablo 16'dan elde edilen tahmin sonuçlarına göre yukarıdaki denklem seti yeniden yazılmaktadır. Buna göre, tahmin sonuçlarına göre elde edilen katsayılar, denklemdeki yerlerine yerleştirilmektedir.

Denklem 1:

$$\text{Bütçe dengesi} = (0.370529) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + (0.196967) * \text{Bütçe dengesi}(-2) + (0.185062) * \text{Bütçe dengesi}(-3) + (-0.224940) * \text{Enflasyon}(-1) + (0.050052) * \text{Enflasyon}(-2) + (0.196965) * \text{Enflasyon}(-3) + (-0.022713)$$

Denklem 2:

$$\text{Enflasyon} = (0.088742) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + (-0.011664) * \text{Bütçe dengesi}(-2) + (0.247927) * \text{Bütçe dengesi}(-3) + (0.245250) * \text{Enflasyon}(-1) + (0.257418) * \text{Enflasyon}(-2) + (0.118817) * \text{Enflasyon}(-3) + (0.068844)$$

Dolayısıyla, bütçe dengesinin enflasyonu nasıl etkilediğini görmek istiyorsak, C(8), C(9) ve C(10) katsayılarının toplam değerine ulaşmamız gerekmektedir. Bu toplam, pozitif olduğu için iki değişken arasında pozitif ilişki olduğu söylenebilmektedir.

3.2.3.2. İkinci Dönem (1987:1-1996:4)

3.2.3.2.1. Mevsimsellik Sınaması

Tablo 17: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Mevsimsellik Sınaması

Değişken	F-test	Parametrik olmayan test	Hareketli mevsimsel değişme testi
	F-değeri	Kruskal-Wallis istatistiği	F-değeri
Bütçe dengesi	0.334***	0.7332***	1.993**
Enflasyon	1.037***	1.5791***	2.542**

Tablo 17'ye göre, bütçe dengesi bağımlı değişkeni için, F-test ve parametrik olmayan test %1, Hareketli mevsimsel değişme testi ise %5 anlamlılık düzeyinde mevsimsel etkinin olmadığını söylemektedir. Enflasyon, bağımsız değişkeni için ise, benzer şekilde F-test ve parametrik olmayan test %1, Hareketli mevsimsel değişme testi ise %5 anlamlılık düzeyinde mevsimsel etkinin olmadığını söylemektedir.

3.2.3.2.2. Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri

Tablo 18: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri

Değerler	Bütçe dengesi	Enflasyon
Ortalama	-0.043791	0.137434
Medyan	-0.041715	0.133214
Maksimum	0.018126	0.343144

Minimum	-0.098017	0.36770
Standart sapma	0.027445	0.046240
Çarpıklık	0.311434	2.363709
Basıklık	2.686433	12.11942
Jarque-Bera	0.810481	171.4575
Olasılık	0.666816***	0.0000***

İkinci döneme ait veri setinin istatistiksel özellikleri betimsel olarak ifade edilmektedir. Çarpıklık değerlerinin pozitif olması veri setinin sağa yani pozitif değerlere doğru bir eğime sahip olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, standart sapma değerlerinin bir önceki döneme kıyasla aralarındaki farkın açılması, bu dönemde gözlem değerleri arasındaki farklılıkların birbirine benzerlik oranının azaldığının bir göstergesi olmaktadır.

Bununla beraber bütçe dengesinin, jarque-bera test istatistiğinin olasılık değerinin bütçe dengesi ve enflasyon içi sırasıyla $0.666816 > 0.01$ olduğundan verilerin normal dağıldığını gösteren H_0 hipotezinin kabul edilmesi, ya da diğer bir ifadeyle H_1 hipotezinin reddedilmesi anlamına gelmektedir. Enflasyon değişkeninin, jarque-bera test istatistiğinin olasılık değeri olan $0.0000 < 0.01$ olduğundan, %1 anlamlılık düzeyinde, verilerin normal dağıldığını gösteren H_0 hipotezinin reddedilmesi, ya da diğer bir ifadeyle H_1 hipotezinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir.

3.2.3.2.3. Birim Kök Sınaması

Tablo 19: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Birim Kök Sınaması

Birim kök sınaması		Bütçe dengesi	Enflasyon
		Olasılık değeri	
GDF	Sabit terim	0.0032***	0.0000***
	Trend ve sabit terim	0.0001***	0.0000***
PP	Sabit terim	0.0018***	0.0000***

	Trend ve sabit terim	0.0001***	0.0000***
		LM istatistiği	
KPSS	Sabit terim	0.627633***	0.431766***
	Trend ve sabit terim	0.053912***	0.056480***

Durağanlık analizinde, H_0 hipotezi bütçe dengesinin veya enflasyonun birim köke sahip olduğunu, karşı hipotez ise, olmadığını ifade etmektedir. Bu bilgi ışığında, bütçe dengesi için, GDF birim kök testinin sabit terim seçili iken, olasılık değeri $0.0032 < 0.01$ olduğundan, %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedilmesi, birim kök olmadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, trend ve sabit terim altında da sonuç aynı olmaktadır. Benzer şekilde, PP birim kök testinin olasılık değerleri de her değerde reddedildiğinden birim kök olmadığını sonucuna götürmektedir.

KPSS birim kök testi bulgularına göre öncelikle, sıfır hipotezinin bütçe dengesinin durağan olduğu anlamına geldiğini belirtmek gerekmektedir. Bu durumda, KPSS birim kök testinde, sabit terim ve trend ile sabit terim seçili iken, sırasıyla LM istatistiği $0.627633 > 0.01$ ve $0.053912 > 0.01$ olduğundan, %1 anlamlılık düzeyinde bütçe dengesinin durağan olduğu kabul edilmektedir. Enflasyon değişkeni için de her bir birim kök testi %1 anlamlılık düzeyinde birim kök olmadığı sonucuna götürmektedir.

3.2.3.2.4. Granger Nedensellik Testi

Tablo 20: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

Gecikme uzunluğunun tespit edilmesi				
Gecikme	STH	ABK	SC	HQ
0	1.37e-06	-7.824479	-7.735602	-7.793798
1	1.09e-06*	-8.057075*	-7.791344*	-7.965934*
2	1.13e-06	-8.018208	-7.573823	-7.864806
3	1.11e-06	-8.047529	-7.425390	-7.832767
4	1.23e-06	-7.954965	-7.155072	-7.678842

Tablo 20'ye göre uygun gecikme 1 olarak belirlenmektedir. 1 gecikme kriterine göre Granger nedensellik testi uygulandığında Tablo 21 elde edilmektedir.

Tablo 21: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Granger Nedensellik Testi

Gecikme uzunluğu	H ₀ hipotezi: Enflasyon bütçe dengesinin Granger nedeni değildir		H hipotezi: Bütçe dengesi enflasyonun Granger nedeni değildir	
	F oranı	P değeri	F oranı	P değeri
1	3.23107	0.0809*	4.99699	0.0319**

Boş hipotezin olasılık değeri $0.0809 < 0.10$ olduğundan, %10 anlamlılık düzeyinde boş hipotez reddedilmektedir. Yani enflasyon, bütçe dengesinin Granger nedenidir. Diğer taraftan, $0.0319 < 0.05$ ise, bu durum %5 anlamlılık düzeyinde bütçe dengesinin de enflasyonun Granger nedeni olduğunu göstermektedir. Bu durum, iki değişken arasındaki ilişkinin iki yönlü olduğunu sonucuna götürmektedir.

Tablo 22: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin VOR Modeli

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	
	Bütçe dengesi	Enflasyon
Bütçe dengesi (-1)	0.397519 (0.15584) [2.55079]	-0.571854 (0.25582) [-2.23539]
Enflasyon (-1)	-0.163289 (0.09084) [-1.79752]	0.061579 (0.14912) [0.41295]
Sabit katsayı	-0.005075 (0.01549) [-0.32756]	0.107137 (0.02543) [4.21242]
R ²	0.197761	0.125165
F-istatistiği	4.313942	2.503761

Tablo 22'ye göre enflasyon bağımlı değişken, bütçe dengesi bağımsız değişken iken, (-0.571854) katsayısı, bütçe dengesi arttıkça, enflasyonun azaldığını veya tam aksini; bütçe dengesi bağımlı değişken, enflasyon bağımsız değişken iken (-0.163289) katsayısı

da, enflasyon artarken bütçe dengesinin azaldığını veya tam tersini söylemektedir. Yani değişkenler arasında ters yönlü bir ilişki söz konusu olmaktadır.

Sıradan en küçük kareler tahmin yöntemi altında birinci dönem için bizi yukarıdaki katsayılara götüreceğ olan, aşağıdaki denklem seti tahmin edilmektedir.

Denklem 1:

$$\text{Bütçe dengesi} = C(1) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + C(2) * \text{Enflasyon}(-1) + C(3)$$

Denklem 2:

$$\text{Enflasyon} = C(4) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + C(5) * \text{Enflasyon}(-1) + C(6)$$

Tablo 23: 1987:1-1996:4 Dönemine İlişkin Denklem Setinin Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	0.397519	0.155842	2.550791	0.0129
C(2)	-0.163289	0.090841	-1.797519	0.0766
C(3)	-0.005075	0.015494	-0.327559	0.7442
C(4)	-0.571854	0.255818	-2.235394	0.0286
C(5)	0.061579	0.149118	0.412952	0.6809
C(6)	0.107137	0.025434	4.212418	0.0001

Tahmin sonuçlarına göre yukarıdaki denklem setini yeniden ele alınmaktadır.

Denklem 1:

$$\text{Bütçe dengesi} = (0.397519) \text{ Bütçe dengesi}(-1) + (-0.163289) \text{ Enflasyon}(-1) + (-0.005075)$$

Denklem 2:

$$\text{Enflasyon} = (-0.571854) \text{ Bütçe dengesi}(-1) + (0.061579) \text{ Enflasyon}(-1) + (0.107137)$$

Birinci denkleme göre, enflasyonun bir dönem gecikmeli değeri ile bütçe dengesi arasında ters yönlü bir ilişki söz konusu olmaktadır. Aynı şekilde C(4) katsayısının da negatif olmasından dolayı bütçe dengesi arttıkça enflasyon azalmaktadır veya bütçe dengesi azaldıkça enflasyon artmaktadır.

3.2.3.3. Üçüncü Dönem (1997:1-2004:4)

3.2.3.3.1. Mevsimsellik Sınaması

Tablo 24: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Mevsimsellik Sınaması

Değişkenler	F-test	Parametrik olmayan test	Hareketli mevsimsel değişme testi
	F-değeri	Kruskal-Wallis istatistiği	F-değeri
Bütçe dengesi	0.094***	0.9744***	0.980**
Enflasyon	0.688***	0.9119***	3.143**

Tablo 24, bütçe dengesi değişkeni için, F-test ve parametrik olmayan test %1, Hareketli mevsimsel değişme testi ise %5 anlamlılık düzeyinde mevsimsel etkinin olmadığını söylemektedir. Öte yandan enflasyon değişkeni için ise, F-test ve parametrik olmayan test %1, Hareketli mevsimsel değişme testi ise %5 anlamlılık düzeyinde mevsimsel etkinin olmadığını söylemektedir.

3.2.3.3.2. Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri

Tablo 25: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Veri Setinin İstatistiksel Özellikleri

Değerler	Bütçe dengesi	Enflasyon
Ortalama	-0.0111704	0.097170
Medyan	-0.097998	0.102304
Maksimum	0.033042	0.194618
Minimum	-0.223951	0.018095
Standart sapma	0.05707	0.052228
Çarpıklık	-0.072684	0.044116
Basıklık	3.187945	0.026249
Jarque-Bera	0.075273	1.274634
Olasılık	0.963063***	0.528709***

Son olarak, üçüncü dönemde veri setinin istatistiksel özelliklerini incelediğimizde, bütçe dengesi veri setinin çarpıklık değerinin negatif olması serinin negatif değerlere doğru; enflasyon veri setinin çarpıklık değerinin pozitif olması ise serinin pozitif

değerlere doğru çarpık olduğunun bir göstergesidir. Diğer taraftan, dönemin geneli ile benzer biçimde, veri setlerinin standart sapma değerleri birbirleri ile yakın değer taşıdığından, gözlem değerleri arasındaki farklılıkların da benzer olduğu söylenebilmektedir.

Jarque-bera test istatistiğinin ortaya koyduğu sonuç ise hem bütçe dengesi veri setinin hem de enflasyon veri setinin sırasıyla olasılık değerlerinin $0.963063 > 0.01$ ve $0.528709 > 0.01$ olduğundan, %1 anlamlılık düzeyinde, verilerin normal dağıldığını gösteren H_0 hipotezinin kabul edilmesi, ya da diğer bir ifadeyle H_1 hipotezinin reddedilmesi anlamına gelmektedir.

3.2.3.3.3. Birim Kök Sınaması

Değişkenlerin birim kök sınamalarında, her biri düzey değerlerinde, GDF, PP ve KPSS birim kök testlerine göre, hem sadece sabit terim seçili iken hem de trend ve sabit terim seçili iken uygulamalar yapılmaktadır. GDF ve PP için olasılık değerleri, KPSS için ise LM test istatistiği yorumlanmaktadır.

Tablo 26: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Birim Kök Sınaması

Birim kök sınaması		Bütçe dengesi	Enflasyon
		Olasılık değeri	
GDF	Sabit terim	0.0029***	0.0029***
	Trend ve sabit terim	0.0170**	0.0170**
PP	Sabit terim	0.0029***	0.5218
	Trend ve sabit terim	0.0170**	0.0195**
		LM istatistiği	
KPSS	Sabit terim	0.195092***	0.669221***
	Trend ve sabit terim	0.147860***	0.073496***

Durağanlık analizinde, H_0 hipotezi bütçe dengesinin veya enflasyonun birim köke sahip olduğunu, karşı hipotez ise, olmadığını ifade etmektedir.

Bu bilgi ışığında bütçe dengesi için, GDF testi altında, sabit terimi denkleme dahil ettiğimizde, %1 anlamlılık düzeyinde bütçe dengesinin birim köke sahip olmadığı; sabit

terim ve trendi dahil ettiğimizde ise, %5 anlamlılık düzeyinde birim kök olmadığını söyleriz. PP birim kök testi için de durum değişmemektedir. KPSS testine göre ise, %1 anlamlılık düzeyinde, sıfır hipotezinin kabul edildiği yani bütçe dengesinin durağan olduğu ortaya konulmaktadır.

Enflasyon için, GDF birim kök testinin sabit terim seçili iken, olasılık değeri $0.0029 < 0.01$ olduğundan, %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedilmesi, birim kök olmadığı anlamına gelmektedir. Trend ve intercept (trend ve sabit terim) seçili iken yine birim kök olmadığını ancak %5 anlamlılık düzeyinde söyleriz. PP birim kök testi ise, 0.5218 değerine göre tüm anlamlılık düzeylerinde, sıfır hipotezinin kabul edilmesine yol açtığından, birim kök olduğunu sonucuna götürmektedir. Diğer taraftan aynı birim kök testine, sabit terim ve trend analize dahil edildiğinde, $0.0195 < 0.05$ olduğundan, %5 anlamlılık düzeyinde birim kök olmadığını göstermektedir.

KPSS testi daha önce de söylediğimiz gibi sıfır hipotezinin bütçe dengesi değişkeninin veya enflasyonun durağan olduğu şeklinde kurgulandığı bir yöntemdir. Buna göre, $0.669221 > 0.01$ ve $0.073496 > 0.01$ olduğundan, H_0 kabul edilmektedir. Yani, enflasyon durağan olmaktadır.

3.2.3.3.4. Granger Nedensellik Testi

Son olarak, üçüncü dönem için yapılan ve Tablo 27’de ifade edilen gecikme uzunluğunun tespit edilmesi işlemi 1 gecikmenin optimal olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 27: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

Gecikme uzunluğunun tespit edilmesi				
Gecikme	STH	ABK	SC	HQ
0	6.92e-06	-6.204984	-6.109826	-6.175893
1	2.46e-06*	-7.240283*	-6.954810*	-7.153011*
2	2.59e-06	-7.195059	-6.729272	-7.049607
3	3.17e-06	-7.007984	-6.341882	-6.804350
4	3.17e-06	-7.033665	-6.177248	-6.771850

Tablo 28: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Granger Nedensellik Testi

Gecikme uzunluğu	H ₀ hipotezi: Enflasyon bütçe dengesinin Granger nedeni değildir		H ₀ hipotezi: Bütçe dengesi enflasyonun Granger nedeni değildir	
	F oranı	P değeri	F oranı	P değeri
1	1.14825	0.2931	15.2956	0.0005***

İki döneme ayırdığımız veri setinin söz konusu bu ikinci döneminde, olasılık değerinden hareketle sıfır hipotezi yani enflasyonun bütçe dengesinin Granger nedeni olmadığı kabul edilmektedir. İlişkinin diğer boyutunda ise, sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiğinden, bütçe dengesi enflasyonun Granger nedeni olmaktadır. Nedenselliğin yönünü tespit etmek adına VOR modeli kurulmakta tablo-30'da ise kurulan denklem sistemi tahmin edilmektedir.

Tablo 29: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin VOR Modeli

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	
	Bütçe dengesi	Enflasyon
Bütçe dengesi(-1)	0.222919 (0.18187) [1.22571]	0.334339 (0.08549) [3.91095]
Enflasyon(-1)	-0.213229 (0.19899) [-1.07156]	0.880691 (0.09353) [9.41564]
Sabit katsayı	-0.066565 (0.02836) [-2.34694]	0.045953 (0.01333) [3.44686]
R ²	0.098771	0.773549
F-istatistiği	1.534342	47.82360

İki değişken arasındaki ilişkinin yönünün, bütçe dengesinden enflasyona doğru olduğu tespit edilen ikinci dönemde, bütçe dengesi arttıkça, enflasyon da artmaktadır. Katsayının pozitif olması (0.334339) bunun bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Denklem 1:

$$\text{Bütçe dengesi} = C(1) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + C(2) * \text{Enflasyon}(-1) + C(3)$$

Denklem 2:

$$\text{Enflasyon} = C(4) * \text{Bütçe dengesi}(-1) + C(5) * \text{Enflasyon}(-1) + C(6)$$

Tablo 30: 1997:1-2004:4 Dönemine İlişkin Denklem Setinin Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	0.222919	0.181869	1.225712	0.2254
C(2)	-0.213229	0.198989	-1.071565	0.2885
C(3)	-0.066565	0.028362	-2.346940	0.0225
C(4)	0.334339	0.085488	3.910955	0.0003
C(5)	0.880691	0.093535	9.415641	0.0000
C(6)	0.045953	0.013332	3.446859	0.0011

Tahmin sonuçlarına göre yukarıdaki denklem seti yeniden ifade edilmektedir.

Denklem 1:

$$\text{Bütçe dengesi} = (0.222919) \text{ Bütçe dengesi}(-1) + (-0.213229) \text{ Enflasyon}(-1) + (-0.066565)$$

Denklem 2:

$$\text{Enflasyon} = (0.334339) \text{ Bütçe dengesi}(-1) + (0.880691) \text{ Enflasyon}(-1) + (0.045953)$$

Yukarıda enflasyondan bütçe dengesine doğru herhangi bir ilişki olmadığını söylemiştik. Bunun sebebi C(2) olarak adlandırılan katsayının istatistiksel anlamının olmamasıdır. Diğer taraftan, bütçe dengesinin enflasyonu nasıl etkilediğini anlamımıza yardımcı olan katsayının anlamlı olduğunu görmek de mümkündür. Dolayısıyla, bütçe dengesi arttıkça, enflasyon azalmakta ya da diğer bir ifadeyle, bütçe dengesi azaldıkça, enflasyon artmaktadır.

3.2.3. Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi

Tablo 31, tüm ampirik kısaca bulguların değerlendirilmesini içermektedir. Buna göre, birinci dönem için, her iki veri setinin de mevsimsel etkiden yoksun olduğu görülmektedir. Ayrıca değişkenlerin birim köke sahip olup olmadığının sınanmasını

ifade eden durağanlık testi sonucunda her iki veri setinin de durağan olduğu ortaya konulmaktadır. Durağan oldukları belirlenen veri setlerine aralarında nedensellik ilişkisi araştırılmak istenildiğinde öncelikle gecikme uzunluğu tespit edilmektedir. Granger nedensellik testi ışığında bütçe dengesinden enflasyona tek yönlü nedensellik saptanmakta olup VOR modeli altında denklem sistemleri tahmin edilmektedir. Denklem sisteminin tahmin sonuçları ise nedenselliğin işaretinin pozitif olduğunu göstermektedir ki, bu durum bütçe dengesi arttıkça enflasyonun da arttığını ifade etmektedir. Yani, bütçe fazla verdikçe enflasyon artmakta veya bütçe açık verdikçe enflasyon azalma yönünde eğitim sergilemektedir. Üçüncü dönem için de nedenselliğin olup olmadığı var ise yönünün ne olduğu hakkında benzer cümleleri kurmak mümkün görünmektedir. Diğer taraftan, dönemi ikiye ayırmamıza neden olacak şekilde ortalama enflasyon oranının ciddi anlamda yüksek seyrettiği 1987:1-1996:4 yıllarında iki veri seti arasında çift yönlü ve negatif nedensellik tespit edilmektedir. Bu sonuç da bütçe dengesi arttıkça yani bütçe fazla verdikçe enflasyon oranının düşmesi veya enflasyon arttıkça bütçe dengesinin azalması yani bütçenin açık vermesi şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 31: Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi

Sınamalar	Birinci Dönem (1987:1-2004:4)	İkinci Dönem (1987:1-1996:4)	Üçüncü Dönem (1997:1-2004:4)
1-Mevsimsel etki			
Bütçe dengesi	x	x	x
Enflasyon	x	x	x
2-Normal dağılım			
Bütçe dengesi	x	√	√
Enflasyon	x	x	√
3-Durağanlık			
Bütçe dengesi	√	√	√
Enflasyon	√	√	√
4-Gecikme uzunluğu	3	1	1
5-Nedenselliğin yönü	bd→enf	bd↔enf	bd→enf
6-Nedenselliğin işareti	(+)	(-)	(+)

SONUÇ

Bütçe açıkları ve onun enflasyon ile olan ilişkisi iktisadi alanda geçmişten günümüze birçok çalışmaya konu olmaktadır. Bu durum, istikrarsız seyir izleyen ve ilintili olabilecekleri düşünülen iki değer, makroekonomik denge üzerindeki olumsuz etkilerinden ileri gelmektedir. Bütçe açıklarının enflasyonist olup olmadığı, bütçe açıklarının finansman yöntemleri ile ilgilidir. Diğer taraftan, bu ilişkinin enflasyondan bütçe açıklarına doğru olan yönü de gözden kaçırılmamalıdır.

Bütçe açıkları ve enflasyon Türkiye ekonomisinde, özellikle 1980-2004 yılları arasında ciddi anlamda yüksek oranlara ulaşmaktadır. Bu süreçte, üç önemli ekonomik kriz yaşayan Türkiye, özellikle bu kriz dönemlerinde daha da yüksek oranlarda bütçe açığı ve enflasyon ile karşılaşmaktadır. Yabancı ülke ekonomilerinde yaşanan sorunlar da 1980'lerde dışa açılma sürecini yaşamaya başlayan ekonomide oldukça etkili olmaktadır. Araştırmaya konu olan dönemde, 1980'li yıllara yüksek oranda bütçe açıkları ve enflasyon ile giren ülke ekonomisi, özellikle 94 krizinin yaşandığı dönemde tarihsel düzeylere şahitlik etmektedir. Bu süreçte benimsenen programlar, ekonomik göstergeler üzerinde kısa süreli iyileşme şeklinde kendisini gösterse de bu toparlanmalar kısa sürmektedir. Diğer taraftan, bütçe açığı ve enflasyon göstergelerindeki iyileşmeler 2001 yılı sonrasında kendisini göstermeye başlamaktadır.

Çok sayıda çalışmada ele alınan ve birbirinden farklı sonuçlar veren bu ilişkinin analizi bu çalışmada 1987:1-2004:4 dönemi için değerlendirilmektedir. Söz konusu dönemin analize konu olmasının nedeni, bu dönemde gerek bütçe açığının gerekse de enflasyonun birbirine benzer fakat istikrarsız seyir izlemiş olmalarında yatmaktadır. Diğer taraftan, ortalama enflasyon oranının önemli anlamda farklılaşmasından hareketle bahsi geçen dönem ikiye ayrılarak ampirik uygulamalar toplamda üç dönem halinde yapılmaktadır. Veri setinin güncellik taşımayışı ise 2005 yılında TÜFE sepetinin içeriğindeki maddelerin sayısı, çeşit ve tanımlarının değiştirilmiş olması ile 2006 yılında bütçe dengesi tanımının değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK'ten sırasıyla tüketici fiyat endeksinden türetilmiş enflasyon, bütçe dengesi ve GSYİH veri setleri mevsimsel etkiden arındırılarak birim kök testine tabi tutulmaktadır. Durağan oldukları tespit edilen verilere ilk olarak Granger (1969) tarafından ele alınan ve onun adıyla anılmakta olan Granger nedensellik testleri uygulandıktan sonra VOR modeli altında tahmin edilen denklem sistemleri vasıtasıyla söz konusu bu nedenselliğin işareti ortaya konulmaktadır.

Sonuç olarak, birinci dönemde (1987:2004:4) değişkenler üzerinde mevsimsel etkinin ve birim kökün olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yaygın olarak kullanılan GDF, PP ve KPSS testlerine göre durağan oldukları tespit edilen veri setlerine Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Nedensellik testinin ön koşulunun gecikme uzunluğunun belirlenmesi olmasından yola çıkarak gecikme uzunluğu STH, ABK, SC ve HQ bilgi kriterleri ışığında, bu dönem için 3 olarak tespit edilmektedir. Tüm bu koşullar sağlandığında, test sonuçları bütçe dengesinden enflasyona doğru tek yönlü ve pozitif bir nedensel ilişki olduğuna işaret etmektedir. Yani bütçe dengesinin artması enflasyonu artırmakta veya bütçe dengesinin azalması enflasyonun da azalması ile sonuçlanmaktadır.

İkinci dönemde (1987:1-1996:4) benzer şekilde değişkenlere ilişkin veri setleri mevsimsel etkiden arındırılarak ve durağan oldukları ortaya konulmaktadır. Bilgi kriterleri 1 gecikmeyi göstermekte olduğundan, Granger nedensellik testi bu bilgi doğrultusunda uygulanmaktadır. Bu dönemde diğer iki dönemden farklı olarak, çift yönlü nedensellik karşımıza çıkmakta ve yüksek enflasyon oranlarının dikkat çektiği bu dönemde bütçe açığının artması enflasyonu artırmakta veya enflasyonun azalması bütçe dengesini artırmaktadır yani bütçe açığı azalmaktadır.

Son olarak, üçüncü dönemde (1997:1-2004:4) mevsimsel etki barındırmayan ve durağan olan veri setlerine uygulanan nedensellik testi, bütçe dengesinden enflasyona tek yönlü bir nedenselliğin varlığına işaret etmektedir. Tek yönlü olduğu belirlenen nedensellik pozitifdir. Yani bütçe dengesinin artması enflasyonu da artırmaktadır. Diğer deyişle enflasyon azaldığında bütçe dengesi de azalmaktadır.

Elde edilen sonuçların geneline baktığımızda birinci ve üçüncü dönem için tespit edilen nedensellik beklentilerimizle uyumlu olmamaktadır. Anlatılmak istenilen dönemin geneli (1987:1-2004:4) ve ikinci alt dönem (1997:1-2004:4) için, bütçe açığı arttıkça enflasyonun azalması veya bütçe açığı azaldıkça enflasyonun artması şeklindeki öngörülme bir sonuç ortaya konulmasıdır. Bunun altında yatan neden 1997 sonrası dönemde kısa vadeli avans kullanımının sona erdirilmesi ile enflasyonun düşüş eğilimine girmesi olabilmektedir. Bütçe açıklarının enflasyonist olup olmadığı noktasında bu açıkların nereden ve nasıl finanse edildiği sorusu önemli olmaktadır. Bütçe açıklarının kısa vadeli avans kullanımı ile finanse edildiği yani para arz edilmesi durumunu gündeme geldiği 1997 öncesi dönemde bütçe açıkları enflasyonist etki doğurmaktadır. Bu durum da yüksek enflasyon oranlarına sahip (1987:1-1996:4) dönemine ait nedensellik testi sonuçları bütçe açığı arttıkça enflasyonun da arttığını veya azalan enflasyonun bütçe fazlasını artırdığını göstermektedir. Öte yandan (1997:1-2004:4) ile (1987:1-2004:4) dönemlerinde tam tersi bir sonuca ulaşılması, kısa vadeli avans kullanımının yerine 1997 yılından sonra bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmanın tercih edilmesi olabilmektedir. Dönemin ikinci yarısında, mali disiplinin sağlanmaya çalışılması bütçe açıklarının ve kısa vadeli avans kullanımının terkedilmesi ise enflasyonun düşme eğilimine girmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki bağlantı finansman şeklinin değişmiş olmasından hareketle açıklanabilmektedir. Yani bütçe açığı artarsa enflasyon azalır şeklinde örneklenebilecek ve beklentilerle uyumlu olmadığı iddia edilen bulgunun arkasında bu bağlantının kopması yer alabilmektedir.

Diğer taraftan iktisat yazınında bütçe açıklarının enflasyonist olduğu yönünde tespit ileri süren çalışmaların bazılarında bu bağlantının arkasında yüksek enflasyon dönemlerinin olduğu iddia edilmektedir. Buna göre (1987:1-1994:4) döneminde özellikle dönemin ikinci yarısına kıyasla Türkiye ekonomisinin yüksek enflasyon altında olduğunu kabul edersek, bu gibi dönemlerde bütçe açıklarından enflasyona doğru pozitif nedensellik olduğu yönündeki bulgumuz şaşırtıcı olmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z. ve Terzi, H. (2009). Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. ss. 2-23.
- Abizadeh, S. ve Yousefi, M. (1998). Deficits an Inflation: An Open Economy Model of the United States. *Applied Economics*. Sayı : 30/10, ss. 1307-1316.
- Agha, A.I. ve Khan, M.S. (2006). An Emprical Analysis of Fiscal Imbalances and Inflation in Pakistan. *SBP Research Bulltein*. Sayı: 2-6.
- Akçarođlu, A. ve Yurdakul, F. (2004). Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Sayı: 59-1.
- Akçay, O. C., Alper, C. E. ve Özmucur, S. (1996). Budget Deficit, Money Supply and Inflation: Evidence From Low and High Frequency Data for Turkey. *Bogazici University Department of Economics Research Papers*. Sayı: ISS/EC-1996/12.
- Akdođan Gedik, M. (2007). Kamu Açıklarının Ekonomik Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Çukurova Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi*.
<http://library.cu.edu.tr/tezler/6798.pdf> (20.05.2010)
- Aktan, C. C., Kesik, A. ve Kaya, F. (2010). Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*. Sayı: 2010/408.
- Alavirad, A. (2003). The Effect of Inflation on Goverment Revenue and Expenditure: The Case of The Islamic Republic of Iran. *Organization of the Petroleum Exporting Countries*. Sayı: December 2003.
- Altıntaş, H., Çetintaş, H. ve Taban, S. (2008). Türkiye’de Bütçe Açığı, Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1992-2006. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 8/2, ss. 185-208.

- Aslan, M. (2007). Türkiye’de 1987-2006 Döneminde Maliye ve Para Politikalarının İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 8/2, ss. 1-24.
- Avcı, N. (1988). Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri. *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*.
- Aydın, Y. (2012). Say Yasası Üzerine Bir İnceleme: Klasik İktisatçıların ve Marx’ın Yorumu. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 2012/1.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iusosbil/article/view/1023021728> (16.05.2014).
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2006). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Sayı: 61/4.
- Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (2013). Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*. Sayı: 35 Mart-Nisan 2013.
- Büyükakın, T ve Eraslan, C. (2004). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 2004/2, ss. 3-18.
- Catao, L.A.V. ve Terrones M.E. (2005). Fiscal Deficits and Inflation. *Journal of Monetary Economics*. Sayı: 52 (2005), ss. 529-554.
- Chaudhary, M. A. ve Ahmad, N. (1995). Money Supply, Deficits and Inflation in Pakistan. *The Pakistan Development Review*. Sayı: 34/4 Part 3 (Winter 1995), ss. 945-956.
- Chimobi, O. P. ve Igwe, O. L. (2010). Budget Deficit, Money Supply and Inflation in Nigeria. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*. Sayı: 1450/2887, 19/2010.

- Choudhary, M. A. S. ve Parai, A. K. (1991). Budget Deficit and Inflation: The Peruvian Experience. *Applied Economics*. Sayı: 23, ss. 1117-1121.
- Çavuşoğlu, T. (2005). Vergi Gelirleri ve Kamu Harcamaları Açısından Enflasyon: Tanzi ve Ters Tanzi Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesin Dergisi*. Sayı: 7/3, ss. 35-52.
- Çinko, L. (2005). Başlıca İktisadi Akımların Devlet Müdahaleciliğine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*. Sayı: Cilt 13, 1/2.
- Damodar, N.G. (1999). *Temel Ekonometri*. Literatür Yayıncılık.
- Darrat, A. F. (2000). Are Budget Deficits Inflationary? A Reconsideration of the Evidence. *Applied Economics Letters*. Sayı: 7, ss. 633-636.
- Darrat, A. F. (1984). Are Budget Deficits and Wages Costs Prime Determiners of Inflation? Another Look at the Evidence From the United States and the United Kingdom. *Journal of Post Keynesian Economics*. Sayı: Winter 1984-85, 7/2.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*. Sayı: 74/366, ss. 427-431.
- Domaç, İ. ve Yücel E.M: (2005). What triggers inflation in emerging market economies? *Review of World Economies*. Sayı: 141 (1) ss.141-164.
- Dornbusch, R. Ve Fischer, S. (2005). *Macroeconomics*. McGraw-Hill Education.
- Dwyer, G. P. (1982). Inflation and Government Deficits. *Economic Inquiry*. Sayı: 20-3.
- Egeli, H. (1986). Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları. *TÜSİAD-Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonda Başarı Koşulları*. Sayı: TÜSiAD-T/86/790.

- Egeli, H. (2002). Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 4/2.
- Ekodialog-Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi.
[http :// www .ekodialog.com](http://www.ekodialog.com) (15.05.2014).
- Enders, W. (1995). *Applied Econometrics Time Series*. Birinci Baskı. Wiley.
- Ertel, N. ve İnel, A. (1993). Türkiye’de Kronik Enflasyon Süreci ve Antienflasyonist Politikaların Etkinliği, 1981-1991. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. Sayı: 20/3, ss. 299-312.
- Falay, N. (2000). İstikrar Programları ve Türkiye.
<http://www.toprakisveren.org.tr/2000-46-nihatfalay.pdf>. (15.05.2014).
- Favero, C. A. ve Spinelli, F. (1999). Deficits, Money Growth and Inflation in Italy: 1875-1994. *Economic Notes by Banca Monte dei Paschi di Siena SPA*. Sayı: 28-1, ss.43-71.
- Froyen, R. T. (2009). *Macroeconomics: Theories and Policies*. Pearson Education International.
- Georgantopoulus, A. G. ve Tsamis, A. D. (2011). The Macroeconomic Effects of Budget Deficits in Greece: A VAR-VECM Approach. *International Research Journal of Finance and Economics*. Sayı: ISSN 1450/2887, 79/2011.
- Granger, C. J. (1969). Investigating Casual Relationship by Econometrics Models and Cross Spectral Methods. *Econometria*. Sayı: 37.
- Günay, A. (2007). Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı*. Sayı:2007/375.
<http://www.sgb.gov.tr/Yaynlar/Mali%20Disiplin%20Sa%C4%9Flanmas%C4%B1nda%20Anayasal%20Denk%20B%C3%BCt%C3%A7e%20Yakla%C5%9F%C4>

[%B1m%C4%B1%20ve%20T%C3%BCrkiyede%20Uygulanabilirli%C4%9Fi.pdf](#)
(15.05.2014).

- Günaydın, İ. (2001). Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon. *Journal of Quafqaz University*. Sayı: 10.
- Günaydın, İ. (2004). Bütçe Açıkları Enflasyonist Midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 6-1.
- Habibullah, M. S., Cheah, C. ve Baharom, A. H. (2011). Budget Deficits and Inflation in Thirteen Asian Developing Countries. *International Journal of Business and Social Science*. Sayı: 2-9.
- Hetzl, R. L. (2007). The Contributions of Milton Friedman to Economics. *Federal Reserve Bank of Richmond Yayınları, Economic Quarterly*. Sayı: 93/1, Kış 2007, ss. 1–30.
- Hondroyannis, G. Ve Papapetrou, E. (1996). Are Budget Deficits Inflationary? A Cointegration Approach. *Applied Economic Letters*. Sayı: 4/8, ss. 493-496.
- İnsel, A. (1995). The Relationship Between the Inflation Rate and Money Financed Deficit in Turkey: 1977-1993. *The University of New South Wales, School of Economics, Discussion Paper*. Sayı: 95/31.
- Kasseah, H., Weng, M. F. ve Moheeput, K. H. (2011). Central Bank Independence: Evidence From Africa. *Journal of Emergin Trends in Economics and Management Sciences*. Sayı: 2/4, ss. 325-332.
- Kaya, F. (2009). Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi. *DPT Uzmanlık Tezleri*.
- Kesbiç, C. Y., Baldemir E. ve Bakımlı E. (2005). Bütçe Açıkları İle Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye için Bir Model Denemesi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Sayı: 11/2, ss. 27-40.

- Kwiatkowski, D. vd. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root? *Journal of Econometrics*. Sayı: 54/1-3, ss.159-178.
- Lazano, I. (2009). Budget Deficit, Money Growth and Inflation: Evidence from Colombian Case. *Money Affairs*. Sayı: Jan-Jun 2009.
- Lim, H. ve Chu, H. (2013). Are Fiscal Deficits Inflationary? *Journal of International Money and Finance*. Sayı: 32 (2013), ss.214-233.
- Lim, C. H. ve Papi, L. (1997). An Econometric Analysis of Determinants of Inflation in Turkey. *IMF Working Paper*. Sayı: 97/170.
- Makochekanwa, A. (2008). The Impact of a Budget Deficit on Inflation on Zimbabwe. . *Munich Personal Repec Archive*. Sayı: 24227-3.
- Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü-Yayınlar ve Raporlar. https://portal.muhasebat.gov.tr/mgmportal/faces/anasayfa?_afLoop=14698211969211832&_afWindowMode=0&_adf.ctrl-state=wpge8ytou_29#nogo (22.12.2013)
- Mangır, F. (2003). Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Fatih%20MANGIR/MANGIR,%20Fatih.pdf (15.05.2014).
- Mehdi, S. ve Reza, M. (2011). Relationship Between Government Budget Deficits and Inflation in the Iran's Economy. *Information Management and Business Review*. Sayı: 2/5, ss. 223-228, May 2011.
- Merkez Bankası Yayınları, Yıllık Raporlar-1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004. <http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/yillikyeni.html>. (15.05.2014).
- Merkez Bankası Yayınları, Kitaplar/Çalışmalar, Enflasyon Kitapçığı, 2004. <http://www.tcmb.gov.tr/> (17.05.2014).

- Metin, K. (1995). An Integrated Analysis of Turkish Inflation. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. Sayı: 57/4 (1995).
- Metin, K. (1998). The Relationship between Inflation and The budget Deficit in Turkey. *Journal of Business and Economic Statistics*. Sayı: 16/4, 1998, ss. 412-422.
- Mukhtar, T. ve Zakaria, M. (2010). Budget Deficit, Money Supply and Inflation: The Case of Pakistan. *Research Paper, Privredna Kretanja i Ekonomska Politika*. Sayı: 122/2010.
- Narayan, P. K., Narayan, S. ve Prasad, A. D. (2006). Modeling the Relationship between Budget Deficit, Money Supply and Inflation in Fiji. *Pasific Economic Bulletin*. Sayı: 21/2.
- Neyaptı, B. (2003). Budget Deficits and Inflation: The Roles of Central Bank Independence and Financial Market Development. *Contemporary Economic Policy*. Sayı: 21/4, October 2003, ss. 458-475.
- Okpanachi, U. M. (2004). Government Deficit and the Inflationary Process in Nigeria: 1986-1998. *A Thesis in the Department of Economics, Faculty of Social Sciences, University of Jos*.
- Oktayer, A. (2010). Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi. *Maliye Dergisi*. Sayı: 158, Ocak-Haziran 2010.
- Oladipo, S. O. ve Akinbobola, T.O. (2011). Budget Deficit and Inflation in Nigeria: A Casual Relationship. *Journal of Emergin Trends in Economics and Management Sciences*. Sayı: 2/1, ss. 1-8.
- Onwioduokit, E. A.(1999). Fiscal Deficits and Inflation Dynamics in Nigeria: An Emprical Investigation of Casual Relationships. *CBN Economic and Financial Review*. Sayı: 37-2.

- Özaktaş, F. D. (2007). Sürekli Bütçe Açıklarından Enflasyona: Türkiye Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi.*
- Özbilen, Ş. (2001). Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi. *Yeni Türkiye Dergisi, Kriz Özel Sayısı*. Sayı: Eylül-Ekim 2001.
- Özen, A. (2002). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi. http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md141/gelismis.pdf (15.05.2014).
- Özgün, D. B. (2000). An Emprical Approach to Fiscal Deficits and Inflation: Evidence From Turkey. *The Republic of Turkey Prime Ministry The Undersecretariat of Treasury General Directorate of Economic Research.*
- Patience, A. I. ve Augustine, O. O. (2008). Deficit Financing and Its Inflationary Impact on Developing Economies: Nigerian Economy in Perspective. *Journal of Financial Management and Analysis*. Sayı: 21/1: 2008, ss. 58-68.
- Phillips, P. C. B. (1987). Time Series Regression with a Unit Root. *Econometrica*. Sayı: 55, ss. 277–301.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing For A Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*. Sayı: 75/2, ss. 335-346.
- Pınar, A. (2006). *Maliye Politikası: Teori ve Uygulama*. Natürel Yayınları.
- Piontivsky, R., Bakun, A., Kryshko, M. Ve Sytnyk, T. (2001). The Impact of the Budget Deficit on Inflation in Ukraine. *Research Report, International Centre for Policy Studies*. Sayı: May 2001.
- Rufael-Wolde, Y. (2008). Budget Deficits, Money and Inflation: The Case of Ethiopia. *The Journal of Developing Areas*. Sayı: 42/1, Fall 2008.
- Rosa, A. S. (2011). Inflation and Budget Deficit: What is the Relationship in Portugal? *Revista Economica*. Sayı: 12-2, ss. 215-237.

- Sahan, F. ve Bektaşoğlu, Y. (2010). A Panel Cointegration Analysis Budget Deficit and Inflation for EU Countries and Turkey. *Empirical Studies in Social Sciences, 6th International Student Conference*.
- Saraçoğlu, B. (1999). Türkiye’de Kamu Açıkları ve Enflasyon. *Analysis and Research*. Sayı: Ocak 99.
- Saraçoğlu, B. (1998). Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. Sayı: 25/2, 1998, ss. 329-359.
- Sargent, T.J. ve Wallace, N. (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*. Sayı: 5/3, ss. 1–17
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8.pdf>. (15.05.2014).
- Snowdon, B. ve Vane, H. R. (2012). *Modern Makroekonomi*. Elif Yayınevi.
- Solomon, M. ve Wet, W. A.de (2004). The Effect of a Budget Deficit on Inflation: The Case of Tanzania. *Sajems NS*. Sayı: 7-1.
- Şahinoğlu, T., Özden, K., Başar, S. ve Aksu, H. (2010). Türkiye’de Enflasyonun Oluşumu: ARDL Yaklaşımı. *Sosyoekonomi*. Sayı: 2010-1/100102.
- Şeker, M. (2005). İstikrar Politikası Aracı Olarak Bütçe Uygulamaları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. Sayı: 47.Seri/2005.
- Tekin-Koru, A. ve Özmen, E. (2003). Budget Deficits, Money Growth and Inflation: The Turkish Evidence. *Applied Economics*. Sayı: 35/5.
- Telatar, E. (2002). *Fiyat İstikrarı? Ne? Nasıl? Kim için?* İmaj Yayınevi.

Temiz, D. (2008). Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi: Türkiye'nin 1980-2005 Dönemi için Model Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi.*

Türkiye İstatistik Kurumu- İstatistikler

http://www.tuik.gov.tr/AltKategori.do?ust_id=7 (22.12.2013).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

<http://evds.tcmb.gov.tr/> (22.12.2013).

Ülengin, B. (1995). Bütçe Açığı, Parasal Büyüme, Enflasyon, Döviz Kuru ve Üretim Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. Sayı: 22/1, 1995, 101-116.

Vieria, C. (2000). Are Fiscal Deficits Inflationary? Evidence for EU. *Economic Research Paper*. Sayı: 7, ss. 1-16.

Yavuz, Ç. N. (2004). Durağanlığın Belirlenmesinde KPSS ve GDF Testleri: İMKB Ulusal-100 Endeksi ile Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. Sayı: 54(1), ss. 239-247.

Yay, G. G. (2001). Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm. *Liberal Düşünce*. Sayı: 2001 Güz, 6/24, ss. 196-207.

Zozoni, J. M., Pourvadi, M. S. H. ve Faraji ,N. (2011). The Relationship Between Budget Deficit and Inflation in Iran. *Iranian Economic Review*. ss. 15-28.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Tuba AKPINAR
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 10.10.1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi, Maliye anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü
(devam etmekte)

İletişim

E-Posta Adresi : tuba.akpinar@trt.net.tr

Tarih : 10.06.2014